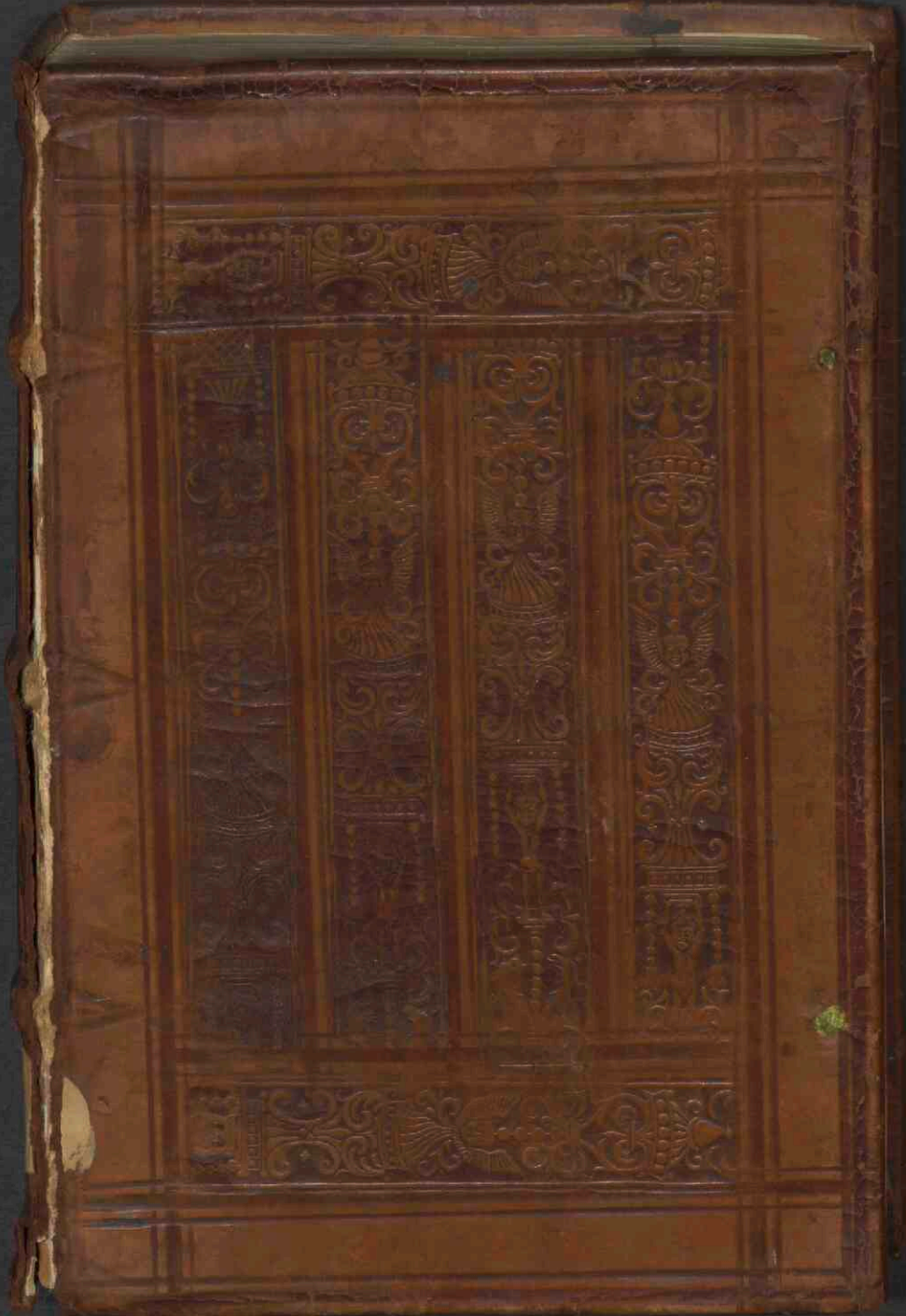

Institutionum seu elementorum D. Iustiniani sacratissimi principis libri quatuor.

<https://hdl.handle.net/1874/433393>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
  - de kopsnede
  - de frontsnede
  - de staartsnede
  - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

L. oct.
199

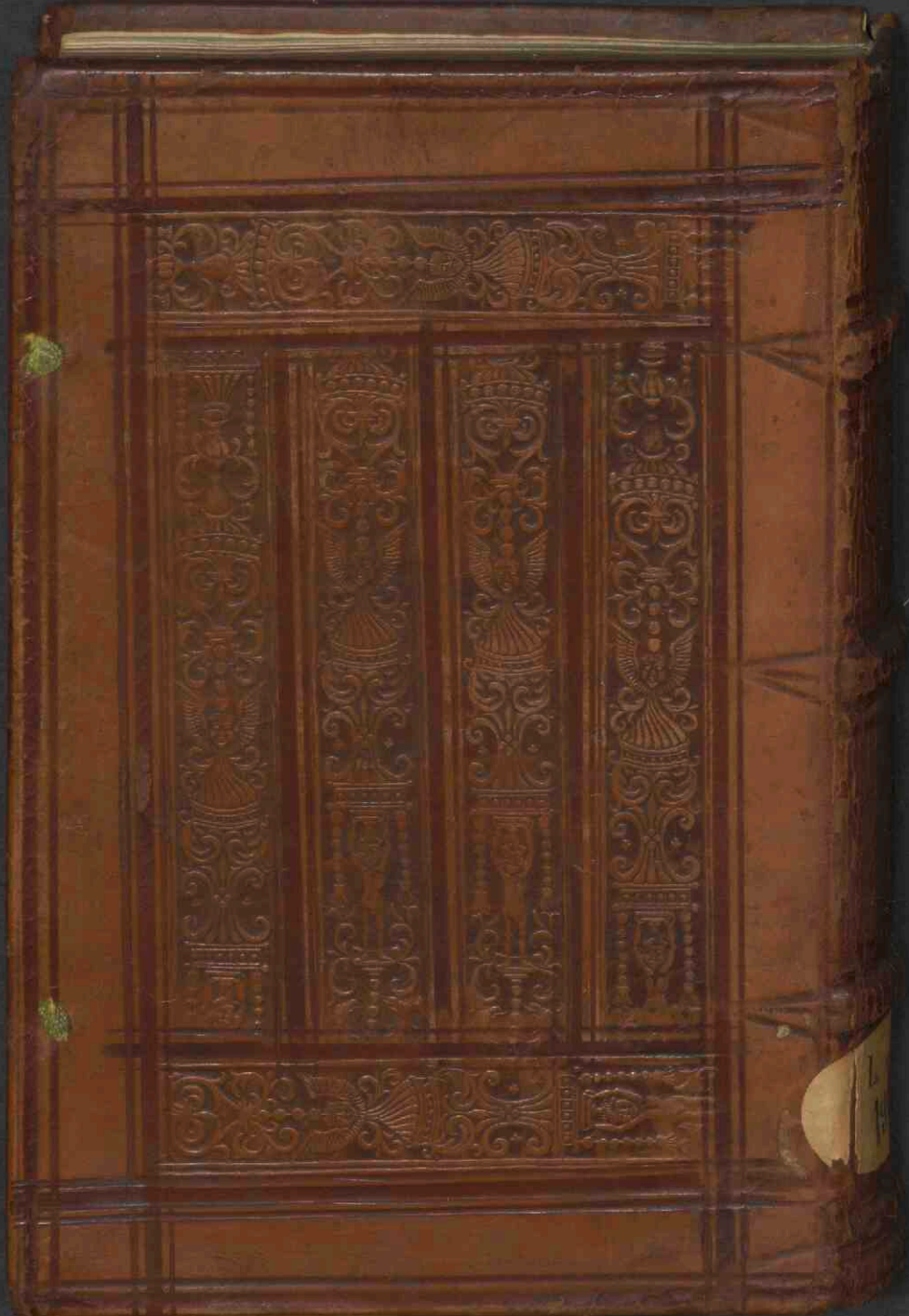

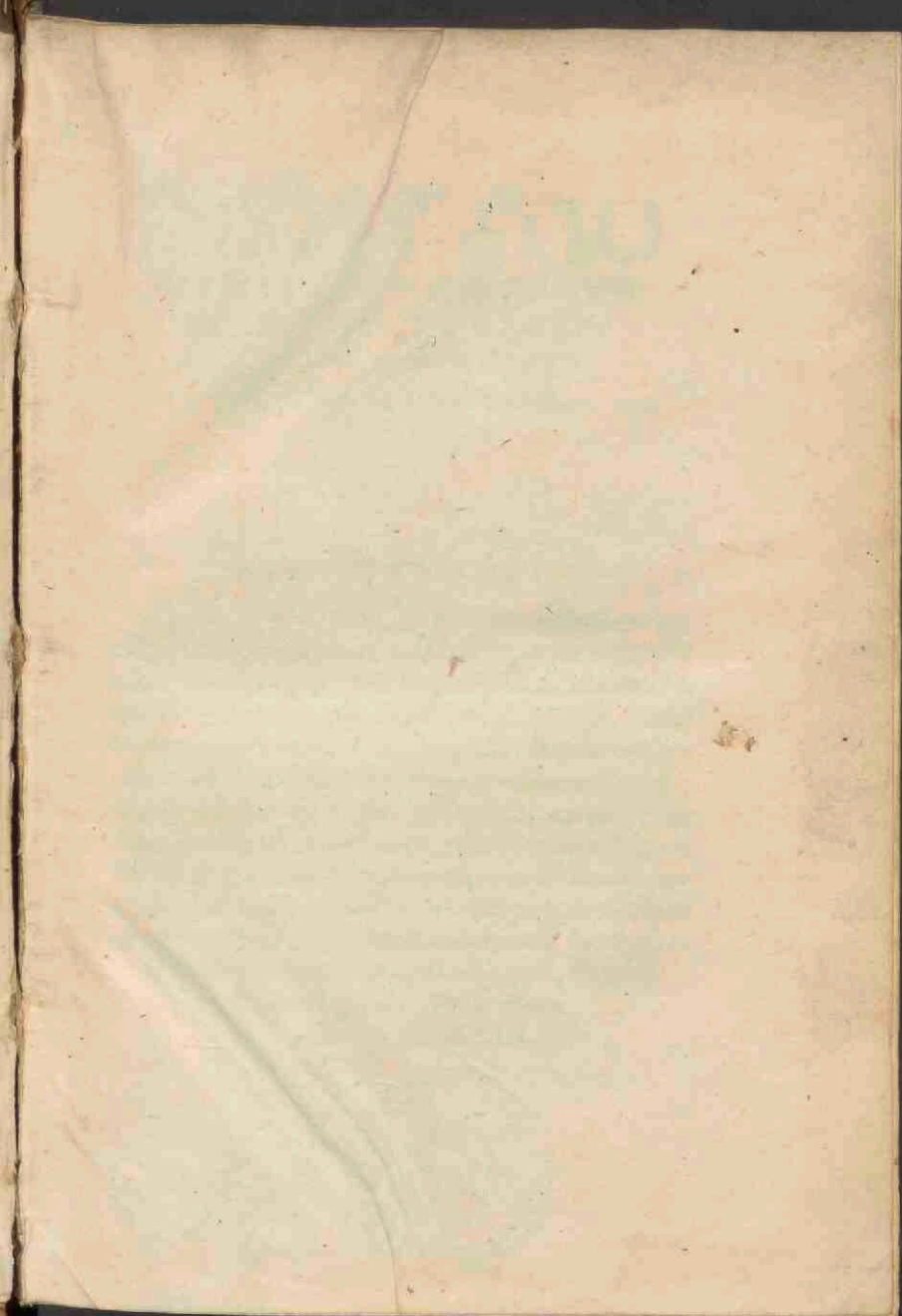
681

Jus positivum et Interpretes

Octavo n°. 199.

N 63. B.

See

INSTITVTIO

NVM SEV ELEMENTORVM
D. IVSTINIANI SACRA-
TISSIMI PRINCIPIS
LIBRI QVATVOR.

Ex domo Bugelii

IVRIS STUDIO SIS S.

En uobis, studiosi, damus hoc tempore tam libros quatuor Institutionum, quàm quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, summo studio ac labore, fide plus quàm optima, ad nouã uenustatẽ tot maculis, nãuis, mendis sublatis, redactos. quos si in eam partem à nobis prolatos acceperitis, in quam accipere æquum est (neq; enim quidquam præter utilitatem commoditatemq; uestrã utroq; in opere quæsiuimus) breui eadem fide bonam partem Iustiniani Codicis, addito singulis constitutionibus die & COSS. tum uero etiam ipsas uerbas Græcas (quas uulgus Authenticas appellat) adiecta interpretatiõe Latina in gratiã eorum, qui Græca ignorãt, daturi sumus. Vos modo in terris industriam nostram æqui boniq; facite, & ualet.

NoreMBERGÆ IIII. Nonas Maias.

ANNO M. D. XXIX.

INSTITUTO

NUMERO I. FEBRUARIO
D. JUSTINIANO PALAZO
PRINCIPAL DE INGENIERIA
LIBRO QUINTO

LIBRO QUINTO

El presente libro trata de los trabajos de campo que se ejecutan en el terreno de la ingeniería civil, y en particular de los trabajos de topografía, que consisten en medir y representar en un plano o en un mapa, la forma y extensión de una porción de terreno. Para ello se emplean diversos instrumentos y procedimientos, que se describen en este libro. El primer capítulo trata de la topografía plana, que es la que se practica en terrenos que no presentan grandes pendientes. En este capítulo se describen los métodos de medición de distancias, ángulos y áreas, y se dan reglas para el levantamiento de planos y mapas. El segundo capítulo trata de la topografía esférica, que es la que se practica en terrenos que presentan grandes pendientes. En este capítulo se describen los métodos de medición de distancias, ángulos y áreas, y se dan reglas para el levantamiento de planos y mapas. El tercer capítulo trata de la topografía astronómica, que es la que se practica en terrenos que presentan grandes pendientes y que se levantan por medio de observaciones astronómicas. En este capítulo se describen los métodos de medición de distancias, ángulos y áreas, y se dan reglas para el levantamiento de planos y mapas. El cuarto capítulo trata de la topografía geodésica, que es la que se practica en terrenos que presentan grandes pendientes y que se levantan por medio de observaciones geodésicas. En este capítulo se describen los métodos de medición de distancias, ángulos y áreas, y se dan reglas para el levantamiento de planos y mapas. El quinto capítulo trata de la topografía hidrográfica, que es la que se practica en terrenos que presentan grandes pendientes y que se levantan por medio de observaciones hidrográficas. En este capítulo se describen los métodos de medición de distancias, ángulos y áreas, y se dan reglas para el levantamiento de planos y mapas. El sexto capítulo trata de la topografía geológica, que es la que se practica en terrenos que presentan grandes pendientes y que se levantan por medio de observaciones geológicas. En este capítulo se describen los métodos de medición de distancias, ángulos y áreas, y se dan reglas para el levantamiento de planos y mapas. El séptimo capítulo trata de la topografía agrícola, que es la que se practica en terrenos que presentan grandes pendientes y que se levantan por medio de observaciones agrícolas. En este capítulo se describen los métodos de medición de distancias, ángulos y áreas, y se dan reglas para el levantamiento de planos y mapas. El octavo capítulo trata de la topografía militar, que es la que se practica en terrenos que presentan grandes pendientes y que se levantan por medio de observaciones militares. En este capítulo se describen los métodos de medición de distancias, ángulos y áreas, y se dan reglas para el levantamiento de planos y mapas. El noveno capítulo trata de la topografía forestal, que es la que se practica en terrenos que presentan grandes pendientes y que se levantan por medio de observaciones forestales. En este capítulo se describen los métodos de medición de distancias, ángulos y áreas, y se dan reglas para el levantamiento de planos y mapas. El décimo capítulo trata de la topografía minera, que es la que se practica en terrenos que presentan grandes pendientes y que se levantan por medio de observaciones mineras. En este capítulo se describen los métodos de medición de distancias, ángulos y áreas, y se dan reglas para el levantamiento de planos y mapas.

Por el Sr. D. J. PALAZO

REVERENDO IN CHRISTO PA-
tri D. Fridericho Aegidianæ familiae
Noremburgæ antistiti dignissimo,
domino & hospiti amantiss.
Grego. Haloander.

Non sanè constitueram, reuerende
pater, cū Pandectas ciuilibus iuris ex si-
de antiquissimorū codicū, ipsiusq;
Politiani notis recognitas, & ad
umbilicum deductas absoluissem:
quatuor item imperialium Institutionum libros
in manus sumere, & ad unguem castigatos, omni-
bus mendis deterfis, sub præla mittere. Ac consi-
lio huic meo cum alia permulta occasionem de-
derūt: tum uero maxime dubia hæc & incerta ua-
letudo, quæ me sæpenumero miserandum in mo-
dum affligit, cuius in primis ratio habenda erat.
Sed non minus me intermissa ad tempus studia
solicitant, quæ nisi maturius repetissem, peri-
culum erat, ut sarta tecta (quod dicitur) aliquan-
do habiturus non essem. Accessit eò quoq; quòd
partim restitutis iam in integrum magna ex par-
te Pandectis, ex quibus penè dixerim ad uerbū
Institutiones descriptæ sunt, non admodū opera
mea opus esse uidebatur, cū quisq; sibi ea in re nō
infeliciter consulere posset: partim etiā quòd be-
neficio antiqui alicuius exemplaris defectus, un-
de omnis huius laboris dependet authoritas, in

uno & item altero loco restituendo, iudicio meo non satis fidebam. Sed postea, quàm alteram & item tertiam constitutionem, quæ Digestorum seu Pandectarum operi præfigitur, oculis perlustrasses: proç; tua prudentia depræhendisses, non in alium ab Imperatore usum institutiones comparatas, quàm ut adolescentibus ad ius civile adfectantibus, uiam ad pleniorē deinceps sapientiam capeffendam aperirent: assidue cohortando, ne studiosis, quos magna parte laboris ea re leuatum iri constaret, deesset: ex ipso ueluti me cursu reuocauit authoritas tua. Quid enim facerem? nam cōteminere præcepta eius, qui per ætatem plus uidebat, & sapientia longe antecellebat, insolentiæ erat: negligere uoluntatem amici, præsertim recta cupientis, & ad utilitatem publicam omnia referentis, inhumanitatis: non facere postulara eius, qui mihi iam pridem hospitij iure cōiunctus fuerat, ingratiitudinis. Malui itaq; dū præstantissimum studij genus pro uirili mea adiuno, uel cum periculo ualetudinis, studiorum, ipsius deniq; uitæ (si res ita ferat) obsecundare homini non solū grandiore natu, atq; ego sum, sed etiã amico & hospiti: quàm cum summa ignominia insolentiæ, inhumanitatis, aut ingratiitudinis labem suscipere: quibus uicijs nihil omnino in hominum uita terrius aut detestabilius dici aut cogitari potest. Quæ cum ita se habeant: non dubitauimus ipsas institutiones diligenter emaculatas, &

tas, & quoad eius fieri potuit, optima fide ex col-
latione Digestorum seu Pandectarum recogni-
tas, sub nomine tuo in publicum emittere: non
quia pro summis in me tuis beneficijs paria face-
re cogitem (quod fieri nulla ratione potest) sed
multo magis, ut si qua inde ad studiosos utilitas
permānet: q̄ te impulsore quidquid id est labo-
ris susceperim: & perpetuò tibi eo nomine debe-
re incipiant: & intelligant, neminem præter te uel
uoluntate, uel authoritate plus apud me ualere.
Quanquam enim sacrarum scripturarum lectio
ni ac meditationi iugiter intentus, nullum rem-
pus uacuum habes, quod hisce institutionum li-
bris impertias: non tamen grauabere (ut spero)
ad hæc remotiora à consuetudine tua te studia de-
mittere: magis adeo, ut in cliente tuo grati aduer-
sum te animi specimen agnoscas, quàm ut nouū
& eximium aliquod munus accipias. Planè ad
eū modum interpolatas institutiones damus, ut
præter unum locum de epigrammate Græco in
Xerolopho Byzantijs scripto, cuius & Priscianus
meminit: quem tamen (nisi fallor) ex Procopij li-
bris de ædificijs Cōstantinopolitanæ urbis, olim
à nobis Venetijs uisis, quiuis facile restituere pote-
rit: ægre quidquam diligens & æquus lector desi-
deraturus sit. Ad hæc describi curauimus cognæ-
tionum gradus in arboris formam, ea commodi-
tate, ut & complicati suo loco uolumini inseri, &
expliciti ad parietem affigi possint, ut semper in

cōspectu atq; ob oculos uerſent̄. Quappter, colen-
diſſime domine, ſi benigna fronte hoſce à me li-
bros muneris loco accipies, ut te facturum confi-
do: non ſolum maximam à me & nouam grati-
am inibis, ſed etiam humanitate ac clemētia tua
rem dignam geſſeris. Quod ut facias, te
uehementer & oro & obſecro. Vale.

Admonitum uolo candidum lectorem in tra-
ctatu de interdictis iuxta finem, quo loco aſteri-
ſcus eſt adpoſitus, in quodam ſcripto codice, qui
tamen Accuſſij ſeculum non ſuperat, legi non iu-
dicia, ſed interdicta: quemadmodum item in tra-
ctatu Si quadr. paup. ſec. in principio, pauore, cū
aliàs ſeruore, utrunq; tolerabili ratione legatur.

TITVLI INSTITVTIONVM
seu Elementorú D. Iustiniani.

LIB. I.

- I. De iusticia & iure.
II. De iure naturali, gentium, & ciuili.
III. De iure personarum.
IIII. De ingenuis.
V. De libertinis.
VI. Quibus ex causis manumittere nó licet.
VII. De lege Fufia Caninia tollenda.
VIII. De his, qui sui uel alieni iuris sunt.
IX. De patria potestate.
X. De nuptijs.
XI. De adoptionibus.
XII. Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur.
XIII. De tutelis.
XIIII. Qui testamento tutores dari possunt.
XV. De legitima adgnatorum tutela.
XVI. De capitis deminutione.
XVII. De legitima patronorum tutela.
XVIII. De legitima parentum tutela.
XIX. De fiduciaria tutela.
XX. De Atiliano tutore.
XXI. De autoritate tutorum.
XXII. Quibus modis tutela finitur.
XXIII. De curatoribus.
XXIIII. De satisfatione tutorum uel curatorú.

XXV. De excusationibus tutorū uel curatorū.

XXVI. De suspectis tutoribus uel curatoribus.

L I B. II.

- I. De rerum diuisione, & acquirendo ipsarum dominio.
- II. De reb9 corporalib9, & incorporalibus.
- III. De seruitutibus prædiorum.
- IIII. De usufructu.
- V. De usu & habitatione.
- VI. De usucapionibus, & lōgi temporis præscriptionibus.
- VII. De donationibus.
- VIII. Quibus alienare licet, uel non.
- IX. Per quas personas cuiq; acquiritur.
- X. De testamentis ordinandis.
- XI. De militari testamento.
- XII. Quibus non est permillum facere testamentum.
- XIII. De exhæredatione liberorum.
- XIIII. De hæredibus instituendis.
- XV. De uulgari substitutione.
- XVI. De pupillari substitutione.
- XVII. Quibus modis testamēta infirmentur.
- XVIII. De inofficioso testamento.
- XIX. De hæredum qualitate & differentia.
- XX. De legatis.
- XXI. De ademptione legatorum.
- XXII. De lege Falcidia.
- XXIII. De fideicommissarijs hæreditatibus, & ad se

ad senatūconsultum Trebellianum.

XXIII. De singulis rebus per fideicommissum
relictis.

XXV. De codicillis.

LIB. III.

I. De hæreditatibus, quæ ab intestato de-
feruntur.

II. De legitima adgnatorum successione.

III. De senatusconsulto Tertulliano.

IIII. De senatusconsulto Orphitiano.

V. De successione cognatorum.

VI. De gradibus cognationum.

VII. De seruili cognatione.

VIII. De successione libertorum.

IX. De adsignatione libertorum.

X. De bonorum possessionibus.

XI. De acquisitione per adrogationem

XII. De eo, cui libertatis causa bona addi-
cuntur.

XIII. De successione sublati, quæ fiebant
per bonorum uenditiones, & senatus
consulto Claudiano

XIIII. De obligationibus.

XV. Quibus modis re cōtrahitur obligatio.

XVI. De uerborum obligationibus.

XVII. De duobus reis stipulandi & p̄mittendi.

XVIII. De stipulatione seruorum.

XIX. De diuisione stipulationum.

XX. De inutilibus stipulationibus.

- XXI. De fideiussoribus.
- XXII. De literarum obligatione.
- XXIII. De obligationibus ex consensu.
- XXIII. De emptione & uenditione.
- XXV. De locatione & conductione.
- XXVI. De societate.
- XXVII. De mandato.
- XXVIII. De obligationibus, quæ quasi ex contractu nascuntur.
- XXIX. Per quas personas nobis obligatio adquiritur.
- XXX. Quibus modis tollitur obligatio.

LIB. III.

- I. De obligationibus, quæ ex delicto nascuntur.
- II. De ui bonorum raptorum.
- III. De lege Aquilia.
- III. De iniurijs.
- V. De obligationibus, quæ quasi ex delicto nascuntur.
- VI. De actionibus.
- VII. Quod cū eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.
- VIII. De noxalibus actionibus.
- IX. Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.
- X. De his, per quos agere possumus.
- XI. De satisfactionibus.
- XII. De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes & contra hæredes

- redes transeunt.
- XIII. De exceptionibus.
- XIIII. De replicationibus.
- XV. De interdictis.
- XVI. De pœna temere litigantium.
- XVII. De officio iudicis.
- XVIII. De publicis iudicijs.

FINIS.

**INTERPRETATIO EO-
rum, quæ alicubi in institutio-
nibus Græce scripta uisunt.**

Col. 6. uer. 24. τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δ' ἔ-
ξχαφοι. legum ipsarum, partim scripto constat,
partim sine scripto.

Col. 21. uer. 17. πατρὰ πλὴν πατρῶν. à satione. &
ἀπάτορες. quasi patrem non habentes.

Col. 157. uer. 15. πατρῶς ἑλφος. quasi patris fra-
ter. uer. 16. μητρῶς ἑλφος. quasi matris frater. uer.
17. θεῖος. parentis frater. uer. 18. πατρῶς ἑλφη. qua-
si patris soror. uer. 19. μητρῶς ἑλφη. quasi matris so-
ror. uer. 20. θεία. parentis soror.

Col. 192. uer. 7. τῆ ἐμῇ πίστει κελεύω ἔγωγ. mea fi-
de iubeo ego. uer. 8. θέλω. uolo. βούλομαι. consul-
τὸ uolo. uer. 9. φημι. afirmo. λέγω. dico.

Col. 195. uer. 23.

Ἐνθεμ ἄρ' ὀνιζόντο καρνηκομῶντες Ἀχαιοί,
Ἄλλοι μὲν χαλῶ, ἄλλοι δ' αἶθωνι σιδῆρω,
Ἄλλοι δ' αὖ ρίνοις, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βοέωϊμ,
Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν.

Hinc sibi certatim gentis de more comati
Vina parant Graij, ære dato, fulgenteq; ferro,
Tergoribusq; bubus sed & ipsis, mancipijsq;.

Col. 200. uer. 15. κοινωνίαμ. communionē & indi-
uiduam rerum omnium societatem. ut in Demo-
sthenē frequenter.

Col. 211. uer. 10. ἔχεις λαβῶν δὲ κρείττα τόσα; ἔχω
λαβῶμ

λαβών. tot denarios acceptos habes? acceptos habeo.

Col. 214. uer. 27. φῶρας. fures.

Col. 215. uer. εἰς αὐτοφώρω. in ipso furto admisso, scilicet depræhensum.

Col. 224. uer. 15.

Δίαις τόνγε σύεσι παρήμενον, οἱ δ' ἐνέμονταί

πάρ κέρακος πέτρῃ, ἐπί τε κρήνη Ἀρεθούσῃ.

Sectantem uideas, qui errant per pascua, porcos

Ad Coracis saxū, iuxta fontemq; Arethusam.

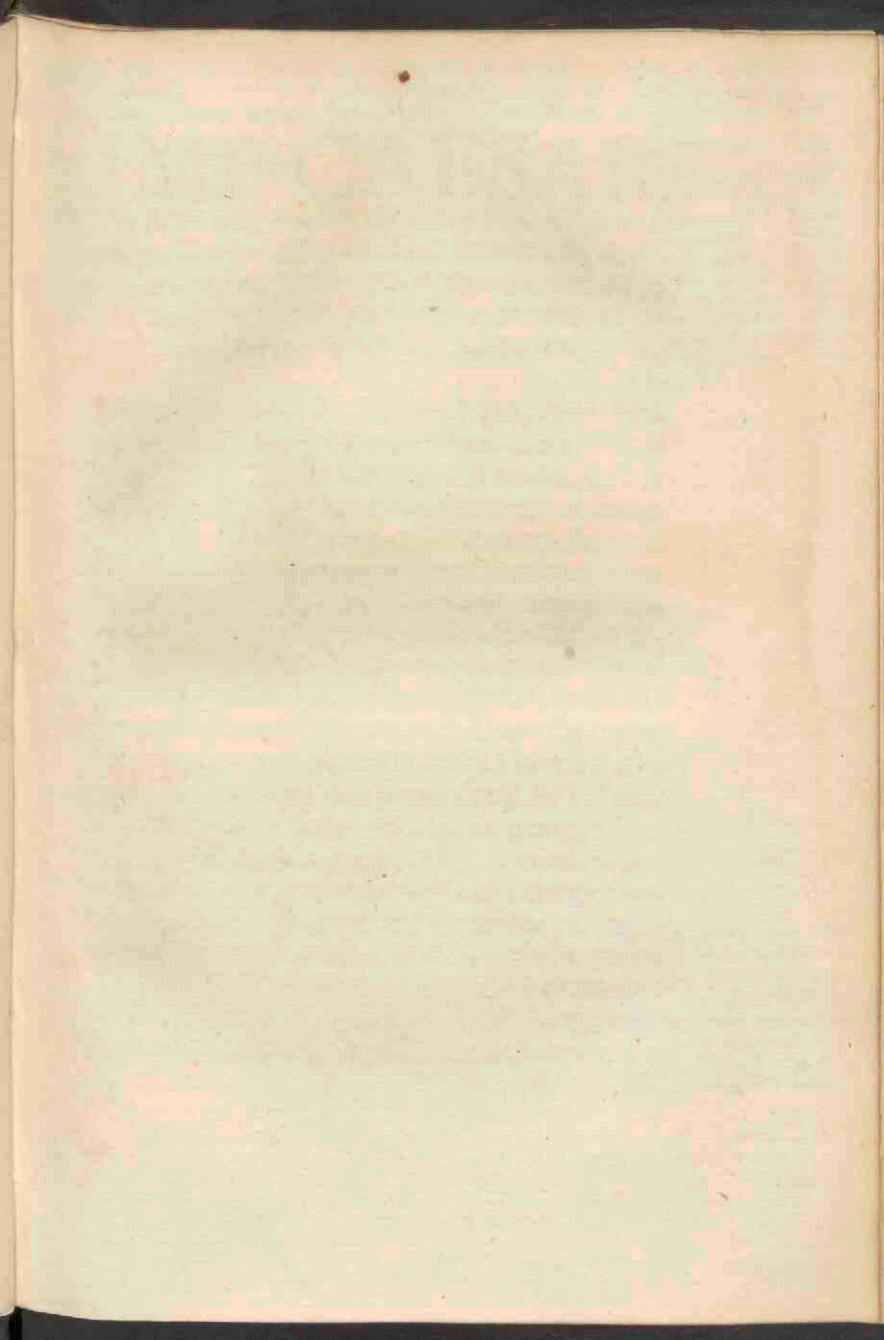
Col. 228. uer. 26. ὕβρις. contumeliam. ἔγκλημα. culpam.

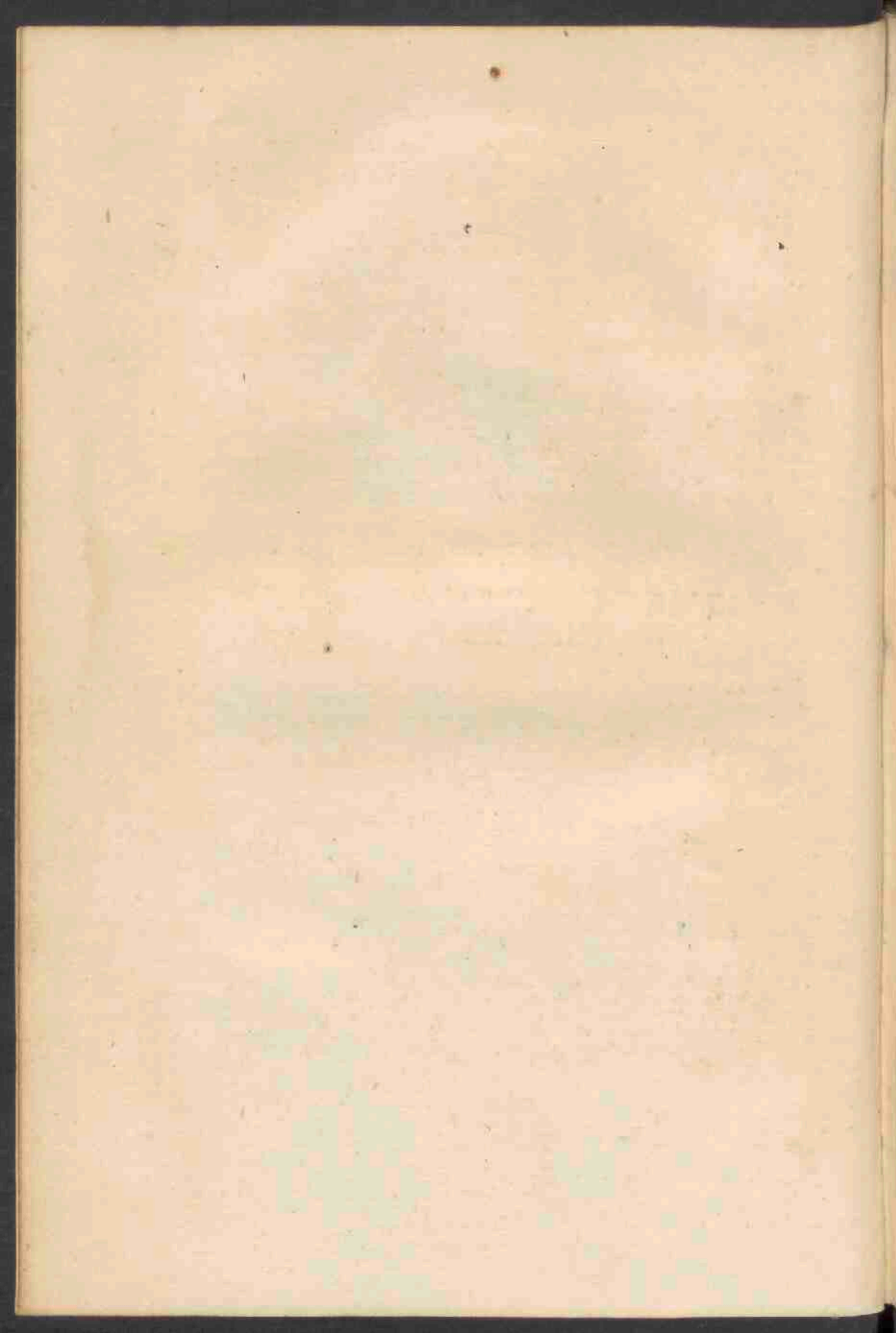
Col. 229. uer. 1. ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν. iniquitatem & iniusticiam.

Col. 278. uer. 19. τῆλον. procul. longe. uer. 22. βέλος. telum.

FINIS.

1844
The first of the year
was a very dry one
and the crops were
very poor. The
winter was also
very cold and
the snow was
very deep. The
spring was also
very dry and
the crops were
very poor. The
summer was also
very dry and
the crops were
very poor. The
autumn was also
very dry and
the crops were
very poor. The
winter was also
very cold and
the snow was
very deep. The
spring was also
very dry and
the crops were
very poor. The
summer was also
very dry and
the crops were
very poor. The
autumn was also
very dry and
the crops were
very poor.

Imperatorii dextri et romana fortitudine ducta in auster
 qui aliquot milibus externis hostibus prostratis, optimis milibus
 suis exemplum dedit, et primis ab senatu dextri ab exercitu appellatus

sal
 flamy
 in vobis
 no a fin
 inq dunt
 sed a
 flamy
 comitib
 in qm
 in vobis

IMP. CAESAR

Caesares a Iulio
 Caesare ex Inuicem
 humilia adrog. qm
 hinc nunc sic vocato,
 appellat. quod p
 quod ex marit
 dunt fuerat rufu
 plinij quominu
 hat. et qm p
 sig. hinc in Caesare na
 tibus progr. dunt in 2 ce.

FLAVIUS IVSTINIANVS, ALEM
 ANICUS, GOTHICUS, FRANCICUS, GERMANICUS, ANTI
 CUS, ALANICUS, VANDALICUS, AFRICANUS, PIUS, FELIX
 INCLYRUS, VICTOR AC TRIUMPHATOR SEMPER
 AVGVSTVS. CUPIDAE LEGV IUVENVTI.

MPERATORIAM MA
 iestatem non solum armis de
 coratam, sed etiam legibus
 oportet esse armata: ut utruq;
 tempus, & bellorum, & pacis,
 recte possit gubernari: & prin
 ceptus Romanus non solum
 in hostilibus praelijs victor existat, sed etiam per le
 gitimos tramites calumniantium iniquitates ex
 pellat: & fiat tam iuris religiosissimus, quam ui
 ctis hostibus triumphator magnificus. Quorum
 utranq; uiam cum summis uigilijs, summaeque pro
 uidentia, annuente deo perfecimus. Et bellicos
 quidem sudores nostros Barbaricae gentes sub iu
 ga nostra redactae cognoscunt: & tam Africa, quam
 aliae innumerae prouinciae post tanta temporum
 spacia, nostris uictorijs a caelesti numine praestitis,
 iterum ditioni Romanae, nostraeque additae impe
 rio, protestantur. Omnes uero populi legibus tam
 a nobis promulgatis, quam compositis, reguntur.

compositis uero alic
 et non in forma et va
 que uicinis ab. uon
 dunt pugnare in fessib
 impellat digna, to
 omijs uictoriae. nra. fuit.
 Cuius in ordm. pcepit
 nra. inq. iulij. uictoriae.

Et cum sacratissimas constitutiones antea consu

A sas

fas in luculentam ereximus consonantiam: tunc
 nostram extendimus curam ad immensa ueteris
 prudentiæ uolumina, & opus desperatum, quasi
 per medium profundum euntes, cælesti fauore
 iam adimpleuimus. Cumq; hoc deo propitio per
 actum est: Triboniano uiro magifico magistro
 & exquæstore sacri palatij nostri & ex cõsule, nec
 non Theophilo & Dorotheo uiris illustribus an-
 tecessoribus (quorũ omnium solertiam, & legum
 scientiam, & circa nostras iussiones fidem, iam ex
 multis rerum argumentis accepimus) conuoca-
 tis, mandauimus specialiter, ut ipsi nostra autho-
 ritate, nostrisq; suasionibus Institutiones compo-
 nerent: ut liceat uobis prima legum cunabula nõ
 ab antiquis fabulis discere, sed ab imperiali splen-
 dore appetere: & tam aures, quàm animi uestri ni-
 hil inutile, nihilq; perperam positũ, sed quod in
 ipsis rerum obtinet argumentis, accipiant. Et qd̃
 priore tempore uix post quadrienniũ prioribus
 contingebat, ut tunc cõstitutiones imperatorias
 legeret: hoc uos à primordio ingrediamini, digni
 tanto honore tantãq; reperti felicitate, ut & ini-
 tium uobis & finis legum eruditionis à uoce prin-
 cipali procedat. Igitur post libros quinquaginta
 Digestorum seu Pandectarum, in quibus omne
 ius antiquum collectum est, quod per eundem ui-
 rum excelsum Tribonianum, nec nõ ceteros ui-
 ros illustres & facundissimos confecimus: in qua-
 tuor libros easdem Institutiones partiti iussimus,

ut

Ex profud. dicit qm
 p̃ hinc uis a n̄ salub
 sunt ex quibz qm x
 Inuicem qm st̄ uis
 & uis uis uis uis uis
 & uis uis uis uis uis
 & uis uis uis uis uis
 & uis uis uis uis uis

ut sint tötius legitimæ scientiæ prima elementa: in quibus breuiter expositum est, & quod antea obtinebat, & quod postea defuetudine inumbra- tum imperiali remedio illuminatū est. Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præci- pue ex commentarijs Caij nostri tam institutio- num, quàm rerum cotidianarum, alijsq; multis commentarijs compositas, cum tres uiri pruden- tes prædicti nobis obtulerunt: & legimus, & reco- gnouimus, & plenissimum nostrarum constitu- tionum robur eis accōmodauimus. Sūma itaq; ope, & alacri studio has leges nostras accipite: & uosmetipsos sic eruditos ostendite, ut spes uos pulcherrima foueat, toto legitimo opere perfe- cto, posse etiam nostram rem publicam in parti- bus eius uobis credendis gubernari. D. CP. XI. Calen. Decembris. D. IVSTINIANO PP. III. CONS.

A ij Insti

4
INSTITVTIO
NUM SEV ELEMENTORVM D.
IVSTINIANI SACRATISS.
PRINCIPIIS. LIB. I.

DE IVSTICIA ET
iure. Tit. I.

*Iustitia quid
Iurisprudentia qm*

Iusticia est constans & perpetua uoluntas, ius suū cuiq; tribuendi. Iuris prudentia est diuinarum atq; humanarum rerum noticia, iusti atq; iniusti scientia. His igitur generaliter cognitiss, & incipientibus nobis exponere iura populi Romani: ita uident posse tradi cōmodissime, si primo leui ac simplici uia, post deinde diligētissima atq; exactissima interpretatione. singula tradantur. alioqui si statim ab initio rudem adhuc & infirmum animum studiosi, multitudine ac uarietate rerum onerauerimus: duorum alterum, aut desertorem studiorū efficiemus, aut cum magno labore, sæpe etiam cum diffidentia (quæ plerunq; iuuenes auertit) serius ad id perducemus, ad quod leuiore uia ductus, sine magno labore, & sine ulla diffidentia maturius perducipotuisse. Iuris præcepta sunt hæc. honeste uiuere, alterum non lædere, suū cuiq; tribuere. Huius studij duæ sunt positiones, publicum, & priuatum

Iuris præcepta

*potuisse
reuerenti
/erunt*

rum. Publicum ius est, quod ad statum rei Romanæ spectat. Priuatum, quod ad singulorum utilitatem. Dicendum est igitur de iure priuato, quod tripertitum est. collectum est enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus.

DE IVRE NATVRALI, GEN-
tium, & ciuili. Tit. II.

Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit. Nam ius istud non humani generis proprium est, sed omnium animalium, quæ in cælo, quæ in terra, quæ in mari nascuntur. hinc descendit maris atque sceminæ coniunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio. uidemus etiam cætera quoque animalia istius iuris peritia censer. Ius autem ciuile à iure gentium distinguitur, quod omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium ciuitatis est: uocaturque ius ciuile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. quod uero naturalis ratio inter omnes homines constituit: id apud omnes peræque custoditur, uocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utitur. Quæ singula qualia sint, suis locis

cis pponemus. Sed ius quidē ciuile ex unaqua
 q; ciuitate appellatur, ueluti Atheniensiu. nam si
 quis uelit Solonis, uel Draconis leges appellare
 ius ciuile Atheniensium: non errauerit. sic enim
 & ius, quo Romanus populus utit̄, ius ciuile Ro-
 manorum appellamus: uel ius Quiritū, quo Qui-
 rites utuntur. Romani enim à Romulo, Quirites
 à Quirino appellantur. Sed quoties non addimus
 nomen, cuius sit ciuitatis, nostrum ius significa-
 mus: sicuti cum poētā dicimus, nec addimus no-
 men, subauditur apud Græcos egregius Home-
 rus, apud nos Vergilius. Ius autem gentium
 omni humano generi cōmune est. Nam usu exi-
 gente, & humanis necessitatibus, gentes humanæ
 iura quædam sibi constituerūt. Bella etenim or-
 ta sunt, & captiuitates secutæ, & seruitutes, quæ
 sunt naturali iuri contrariæ. Iure enim naturali
 omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et
 ex hoc iure gentium omnes penè contractus in-
 troduci sunt, ut emptio & uenditio, locatio & cō-
 ductio, societas, depositum, mutuum, & alij innu-
 merabiles. Constat autem ius nostrum, quo
 utimur, aut scripto, aut sine scripto: ut apud Græ-
 cos ἢ νόμων οἱ μὲν ἔγραφοι, οἱ δὲ ἀγραφοί. *ἔγραφοι*
 Scriptum autem ius est lex, plebiscitū, senatus-
 consultū, principum placita, magistratuum edi-
 cta, responsa prudentium. Lex est, quod popu-
 lus Romanus senatorio magistratu interrogan-
 te (ueluti consule) constituebat. Plebiscitū est,
 quod

Quirites uide

Ius gentium

Scriptum ius

Lex quæ

quod plebs plebeio magistratu interrogante (uel
 luti Tribuno) constituebat. Plebs autem à popu- ^{plebs scilicet quid}
 lo eò differt, quo species à genere. nam appellatio ^{plebs et populi}
 ne populi uniuersi ciues significantur, conume ^{de senentia}
 ratis etiam patricijs & senatoribus. Plebis autem
 appellatione, sine patricijs & senatoribus cæteri ci
 ues significantur. sed & plebs circa lege Ortenfia
 non minus ualere, quàm leges coeperunt. Sena ^{Senatus consultum}
 tus consultum est, quod senatus iubet atq; consti-
 tuit. Nam cum auctus esset populus Romanus in
 eum modum, ut difficile esset in unum eum con-
 uocari legis faciendæ causa: æquum uisum est,
 senatum uice populi consuli. Sed & quod prin-
 cipi placuit, legis habet uigorem: cū lege Regia, ^{ex qua lex}
 quæ de eius imperio lata est, populus ei & in eum
 omne imperium suum & potestatem concedat.
 Quodcunq; ergo Imperator per epistolam consti- ^{constitutiones}
 tuit, uel cognoscens decreuit, uel edicto præcepit:
 legem esse constat. hæc sunt, quæ constitutiones
 appellantur. Planè ex his quædam sunt persona-
 les, quæ nec ad exemplum trahuntur, quoniam
 non hoc princeps uult. nam quod alicui ob meri-
 tū indulsit, uel si quam poenā irrogauit, uel si cui
 sine exemplo subuenit: personam non transgre-
 ditur. Aliæ autem, cum generales sint, omnes pro-
 culdubio tenent. Prætorum quoq; edicta nō ^{educta prætorum}
 modicam obtinent iuris authoritatem. Hoc etiā
 ius honorarium solemus appellare, quod qui ho-
 nores gerunt, id est magistratus, authoritatē huic

iuri dederunt. Proponebant & Aediles Curules
 edictum de quibusdam causis, quod & ipsum iu-
 ris honorarij portio est. Responsa prudenti-
 um sunt sententiæ & opiniones eorum, qui-
 bus permillum erat de iure respondere. nam an-
 tiquitus constitutum erat, ut essent, qui iura pu-
 blice interpretarētur, quibus à Cæsare ius respon-
 dendi datum est, qui iuriscōsulri appellabantur,
 quorum omnium sententiæ & opiniones eam au-
 thoritatem tenebant, ut iudici recedere à respon-
 so eorum non liceret, ut est constitutum. Sine
 scripto ius uenit, quod usus adprobauit. nam di-
 uturni mores consensu utentium comprobati, le-
 gem imitantur. Et non ineleganter in duas spe-
 cies ius ciuile distributum esse uidetur. nam ori-
 go eius, ab institutis duarum ciuitatum, Athenar-
 um scilicet & Lacedæmoniorum, fluxisse uidet̃.
 In his enim ciuitatibus ita agi solitum erat, ut La-
 cedæmonij quidē magis ea, quæ pro legibus ob-
 seruabant, memoriæ mandarent: Athenienses ue-
 ro ea, quæ in legibus scripta compræhendissent,
 custodirent. Sed naturalia quidem iura, quæ
 apud omnes gentes peræque obseruantur: diuina
 quadã prouidentia constituta, semper firma atq;
 immutabilia permanent. ea uero, quæ ipsa sibi
 quæq; ciuitas constituit: sæpe mutari solent, uel
 tacito consensu populi, uel alia postea lege lata.
 ¶ Omne autem ius, quo utimur, uel ad personas
 pertinet, uel ad res, uel ad actiones. Et prius de per-
 sonis

*responsa prudenti-
um*

Iuriscōsulri qui

*Omne ius ad per-
sonas uel ad res
uel ad actiones*

sonis uideatur. nam parum est ius nosse, si perso-
næ, quarum causa constitutum est, ignorentur.

DE IVRE PERSONA
rum. Tit. III.

SUMMA itaq; diuisio de iure personarum hæc ^{personarum et hominum}
est: quod omnes homines, aut liberi sunt, aut ^{in iure}
serui. Et libertas quidem (ex qua etiã liberi uo- ^{liberitas quod?}
cantur) est naturalis facultas eius, quod cuiq; face-
re libet, nisi si quid ui aut iure prohibetur. Ser- ^{seruitus quid?}
uitus autẽ est constitutio iuris gentium, qua quis
dominio alieno contra naturam subijcitur. Serui
autem ex eo appellati sunt, quod Imperatores ca-
ptiuos uendere, ac per hoc seruare, nec occidere
solent. qui etiam mancipia dicti sunt, eo quod ab ^{mancipia}
hostibus manu capiuntur. Serui autem aut nascun-
tur, aut fiunt. nascuntur ex ancillis nostris. fiunt aut
iure gentium, id est ex captiuitate: aut iure civili,
cum liber homo maior uiginti annis ad precium
participandum sese uenundari passus est. In ser-
uorum conditione nulla est differentia: in liberis <sup>differentia libero
et homini</sup>
autem multæ. aut enim sunt ingenui, aut libera-
tini.

DE INGENVIS Tit. IIII.

INGENUUS est is, qui statim, ut natus est, liber est: ^{ingenuus quid?}
siue ex duobus ingenuis matrimonio editus
A V est,

est, siue ex libertinis duobus, siue ex altero liberti-
 no, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre
*Et uero si quis
 ex matre libera*
 nascitur libera, patre uero seruo: ingenuus nihilo
 minus nascitur, quemadmodum qui ex matre li-
 bera & incerto patre natus est, quoniam uulgo cō-
 ceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem
 eo tempore, quo nascitur, licet ancilla cōceperit.
 Et è contrario si libera conceperit, deinde ancilla
 facta pariat: placuit eum, qui nascitur, liberum na-
 sci: quia nō debet calamitas matris ei nocere, qui
 in uentre est. Ex his illud quæsitum est, si ancilla
 prægnans manumissa sit, deinde ancilla postea fa-
 cta pepererit: liberum, an seruum pariat? Et Mar-
 tianus probat liberum nasci. sufficit enim ei, qui
 in utero est, liberam matrem uel medio tempore
 habuisse, ut liber nascatur. quod & uerum est.

Cum autem ingenuus aliquis natus sit: nō offi-
 cit ei in seruitute fuisse, & postea manumissum ef-
 se. sæpissime enim constitutum est, natalibus nō
 officere manumissionem.

DE LIBERTINIS.

Tit. V.

*libertini qui
 manumissio quid*
Libertini sunt, qui ex iusta seruitute manumif-
 si sunt. Manumissio autem est de manu da-
 tio. nam quàm diu aliquis in seruitute est, manui
 & potestati suppositus est: & manumissus libera-
 tur potestate. Quæ res à iuregentium originera
 sumpsit

sumpsit: utpote cum iure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum seruitus esset incognita. Sed postquam iure gentium seruitus inuasit: secutum est beneficium manumissionis. et cum uno communi nomine homines appellarentur: iure gentium tria hominum genera esse coeperunt: liberi, & his contrarium serui, & tertium genus libertini, qui desierant esse serui.

Multis autem modis manumissio procedit: aut ex sacris constitutionibus in sacrosanctis ecclesijs, aut vindicta, aut inter amicos, aut per epistolam, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet ultimam uoluntatem. Sed & alijs multis modis libertas seruo competere potest, qui tam ex ueteribus, quam ex nostris constitutionibus introduci sunt.

Serui uero a dominis semper manumitti solent: adeo, ut uel in transitu manumittantur, ueluti cum praetor, aut praeses, aut proconsul in balneum uel in theatrum eant. Libertinorum autem status tripartitus antea fuerat. nam qui manumittebatur modo maiorem & iustam libertatem consequiebantur, & fiebant ciues Romani: modo minorem, & Latini ex lege Iunia Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Aelia Sentia dediticij.

Sed quoniam dediticiorum quidem pessima conditio iam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum uero nomen non frequentabatur: ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans: duabus conditionibus

hi si ex una domini uel nostri postmodum manumittantur, dediticij appellati sunt, ad mutationem fore peruenire debent, qui abierat in uicem uicem: ut si de dedito non fuerit bene

tria hominum genera
iure gentium iudicata

manumissionis
modi

libertinorum status
tripartitus

lex Iunia Norbana

de dediticij sunt qui
post admissa manumissio
iure gentium iudicata
aut dedito pro amicum
by nati dedito aut in
quorum parte uel serui
iure quinquaginta
si negantia aut uice
aut fore ipse illa esse

Stitu

in de dedito non possunt

stitutionibus hoc emendauit, & in pristinum statum reduxit: quia & à primis urbis Romæ cunabulis una atq; simplex libertas comperebat, id est eadem, quam habebat manumissor: nisi quod scilicet libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios quidē per cōstitutionem nostram expulimus, quam promulgauimus inter nostras decisiones: per quas, suggerēte nobis Triboniano uiro excelso quæstore nostro, antiqui iuris altercationes placuimus. Latinos autem Iunianos, & omnē, quæ circa eos fuerat, obseruantiam, alia constitutione per eiusdē quæstoris suggestionem correximus, quæ inter imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos, nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine habito (sicut iam antea obseruabatur) ciuitate Romana decorauimus: multis modis additis, per quos possit libertas seruis cum ciuitate Romana, quæ sola est in præsentī, præstari.

QVIBVS EX CAVSSIS

manumittere non licet.

Tit. VI.

Non tamen cuiuscūq; uolenti manumittere licet. nam is, qui in fraudem creditorū manumittit, nihil agit: quia lex Aelia Sentia impedit libertatem.

Licet autem domino, qui sol-

uendo

Quo dicitur modis manumittitur in hanc

In fraudem creditorum

manumittit, qui

vel eo tempore quo

per manumissionem eam

in bonis suis hanc

reducat, aut hanc

vel per eam hanc in

hanc potestatem sol

uitate, per eam hanc in

manumissionem in lege

quæ dicitur de hanc

Non tamen cuiuscūq; uolenti manumittere licet. nam is, qui in fraudem creditorū manumittit, nihil agit: quia lex Aelia Sentia impedit libertatem. Licet autem domino, qui soluendo

uendó non est, in testamento seruū suū cum li-
 bertate hæredem instituire, ut liber fiat, hæresq;
 ei solus & necessarius: si modo ei nemo alius ex eo
 testamēto hæres exstiterit: aut quia nemo hæres
 scriptus sit, aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex
 causa hæres ei nō exstiterit. Idq; eadem lege Ae-
 lia Sentia prouisum est, & recte. Valde enim pro-
 spiciendum erat, ut egentes homines, quibus ali-
 us hæres exstiturus non esset, uel seruū suū ne-
 cessariū hæredem haberent, qui satisfactorius esset
 creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores
 res hæreditarias serui nomine uendant, ne iniuria
 defunctus adficiatur. Idemq; iuris est, & si sine
 libertate seruus hæres institutus est. Quod nostra
 constitutio non solum in domino, qui soluendo
 non est, sed generaliter constituit, noua humani-
 tatis ratione: ut ex ipsa scriptura institutiōis etiam
 libertas ei competere uideatur: quum non sit ueri-
 simile, eum, quem hæredem sibi elegit, si præter-
 miserit libertatis dationem, seruum remanere uo-
 luisse, & neminem sibi hæredem fore. In frau-
 dem autem creditorū manumittere uidetur, qui
 uel iam eo tempore, quo manumittit, soluendo
 nō est: uel qui datis libertatibus, desiturus est sol-
 uendo esse. Præualuisse tamen uidetur (nisi ani-
 mum quoq; fraudandi manumissor habuerit) nō
 impediri libertatem, quāuis bona eius creditori-
 bus non sufficiant. sæpe enim de facultatibus suis
 amplius, quā in his est, sperāt homines. Itaq;
 tunc

*omne tantummodo
 seruum necessarium
 heredem etiam in frau-
 de creditore xliij
 hi plures serui simul
 non habito institutionis
 ordinem faciunt, nulli
 eorum aliter danda non
 potest lege gelian
 dicta: qui nisi bene
 quod fieri uerit*

*si seruus sic institutus
 est: in illa sit nullus
 quibus seruus datus
 non liberatus non potest
 quod quidam etiam dicit*

*In fraudem creditorū
 manumittere*

*1. quod non est in dote
 manumissor et si sit
 quo creditore et si sit
 quod creditore et si sit
 bonis in iustitiam et si
 inueniat in se manum
 et quod non est in manu*

*Alia personarum
diuisio*

Sequitur de iure personarum alia diuisio. Nam quaedam personae sui iuris sunt, quaedam alieno iuri subiectae. rursus earum, quae alieno iuri subiectae sunt: aliae sunt in potestate parentum, aliae in potestate dominorum. Videamus itaque de his, quae alieno iuri subiectae sunt. nam si cognouerimus, quae istae personae sunt: simul intelligemus, quae sui iuris sunt. Ac prius inspiciamus de his, quae in potestate dominorum sunt. In potestate itaque dominorum sunt serui. quae quidem potestas, iuris gentium est. nam apud omnes peraeque gentes animaduertere possumus, dominis in seruos uitae necisque potestate fuisse: & quodcumque per seruum acquiritur, id domino adquiri. Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet sine causa legibus cognita, in seruos suos supra modum saeuire. Nam ex constitutione diui Antonini, qui sine causa seruum suum occiderit, non minus puniri iubetur, quam si alienum seruum occiderit. Sed & maior asperitas dominorum, eiusdem principis constitutione coercetur. nam Antoninus consultus a quibusdam praesidibus provinciarum de his seruis, qui ad aedem sacram, uel ad statuam principum confugiunt: praecipit, ut si intolerabilis uideatur saeuitia dominorum, cogantur seruos suos bonis conditionibus uendere, ut precium dominis daretur. & recte. expedit enim rei publicae, ne sua re quis male utatur. Cuius rescripti ad Aelium Martianum emissi uerba sunt haec. Dominorum

*quae potestas de
hominibus in seruos*

*Constitutio diui
Antonini de seruis*

Alia personarum

norum quidem potestatem in seruos suos illibata esse oportet, nec cuiquam hominum ius suum detrahi. sed dominorum interest, ne auxiliū contra s̄cunitiam, uel famem, uel intolerabilem iniuriā denegetur ijs, qui iuste deprecant̄. Ideoq; cognosce de querelis eorum, qui ex familia Iulij Sabini ad statuam cōfugerunt. & si uel durius habitos, quā æquum est, uel infami iniuria affectos esse cognoueris: uenire iube, ita ut in potestatem domini non reuertantur. Quod si meæ constitutioni fraudem fecerit: sciat me admissum se uerius exsecuturum.

DE PATRIA POTESTATE. Tit. IX.

IN potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptijs procreauimus. Nuptiæ autē, siue matrimonium, est uiri & mulieris cōiunctio, indiuiduā uitæ consuetudinem continens. Ius autem potestatis, quod in liberos habemus, proprium est ciuium Romanorum. nulli enim alij sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus. Qui igitur ex te & uxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo & uxore eius nascit̄, id est, nepos tuus & neptis: æque in tua sunt potestate, & p̄nepos, & p̄neptis, & deinceps cæteri. Qui autē ex filia tua nascunt̄: in potestate tua nō sunt, sed in patris eorum.

B DE

Epistola Antonini ad actum maritimum

Thomulus inter eos legit, quas ruitam rogant hanc quæ in ea uoluntate nuptiis filios quæ dicitur in patris potestate manent. Nunc magis nuptiis quæ solentur sed p̄pino manent. nisi aliter h̄ quæritur in edictis p̄pino

Soluta adoptione, idem iuris maneat. Itaq; eam, quæ tibi per adoptionem filia uel neptis esse cœperit: non poteris uxorem ducere, quamuis eam emancipaueris. Inter eas quoq; personas, quæ ex transuerso gradu cognationis iunguntur, est quædam similis obseruatio, sed non tanta. Sanè enim inter fratrem sororemq; nuptiæ prohibita: sunt: siue ab eodem patre eademq; matre nati fuerint, siue ex altero eorum. Sed si qua per adoptionem soror tibi esse cœperit: quàm diu quidè constat adoptio, sanè inter te & eam nuptiæ consistere non possunt. cum uero per emancipationem adoptio sit dissoluta: poteris eam uxorem ducere. Sed & si tu emancipatus fueris: nihil est impedimento nuptijs. Et ideo constat, si quis generum adoptare uelit: debere eum antea filiam suam emancipare. & si quis uelit nurum adoptare: debere eum antea filium suum emancipare. Fratri uero uel sororis filiam, uxorem ducere non licet. sed nec neptem fratris uel sororis quis ducere potest, quàmuis quarto gradu sint. cuius enim filiam uxorem ducere non licet, neq; eius neptem permittitur. Eius uero mulieris, quam pater tuus adoptauit, filiam non uideris impediri uxorem ducere: quia neq; naturali, neq; civili iure tibi coniungitur. Duorum autem fratrum uel sororum liberi, uel fratris & sororis, coniungi possunt. Item amitam, licet adoptiuam, ducere uxorem non licet, item nec materteram: quia paren-

B n tum

*Inter transuersa
 uel non sit uictor
 uel non sit uictor
 uel non sit uictor
 uel non sit uictor
 uel non sit uictor
 uel non sit uictor
 uel non sit uictor
 uel non sit uictor*

adapta adoptiuam

tum loco habentur. Quia ratione uerum est, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi uxorem ducere. Adfinitatis quoque ueneratione à quarundam nuptijs abstinere necesse est. ut ecce priuigam aut nurum uxorem ducere non licet: quia utraque filiae loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si fuit nurus aut priuigna tua. nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo: alia ratione uxorem eam ducere non poteris, quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc priuigna tua est, id est si mater eius tibi nupta est: ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet. Socrum quoque, & nouercam prohibitum est uxorem ducere: quia matris loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demum adfinitate procedit. alioquin si adhuc nouerca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est: communi iure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc socrus est, id est, si adhuc filia eius tibi nupta est: ideo impediuntur tibi nuptiae, quia duas uxores habere non potes. Mariti tamen filius ex alia uxore, & uxoris filia ex alio marito, uel contra, matrimonium recte contrahunt: licet habeant fratrem sororemque ex matrimonio postea contracto natos. Si uxor tua post diuortium ex alio filiam procreauerit: haec non est quidem priuigna tua, sed Iulianus ab huiusmodi nuptijs abstinere debere ait. nam constat nec sponsam filij nuptam

Et aut affirmat
quod se uisum proxi-
mum est in re uisum
et foris in re uisum
in foro qui impedit
quod cum nupta sit
nupta non potest
proximum nupta non
matrimonium dicitur
hinc. c. l. p. d. d. r. i. i.

duas uxores habere
non licet

Secundum uxoribus
nupta non potest

nupta filij uisum nupta

+

rum esse, nec patris sponsam nouercā esse: rectius tamen & iure facturos eos, qui ab huiusmodi nuptijs abstinerint. Illud certū est, seruiles quoque cognationes impedimēto nuptijs esse: si forte pater & filia, aut frater & soror manumissi fuerint.

Sunt & aliæ personæ, quæ propter diuersas rationes nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digestorum seu Pandectarum ex uetere iure collectarum enumerari permisimus. Si aduersusea, quæ diximus, aliqui coierint: nec uir,

nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimoniū, nec dos intelligitur. Itaque ij, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ij, quos mater uulgo concepit. nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum & his pater incertus sit.

unde solēt spurij appellari *πατέρα πλὴν αἰσθητῶν, & ἄπατρως*, quasi sine patre filij. Sequitur ergo ut dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactio- nis locus sit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ sacris constitutionibus continentur. Aliquando autem

uenit, ut liberi, qui statim, ut nati sunt, in potestate parentum non sunt, postea redigantur in potestatem patris. qualis est is, qui dum naturalis fuerat, postea curiæ datus, potestati patris subijcitur.

necnon is, qui à muliere libera procreatus, cuius matrimonium minime legibus interdictum fuerat, sed ad quam pater consuetudinem habuerat,

*ut sunt plerumque mater
quas ostendit, ergo, in
no. p. m. s. t. u. v. w. x. y. z.
de inter. emphy. filio
no. h. u. s. p. u. l. l. s. u. v. w. x. y. z.
de uir. 26*

*Quoniam, ut adu-
sus legi p. u. g. o. t. a. u. n. p. s.
has ostendit, p. u. g. o. t. a. u. n. p. s.
de h. u. s. p. u. l. l. s. u. v. w. x. y. z.
m. h. u. s. p. u. l. l. s. u. v. w. x. y. z.
de u. g. o. t. a. u. n. p. s. d. o. n. t. i. o. n. e.
de q. u. i. n. s. p. u. r. i. s. n. o. s. u. n. t.
de p. a. t. r. i. s. p. o. t. e. s. t. a. t. e. s. e. t. h. u. i. u. s. q. u. i.*

*uulgo, s. p. u. r. i. s. a. p. p. e. l. l. a. t. i.
de q. u. i. u. e. u. a. g. o. t. e. r. i. b. i. l. i. t. a. t. e.
de p. u. s. t. u. l. t. q. u. a. n. t. i. s. p. r. i. u. s.
de i. n. t. e. r. d. i. c. t. i. o. n. e. d. o. t. i. s.*

*ad h. u. s. p. u. l. l. s. u. v. w. x. y. z. p. a. t. r. i. s.
de i. n. t. e. r. d. i. c. t. i. o. n. e. d. o. t. i. s.
de q. u. i. n. s. p. u. r. i. s. n. o. s. u. n. t.
de p. a. t. r. i. s. p. o. t. e. s. t. a. t. e. s. e. t. h. u. i. u. s. q. u. i.
de u. g. o. t. a. u. n. p. s. d. o. n. t. i. o. n. e.
de q. u. i. n. s. p. u. r. i. s. n. o. s. u. n. t.
de p. a. t. r. i. s. p. o. t. e. s. t. a. t. e. s. e. t. h. u. i. u. s. q. u. i.*

*videtur hoc de re p. u. g. o. t. a. u. n. p. s. d. o. n. t. i. o. n. e. u. n. d. e
de d. o. t. i. s. q. u. a. n. t. i. s. p. r. i. u. s. de n. a. t. u. r. a. l. i. b. u. s. i. n. t. e. r. d. i. c. t. i. s.*

B. iij. postea

*M iur. fit p adoptore and proavore mater m cum filio in iura
 pater adoptiui solum videt transferre, atq; solum respicit quod et natura adobe
 et hoc ad adoptionem ad ignam.*

TIT. XL

*23. p. pater q. iura
 m. tabulari e. q.
 m. l. s. m. s. f. s. s.
 s. d. adoptiui agnos.
 s. v. m. l. t. u. r. m. s. i.
 ab hoc fit istud emm
 p. m. t. q. uo. casu. v. u.
 s. u. t. ad. d. o. m. d. p. v. s.
 n. a. t. u. r. a. l. i. s. v. e. n. i. e. n. t. i. s.
 s. o. b. d. i. s. t. i. c. t. a. a. d. o. p. t. i. o. n. i. s.*

No paterno vel materno filium suum dederit in
 adoptionem: in hoc casu, quia concurrunt in una
 personam & naturalia, & adoptionis iura: manet
 stabile ius patris adoptiui, & naturali vinculo co-
 pulatum, & legitimo adoptionis modo constitu-
 tum, ut & in familia, & in potestate huiusmodi pa-
 tris adoptiui sit. Cum autem impubes per prin-
 cipale rescriptum adrogatur: causa cognita adro-
 gatio fieri permittitur, & exquiritur causa adro-
 gationis an honesta sit, expediaturq; pupillo. Et cu-
 quibusdam conditionibus adrogatio fit, id est ut
 caueat adrogator personæ publicæ, si intra puber-
 tatem pupillus decesserit, restitutum se bona il-
 lis, qui si adoptio facta non esset, ad successionem
 eius venturi essent. Item nõ aliter emancipare
 eum potest adrogator, nisi causa cognita dignus
 emancipatione fuerit, & tunc sua bona ei reddat.

*Causa adrogandi
 an sit honesta, an
 expediatur pupillo
 ut sit ut inter qui
 pupillu minore
 quis ex potestate adro-
 gatoris personæ, m.
 m. d. i. o. n. i. s. p. u. p. i. l. l. i.
 m. l. l. e. r. e. m. t. b. o. n. a. m.
 q. u. o. d. m. a. l. e. b. r. u. i. u. s. i.
 t. u. s. t. a. n. t. a. r. e. s. g. a. t. u. r.*

Sed & si decedens pater eum exheredauerit,
 vel uiuus sine iusta causa emancipauerit: iubetur
 quartam partem ei bonorum suorum relinque-
 re, videlicet præter bona, quæ ad patrem adopti-
 uum transfuit, & quorum commodum ei postea
 adquisiuit. Minorem natu, maiorem non pos-
 se adoptare placet. adoptio enim naturam imita-
 tur: & pro mōstro est, ut maior sit filius, quàm pa-
 ter. Debet itaq; is, qui sibi filium per adoptionem
 uel adrogationem facit: plena pubertate, id est de-
 cem & octo annis præcedere. Licet autem & in
 locum nepotis uel neptis, pronepotis uel prone-

ptis, uel deinceps adoptare, quamuis filiū quis nō habeat. Et tam filium alienum quis in locū nepotis adoptare potest, quā nepotem in locū filij. Sed si quis nepotis loco adoptet, uel quasi ex filio, quem habet iam adoptatum, uel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet: eo casu & filius consentire debet, ne ei inuito suus hæres adnascatur. sed ex contrario, si autem ex filio nepotem det in adoptionē: non est necesse filium consentire. In plurimis autē causis adsimilatur is, qui adoptatus uel adrogatus est, ei, qui ex legitimo matrimonio natus est. & ideo si quis per imperatorem, uel apud prætorem, uel præfidē prouinciæ non extraneum adoptauerit: potest eundē in adoptionē alij dare. Sed & illud utriusq; adoptionis commune est, quod & ij, qui generare nō possunt (quales sunt spadones) adoptare possunt: castrati autem non possunt. Fœminæ quoq; adoptare non possunt: quia nec naturales liberos in sua potestate habēt. sed ex indulgentia principis ad solatium liberorū amissorū adoptare possunt.

Illud propriū est adoptionis illius, quæ per sacrum oraculum fit: quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit: non solū ipse potestati adrogatoris subiicitur, sed etiam liberi eius in eiusdem fiūt potestate tanquam nepotes. sic etenim diuus Augustus non antea Tiberium adoptauit, quā is Germanicum adoptasset: ut protinus adoptione facta, inciperet Germanicus
Augu

Augusti nepos esse. Apud Catonē bene scriptū refert antiquitas: seruos, si à domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Vnde & nos eruditi, in nostra cōstitutione etiam eum seruum, quē dominus actis interuenientibus filium suum nō minauerat, liberum esse cōstituumus, licet hoc ad ius filij accipiendum non sufficiat.

QVIBVS MODIS IVS

patriæ potestatis soluitur.

Tit. XII

Videamus nunc, quibus modis ij, qui alieno iuri sunt subiecti, eo iure liberentur. Et quī dē quemadmodū liberentur serui à potestate dominorū, ex ijs intelligere possumus, quæ de seruis manumittendis superius exposuimus. Hi uero, qui in potestate parentis sunt, mortuo eo, sui iuris fiūt. Sed hoc distinctionem recipit. nam mortuo patre, sanè omnimodo filij filiaē suæ sui iuris efficiuntur. Mortuo uero auo, non omnimodo nepotes neptesq; sui iuris fiunt: sed ita, si post mortem aui in potestatem patris sui recasuri nō sunt. Itaq; si moriente auo pater eorum uiuit, & in potestate patris sui est: tunc post obitum aui in potestate patris sui fiunt. Si uero is, q̄ tempore auus moritur, aut iam mortuus est, aut per emancipationē exijt de potestate patris: tunc ij, qui in potestatem eius cadere nō possunt, sui iuris fiūt.

B v Cum

Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in insulam deportatur, ciuitatem amittit: sequitur, ut qui eo modo ex numero ciuium Romanorum tollitur, perinde quasi eo mortuo, desinant liberi in potestate eius esse. Pari ratione & si is, qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinit esse in potestate patris. sed si ex indulgentia principis restituti fuerint: per omnia pristinum statum recipiunt. Relegati autem patres in insulam, in potestate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati, in potestate parentum remanent.

Pœnæ seruus effectus, filios in potestate habere desinit. Serui autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestijs subiiciuntur.

Filius familias si militauerit, uel si senator, uel consul factus fuerit: remanet in potestate patris. militia enim uel consularis dignitas de patris potestate filium non liberat. Sed ex constitutione nostra summa Patriciatus dignitas ilico, imperialibus codicillis præstitis, filium à patria potestate liberat. quis enim patiatur patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare: imperatoriam autem celsitudinem non ualere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate? Si ab hostibus captus fuerit parens, quamuis seruus hostium fiat, tamen pendet ius liberorum propter ius postliminii: quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reuersi fuerint, oïa pristina iura recipiunt. idcirco reuersus
etiã

etiam liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit eum, qui captus est, in ciuitate semper fuisse. Si uero ibi decesserit: exinde, ex quo captus est pater, filius sui iuris fuisse uidetur. Ipse quoque filius, neposue si ab hostibus captus fuerit: similiter dicimus propter ius postliminij ius quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dictum est autem postliminium a limine, & post. Vnde eum, qui ab hostibus captus est, & in fines nostros postea peruenit: postliminio reuersum recte dicimus. Nam limina, sicut in domo finem quendam faciunt: sic & imperij finem esse limen ueteres uoluerunt. Hinc & limen dictum est, quasi finis quidam & terminus. ab eo postliminium dictum est: quia ad idem limen reuertebatur, quod amiserat. Sed & qui captus uictis hostibus recuperatur, postliminio redijisse existimatur. Præterea emancipatione quoque desinunt liberi in potestate parentum esse. sed emancipatio antea quidem uel per antiquam legis obseruationem procedebat, quæ per imaginarias uenditiones, & intercedentes manumissiones celebrabatur, uel ex imperiali rescripto. Nostra autem prouidentia etiam hoc in melius per constitutionem reformauit: ut fictione pristina explosa, recta uia ad cõpetentes iudices uel magistratus, parentes intrent: & filios suos, uel filias, uel nepotes, uel neptes, ac deinceps, a sua manu dimittant. Et tunc ex edicto prætoris in bonis huiusmodi filij, uel filia, uel nepotis, uel neptis, qui quæritur a parente manumissus

uel

uel manumissa fuerit: eadem iura praestantur parenti, quae tribuuntur patrono in bonis liberti. Et praeterea si impubes sit filius, uel filia, uel caeteri: ipse parens ex manumissione tutelam eius nanciscitur. Admonendi autem sumus, liberum arbitriū esse ei, qui filium, & ex eo nepotem uel nepotem in potestate habebit: filium quidem de potestate dimittere, nepotem uero uel nepotem retinere. & e conuerso filium quidem in potestate retinere, nepotem uero uel nepotem manumittere: uel omnes sui iuris efficere. Eadem & de pronepote, & pronepte dicta esse intelligantur. Sed & si pater filium, quem in potestate habet, auo uel proauo naturali secundum nostras constitutiones super his habitas, in adoptionem dederit: id est, si hoc ipsum actis interuenientibus apud competentem iudicē manifestauerit: praesente eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo praesente, qui adoptat: soluitur quidem ius potestatis patris naturalis, transit autem in huiusmodi parentem adoptiuum, in cuius persona & adoptionem esse plenissimā antea diximus. Illud autē scire oportet, quod si nurus tua ex filio tuo cōceperit, & filiū postea emancipaueris, uel in adoptionē dederis, praegnantem nuru tua: nihilominus qd' ex ea nascit, in potestate tua nascit. Qd' si post emancipationē uel adoptionē conceptus fuerit: patris sui emancipati, uel aui adoptiui potestati subiicitur.

Et quidē neq; naturales liberi, neq; adoptiui ul-

lo pe

lo penè modo possunt cogere parètes, de potesta-
te sua eos dimittere.

DE TUTELIS.

Tit. XIII.

TRanfeamus nunc ad aliam diuisionem per-
sonatum. Nam ex his personis, quæ in po-
testate non sunt: quædam uel in tutela sunt, uel in
curatione, quædam neutro iure tenentur. Videamus
ergo de his, quæ in tutela uel in curatione
sunt. Ita enim intelligemus cæteras personas, quæ
neutro iure tenentur. Ac prius dispiciamus de his,
quæ in tutela sunt. Est autem tutela (ut Seruius
definiuit) uis ac potestas in capite libero ad tuen-
dum eum, qui propter ætatem se defendere ne-
quit, iure ciuili data ac permessa. Tutores autem
sunt, qui eam uim ac potestatem habêt, ex cæ ipsa
re nomen acceperunt. Itaq; appellantur tutores,
quasi tuitores atq; defensores: sicut æditui dicun-
tur, qui ædes tuentur. Permissum est itaq; pa-
rentibus liberis impuberibus, quos in potestate
habent, testamento tutores dare. Et hoc in filios
filiasq; procedit omni modo. nepotibus uero ne-
ptibusq; ita demum parentes possunt testamêto
tutores dare, si post mortem eorum in potestatê
patris sui non sunt recasuri. Itaq; si filius tuus
mortis tuæ tempore in potestate tua sit: nepotes
ex eo non poterût ex testamento tuo tutores ha-
bere

bere, quâuis in potestate tua fuerint: scilicet quia mortuo te, in potestatem patris sui recasuri sunt.

Cum autem in compluribus alijs causis postumi pro iam natis habeantur: & in hac causa placuit non minus postumis, quàm iam natis testamento tutores dari posse: si modo in ea causa sint, ut si uiuis parentibus nascerentur, sui hæredes, & in potestate eorum fierent. Sed & si emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento: confirmandus est ex sententia præfidis omni modo, id est, sine inquisitione.

QVI TESTAMENTO TVTO.

res dari possunt. Tit. XIII.

DAri autem tutor potest testamento non solum paterfamilias, sed etiam filiusfamilias. sed & seruus proprius testamento cum libertate recte tutor dari potest. Sed sciendum est, eum & sine libertate tutorem datum, tacite libertatē directam accepisse uideri, & per hoc recte tutorem esse. Planè si per errorem, quasi liber, tutor datus sit: aliud dicendum est. Seruus autē alienus pure inutiliter testamento datur tutor: sed ita, CVM LIBER ERIT, utiliter datur. Proprius autem seruus inutiliter eo modo tutor dat. Furiosus, uel minor uiginti quinq; annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cum cōpos mentis, aut maior uiginti quinq; annis fuerit factus. Ad certū tempus

pus, uel ex certo tempore, uel sub conditione, uel ante hæredis institutione posse dari tutorem, non dubitatur. Certæ autem rei uel causæ tutor dari non potest: quia personæ, non causæ, uel rei tutor datur. Si quis filiabus suis uel filijs tutores dederit: etiam postumæ uel postumo dedisse uideatur: quia filij uel filia appellatione & postumus & postuma continentur. Quod si nepotes sint: an appellatione filiorum & ipsis tutores dari sint? Dicendum est, ut & ipsis quoque dati uideantur: si modo liberos dixerit. Cæterum si filios: non continebuntur. aliter enim filij, aliter nepotes appellantur. Plane si posteris dederit: tam filij postumi, quam cæteri liberi continebuntur.

DE LEGITIMA ADGNATORUM TUTELA. Tit. XV.

Quibus autem testamento tutor datus non est: his ex lege duodecim tabularum adgnati sunt tutores, qui uocantur legitimi. Sunt autem adgnati, cognati per uirilis sexus cognationem coniuncti, quasi à patre cognati: ueluti frater ex eodem patre natus, fratris filius, neposne ex eo: item patruus, & patruus filius, neposne ex eo. At qui per foemini sexus personas cognatione iunguntur: adgnati non sunt, sed aliis naturali iure cognati. Itaque amitæ tuæ filius non est tibi adgnatus, sed cognatus: & inuicem tu illi eodem iure coniungeris: quia

quia qui ex ea nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur. Quod autem lex duodecim tabularum ab intestato uocat ad tutelam adgnatos: non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed si quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit. quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus est tutor, uiuo testatore decesserit. Sed adgnationis quidem ius omnibus modis capitis deminutione plerumque perimitur. nam adgnatio iuris ciuilis nomen est, cognationis uero ius non omnibus modis commutatur: quia ciuilis ratio ciuilia quidem iura corrumpere potest, naturalia uero non utique.

DE CAPITIS DEMINVTIONE. Tit. XVI.

Est autem capitis deminutio, status mutatio. Etque tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediam uocant) aut minima. Maxima capitis deminutio est, cum aliquis simul & ciuitatem & libertatem amittit. quod accidit in his, qui serui poenae efficiuntur atrocitate sententiae: uel libertis, ut ingratis erga patronos condemnatis: uel his, qui se ad precium participandum uenundari passi sunt. Minor, siue media capitis deminutio est, cum ciuitas quidem amittitur, libertas uero retinetur.

netur. quod accidit ei, cui aqua & igni interdictū fuerit: uel ei, qui in insulam deportatus est. Mi-
nima capitis deminutio est, cum ciuitas retinetur
& libertas, sed status hominis cōmutatur. quod
accidit in his, qui cum sui iuris fuerint, cōperunt
alieno iuri subiecti esse, uel contra. ueluti si filius
familias à patre emancipatus fuerit: est capite di-
minutus. Seruus autem manumissus, capite
non minuitur: quia nullum caput habuit. Qui-
bus autem dignitas magis, quàm status permuta-
tur: capite non minuuntur. & ideo à senatu motos
capite non minui constat. Quod autem dictū
est, manere cognationis ius etiam post capitis de-
minutionem: hoc ita est, si minima capitis demi-
nutio interueniat. manet enim cognatio. nam si
maxima capitis deminutio interueniat: ius quoque
cognatiōis perit, ut puta seruitute alicuius cogna-
ti: & ne quidem si manumissus fuerit, recipit co-
gnationem. Sed & si in insulam quis deportatus
sit, cognatio soluitur. Cum autem ad adgna-
tos tutela pertineat: nō simul ad omnes pertinet,
sed ad eos tantum, qui proximiores gradu sunt:
uel si plures eiusdem gradus sunt, ad omnes per-
tinet. ueluti si plures fratres sunt, qui unū gradu
obtinent, pariter ad tutelam uocantur.

DE LEGITIMA PA-
TRONORUM TUTELA.

Tit. XVII.

C

Exea

EX eadem lege duodecim tabularum, libertorū & libertarū tutela ad patronos liberosq; eorum pertinet, quæ & ipsa legitima tutela uocatur: non quia nominatim in ea lege de hac tutela caueatur, sed quia perinde accepta est per interpretationē, ac si uerbis legis introducta esset. Eo enim ipso, quod hæreditates libertorum libertarumq;, si intestati decessissent, iusserat lex ad patronos liberosue eorū pertinere: crediderunt ueteres, uoluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: cum & adgnatos, quos ad hæreditatem lex uocat, eosdem & tutores esse iusserit: quia plerunq; ubi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. Ideo autem diximus plerunq;: quia si à foemina impubes manumittatur, ipsa ad hæreditatem uocatur, cum alius sit tutor.

DE LEGITIMA PAREN-
rum tutela. Tit. XVIII.

EXemplo patronorū recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima uocatur. nam si quis filiū aut filiā, nepotē, aut neprē ex filio, & deinceps impubes emācipauerit: legitimus eorū tutor erit.

DE FIDUCIARIA TU-
tela. Tit. XIX.

Est & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur. nā
si pa

si pater filium, uel filiam, nepotem, uel neptem, uel deinceps impuberes manumiserit: legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo defuncto, si liberi eius uirilis sexus existant: fiduciarij tutores, uel fratris, uel sororis, efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoq; eius legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à uiuo patre emancipatus, post obitum eius sui iuris efficeretur, nec in fratrum potestate recideret, ideoq; nec in tutelam. Libertus autem, si seruus mansisset, utiq; eodem iure apud liberos domini post mortem eius futurus esset. Ita tamen hi ad tutelam uocantur, si perfectæ sint ætatis. quod nostra constitutio in omnibus tutelis & curationibus obseruari generaliter præcepit.

DE ATILIANO TUTORRE,
& eo, qui ex lege Iulia & Titia
dabatur. Tit. XX.

SI cui nullus omnino tutor fuerat: ei dabatur in Surbe quidem à prætore urbano, & maiore parte tribunorum plebis tutor ex lege Atilia: in prouincijs uero à præsidibus prouinciarum ex lege Iulia & Titia. Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu conditio aut dies pendeat, ex eisdem legibus tutor dari poterat. Item si pure datus fuerat: quamdiu ex testamento nemo hæres existeret, tamdiu ex

eisdem legibus tutor petendus erat: qui desinebat esse tutor, si conditio exstiterat, aut dies uenerat, aut hæres exstiterat. Ab hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in ciuitatem reuersus fuerat. nam reuersus recipiebat tutelam iure postliminiij. Sed ex his legibus tutores pupillis desierunt dari, postea quam primo consules pupillis utriusque sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt, deinde prætores ex cõstitutionibus. Nam supradictis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda, rem saluam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelam administrationem, quidquam cauebatur. Sed hoc iure utimur, ut Romæ quidem præfectus urbi, uel prætor secundum suam iurisdictionem: in prouincijs autem præsides ex inquisitione tutores crearent, uel magistratus iussu præsidum, si non sint magnæ pupilli facultates. Nos autem per constitutionem nostram huiusmodi difficultates hominum resercentes: nec exspectata iussione præsidum, disposuimus, si facultates pupilli uel adulti usque ad quingentos solidos ualeant: defensores ciuitatum unam cum eiusdem ciuitatis religiosissimo antistite, uel alias publicas personas, id est magistratus, uel iuridicum Alexandrinæ ciuitatis, tutores uel curatores creare: legitima cautela secundum eiusdem constitutionis normam præstanda, uidelicet eorum periculo, qui eam accipiunt. Impuberes autem

In tutela esse naturali iuri cōueniens est: ut is, qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regat̄. Cū ergo pupillorum pupillarumq; tutores negocia gerant: post pubertatem tutelæ iudicio rationem reddunt.

DE AVTHORITATE
tutorum. Tit. XXI.

Avthoritas autē tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est, in quibusdam nō est necessaria. ut ecce si quid dari sibi stipulentur: non est necessaria tutoris avthoritas. quod si alijs promittant pupilli: necessaria est tutoris avthoritas. Namq; placuit meliorem quidem conditionē licere eis facere, etiam sine tutoris avthoritate: de teriorem uero non aliter, quā cum tutoris avthoritate. Vnde in his causis, ex quibus obligationes mutuæ nascuntur, ut in emptionibus, uenditionibus, locationibus, conductionibus, mā datis, depositis: si tutoris avthoritas non interueniat: ipsi quidem, qui cum his contrahunt, obligantur: at inuicem pupilli nō obligantur. Neq; tamen hæreditatem adire, neq; bonorum possessionem petere, neq; hæreditatem ex fideicomisso suscipere aliter possunt, nisi tutoris avthoritate (quamuis illis lucrosa sit) ne ullum damnū habeant. Tutor autē statim in ipso negotio præsens debet avthor fieri, si hoc pupillo prodesse exi

C in stima

stimauerit. post tempus uero, uel per epistolā interposita autoritas, nihil agit. Si inter tutore pupillumq; iudicium agendum sit: quia ipse tutor in rem suam autor esse non potest: non prætorius tutor (ut olim) constituitur, sed curator in locum eius datur: quo curatore interueniente, iudiciū peragitur, & eo peracto, curator esse desinit.

QVIBVS MODIS TVTE
la finitur. Tit. XXII.

PVpili pupillæq; cum puberes esse cœperint, à tutela liberantur. Pubertatem autem ueteres quidem non solum ex annis, sed etiam ex habitu corporis in masculis æstimari uolebant. Nostra autem maiestas dignum esse castitate nostrorum temporū existimans, bene putauit: quod in foeminis etiā antiquis impudicum esse uisum est, id est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere. Et ideo nostra sancta constitutiōe promulgata, pubertatem in masculis post decimumquartum annum completū illico initiū accipere disposuimus: antiquitatis normam in foeminis bene positam in suo ordine relinquentes, ut post duodecim annos completos uiri potentes esse credantur. Item finitur tutela, si adrogati sint adhuc impuberes, uel deportati: item si in seruitutē pupillus redigatur, uel si ab hostibus captus fuerit. Sed & si usq; ad certā conditionē

tionem datus sit tutor testamento: æque euenit, ut desinat esse tutor existente conditione. Simili modo finitur tutela morte uel pupillorum, uel tutorum. Sed & capitis deminutiōe tutoris, per quam libertas uel ciuitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis deminutione tutoris, ueluti si se in adoptionē dederit: legitima tantum tutela perit, cæteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licet minima sit, oēs tutelas tollit. Præterea qui ad certū tempus testamento dantur tutores, finito eo, deponunt tutelam. Desinunt etiam tutores esse, qui uel remouentur à tutela ob id, quod suspecti uisi sunt: uel qui ex iusta causa sese excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt secundum ea, quæ inferius proponemus.

DE CURATORIBVS.

Tit. XXIII.

Masculi quidem puberes, & foeminae uiripotentes, usq; ad uicesimum quintum annū completū curatores accipiunt: quia licet puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, ut sua nēgocia tueri nō possint. Dantur autē curatores ab eisdē magistratibus, à quibus & tutores. Sed curator testamento non datur: datus tamen confirmat decreto prætoris uel præsidis. Item inuiti adulescentes curatores nō accipiunt, præterq; in litem.

C iij cura

curator em̄ & ad certā caussam dari potest. Furiosi quoq; & prodigi, licet maiores uigintiquinq; annis sint: tamen in curatione sunt adgnatorū ex lege duodecim tabularū. Sed solent Romæ præfectus urbi, uel prætores, & in prouincijs præfides ex inquisitione eis curatores dare. Sed & mente captis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt. Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, ut puta si legitimus tutor nō sit idoneus: quoniā habenti tutorē tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, uel à prætore, aut præfide, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negocia administrat: solet ei curator adiungi. Item loco tutorū, qui nō in perpetuū, sed ad tempus à tutela excusantur, solent curatores dari. Quod si tutor aduersa uale tudine, uel alia necessitate impediatur, quo minus negocia pupilli administrare possit, & pupillus uel absit, uel infans sit: quem uelit actorem, periculo ipsius tutoris, prætor, uel qui uincitæ præerit, decreto constituet.

DE SATISDATIONE TUTOR
rū uel curatorū. Tit. XXIII.

NE tamen pupillorum pupillarumq; & eorum, qui quæsi in curatione sunt, negocia à curatoribus tutoribusq; consumantur, uel deminuantur

nantur: curet prætor, ut & tutores, & curatores eo nomine satisfident. Sed hoc nõ est perpetuum. nam tutores testamento dati satisfidare nõ coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipso testatore adprobata est. item ex inquisitione tutores uel curatores dati, satisfactione non onerantur: quia idonei electi sunt. Sed si ex testamento uel inquisitione duo pluresue dati fuerint: potest unus offerre satisfactionem de indemnitate pupilli uel adolescentis, & contutori suo uel concuratori præferri, ut solus administret: uel ut contutor aut concurator satis offerens præponatur ei, ut & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisfactionem à contutore suo uel concuratore: sed offerre debet, ut electionem det concuratori uel contutori suo, utrum uelit satis accipere, an satisfidare:

Quod si nemo eorum satis offerat: si quidem adscriptum fuerit à testatore, quis gerat: ille gerere debet. Quod si non fuerit adscriptum: quem maior pars elegerit, ipse gerere debet, ut edito prætoris cauetur. Sin autem ipsi tutores dissenserint circa eligendum eum, uel eos, qui gerere debent: prætor partes suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, ut maior pars eligere possit, per quem administratio fiat. Sciendum autem est, non solum tutores uel curatores pupillis, uel adultis, cæterisque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisfactionem accipiunt, subsidia-

riam actionem esse, quæ ultimum eis præsidium possit adferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus uel curatoribus satisfdari non curauerunt, aut non idonee passi sunt caueri. Quæ quidem tam ex prudentiũ responsis, quæ ex constitutionibus imperialibus etiã in hæredes eorum extenditur. Quibus constitutionibus & illud exprimitur, ut nisi caueant tutores & curatores, pignoribus captis coërceantur.

Neq; aut præfectus urbi, neq; prætor, neq; præses provinciæ, neq; quisquã alius, cui tutores dandi ius est, hac actione tenebitur: sed hi tantummodo, qui satisfactionem exigere solent.

DE EXCVSATIONIBVS TV-
torũ uel curatorum. Tit. XXV.

EXcusantur autem tutores & curatores uarijs ex caussis: plerunq; tamen propter liberos, siue in potestate sint, siue emãcipati. Si enim tres liberos superstites Romæ quis habeat, uel in Italia quatuor, uel in prouincijs quinq; à tutela uel cura potest excusari, exemplo cæterorum munerum. nam & tutelam & curam placuit publicum munus esse. Sed adoptiui liberi non profunt. in adoptionem autẽ dati naturali patri profunt. Item nepotes ex filio profunt, ut in locũ patris sui succedant: ex filia non profunt. Filij autem superstites tantum ad tutelæ uel curæ muneris excusationem

nem profunt: defuncti autem non profunt. Sed si in bello amissi sunt: quæsitum est, an profint? Et constat eos solos prodesse, qui in acie amittuntur. hi enim, qui pro re publica ceciderunt, in perpetuum per gloriam uiuere intelliguntur. Item diuus Marcus in Semestribus rescripsit eum, qui res fisci administrat, à tutela uel cura, quàm diu administrat, excusari posse. Item qui reipublicæ causa absunt, à tutela uel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores uel curatores dati, deinde reipublicæ causa abesse cœperint: à tutela uel cura excusantur, quatenus rei publicæ causa absunt: & interea curator loco eorum datur. qui si reuersi fuerint: recipiunt onus tutelæ. nam nec anni habent uacationem, ut Papinianus libro quinto responsorum scripsit. nam hoc spacium habent ad nouas tutelas uocati. Et qui potestatem aliquam habent, se excusare possunt, ut diuus Marcus rescripsit: sed susceptam tutelam deserere nõ possunt. Item propter litem, quam cum pupillo uel adulto tutor uel curator habet, excusari non potest: nisi forte de omnibus bonis, uel hæreditate controuersia sit. Item tria onera tutelæ non adfectatæ, uel curæ, præstât uacationem, quàm diu administrantur: ut tamen plurium pupillorû tutela uel cura eorûdem bonorum, ueluti fratrum, pro una computetur. Sed & propter paupertatem excusationem tribui, tam diui fratres, quàm per se diuus Marcus rescripsit, si quis imparem

paré se oneri iniuncto possit docere. Item propter aduersam ualeitudinē, propter quam ne suis quidem negotijs interesse potest, excusatio locum habet. Similiter eos, qui literas nesciūt, esse excusandos, diuus Pius rescripsit: quamuis & imperiti literarum possint ad administrationem negotiorū sufficere. Item si propter inimicitias aliquem testamento tutorē pater dederit: hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per cōtrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorū promiserant. Non esse autem admittendam excusationem eius, qui hoc solo utitur, quod ignotus patri pupillorum sit, diui fratres rescripserūt. Inimicitiaē, quas quis cum patre pupillorum uel aduultorum exercuit: si capitales fuerunt, nec reconciliatio interuenit: à tutela uel cura solent excusare. Item is, qui status controuersiam à pupillorum patre passus est, excusatur à tutela. Item maior septuaginta annis à tutela & cura se potest excusare. minores autē uiginti quinque annis, olim quidem excusabātur: nostra autem constitutione prohibentur ad tutelam uel curam adspirare: adeo, ut nec excusatiōe opus sit. Qua constitutione cauetur, ut nec pupillus ad legitimā tutelā uocetur, nec adultus: cum sit inciuile, eos, qui alieno auxilio in rebus suis administrādis egerē noscuntur, & ab alijs reguntur, aliorū tutelam uel curam subire. Idem & in milite obseruandū est, ut nec uolēs ad tutelæ onus admittat. Item

Romæ

Romæ grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria sua has artes exercēt, & intra numerū sunt, à tutela & cura habent uacationem. Qui autem uult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probauerit: alijs uti intra tempora cōstituta non prohibetur. Qui autem excusare se uolunt, non appellant: sed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognouerint se esse tutores uel curatores datos, se excusare debent: cuiuscunq; generis sint, id est, qualitercūq; dati fuerint tutores: si intra centesimum lapidem sunt ab eo loco, ubi tutores dati sunt. Si uero ultra centesimum lapidem habitant: dinumeratione facta uiginti milium diurnorū, & amplius triginta dierum. qui tamen (ut Scæuola dicebat) sic debent cōputari, ne minus sint, quàm quinquaginta dies. Datus aut̄ tutor, ad uniuersum patrimoniū datus esse credit̄. Qui tutelam alicuius gessit, inuitus curator eiusdē fieri nō cōpelliť: in tantū, ut licet patrefamilias, qui testamento tutorē dedit, adiecerit se eundē curatorē dare, tamē inuitū eum curā suscipere nō cogendū, diui Seuerus & Antonius rescripserint. Idem rescripserūt maritū uxori suæ curatorē datū, excusare se posse, licet se immisceat. Si quis aut̄ falsis allegationibus excusationē tutelæ meruerit: non est liberatus onere tutelæ.

DE SUSPECTIS TUTORIBVS.

uel curatoribus. Tit. XXVI.

Sciendū

Sciendū est, suspecti crimen ex lege duodecim
 Stabularum descendere. Datum est autem ius
 remouendi tutores suspectos Romæ prætori, & in
 prouincijs præsidibus earum, & legato proconsu-
 lis. Ostendimus, qui possint de suspecto cogno-
 scere: nunc uideamus, qui suspecti fieri possint. Et
 possunt quidem omnes tutores fieri suspecti: siue
 sint testamentarij, siue non sint, sed alterius gene-
 ris tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor, accu-
 sari poterit. Quid si patronus? adhuc idem erit
 dicendum: dummodo meminerimus, famæ pa-
 troni parcendum esse, licet ut suspectus remotus
 fuerit. Consequens est, ut uideamus, qui possint
 suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publi-
 cam esse hanc accusationem, hoc est, omnibus pa-
 tere. Quinimò & mulieres admittuntur ex rescri-
 pto diuorum Seueri & Antonini: sed ex solæ, quæ
 pietatis necessitudine ductæ, ad hoc procedunt: ut
 puta mater, nutrix quoq;, & auia. potest & soror.
 sed & si qua alia mulier fuerit, quam prætor pro-
 pensa pietate intellexerit, sexus uerecundiam nõ
 egredientem, sed pietate productam, non sustine-
 re iniuriam pupillorum: admittet eam ad accusa-
 tionem. Impuberes non possunt tutores suos su-
 spectos postulare. puberes autem curatores suos
 ex consilio necessariorū suspectos possunt argue-
 re: & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.
 Suspectus autem est, qui non ex fide tutelā ge-
 rit, licet soluēdo sit, ut Iulianus quoq; scripsit. Sed
 & ante

& ante, quàm incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum remoueri: idem Iulianus scripsit, & secundum eum constitutum est. Suspectus autem remotus, si quidem ob dolum: famosus est. si ob culpam: non æque. Si quis autem suspectus postulat, quoad cognitio finiatur: interdicitur ei administratio, ut Papiniano uisum est. Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit, potest etiam tutor uel curator decesserit: extinguitur suspecti cognitio. Si quis tutor copiam sui nõ faciat, ut alimenta pupillo decernantur: cauetur epistola diuorum Seueri & Antonini, ut in possessionem bonorum eius pupillus mittatur: & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi iubentur. Ergo ut suspectus remoueri poterit, qui non præstat alimenta. Sed si quis præsens negat propter inopiã alimenta posse decerni: si hoc per mendacium dicat: remittendum eum esse ad præfectum urbi puniendum, placuit: sicut ille remittitur, qui data pecunia ministerium tutelæ adquisierit, uel redemerit. Libertus quoque, si fraudulenter tutelam filiorum uel nepotum patroni gessisse probetur, ad præfectum urbi remittitur puniendus. Nouissime autem sciendum est: eos, qui fraudulenter tutelam administrant, etiam si satis offerant, remouendos esse à tutela: quia satisfactio tutoris propositum maleuolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatē præstat. Suspectum etiam eum putamus, qui moribus

bus talis est, ut suspectus sit. Enimuero tutor uel curator, quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens remouendus non est quasi suspectus.

INSTITVTIO

NVM SEV ELEMENTORVM D.
IVSTINIANI SACRATISSI-
MI PRINCIPIS. LIB. II.

DE RERVM DIVISIONE, ET
adquirendo ipsarum dominio.

Tit. I.

Superiore libro de iure personarum exposuimus: modo uideamus de rebus, quæ uel in nostro patrimonio, uel extra patrimoniũ nostrum habentur. Quædam enim naturali iure cõmunia sunt omniũ, quædam publica, quædam uniuerſitatis, quædam nullius, pleraq; singulorum, quæ ex uarijs causis cuiq; acquiruntur, sicut ex subiectis apparebit. Et quidem naturali iure cõmunia sunt omniũ hæc: aër, aqua profluens, & mare, & per hoc litora maris Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur: dum tamen à uilis, & monumentis, & ædificijs abſtineat: quia non sunt iuris gentium, sicut est mare. Flumina au-

tem

tem omnia, & portus, publica sunt. ideoq; ius piscandi omnibus commune est in portu fluminibusq;. Est autem litus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit. Riparū quoq; usus publicus est iure gentium, sicut ipsius fluminis. Itaq; naues ad eas adpellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumē nauigare. sed proprietates earum illorum est, quorum prædijs hæret. qua de causa arbores quoq; in eisdem natae, eorundem sunt. Litorum quoq; usus publicus est, & iuris gentium, sicut & ipsius maris. & ob id cuilibet liberū est casam ibi ponere, in qua se recipiat: sicut retia siccare, & ex mari deducere. Proprietates autem eorum potest intelligi nullius esse: sed eiusdem iuris esse, cuius & mare, & quæ subiacet mari, terra uel arena. Vniuersitatis sunt, non singulorū, quæ in ciuitatibus sunt, theatra, stadia, & si qua alia sunt communia ciuitatū.

Nullius autē sunt res sacræ & religiosæ, & sanctæ. quod enim diuini iuris est, id nullius in bonis est. Sacræ res sunt, quæ rite per pontifices deo consecratæ sunt: ueluti ædes sacræ, & donaria, quæ rite ad ministerium dei dedicata sunt: quæ etiam per nostram constitutionem alienari & obligari prohibuimus, excepta causa redemptionis captiuorum. Si quis autem autoritate sua quasi sacrum sibi constituerit: sacrum non est, sed profanum. Locus autem, in quo ædes sacræ sunt

D ædifi

ædificatæ: etiam diruto ædificio, sacer adhuc ma-
net, ut & Papinianus scripsit. Religiosum lo-
cum unusquisq; sua uoluntate facit, dum mortu-
um infert in locum suum. In cõmunem autem
locum purũ inuito socio inferre nõ licet. in com-
mune uero sepulchrum etiam inuitis cæteris li-
cet inferre. Item si alienus ususfructus est: proprie-
tarium placet, nisi consentiente usufructuario, lo-
cum religiosum non facere. In alienum locũ
consentiente domino licet inferre: & licet postea
ratum nõn habuerit, quã illatus est mortuus,
tamen locus religiosus fit. Sanctæ quoq; res,
ueluti muri & portæ ciuitatis, quodammodo di-
uini iuris sunt, & ideo nullius in bonis sunt. Ideo
autem muros sanctos dicimus, quia pœna capitis
cõstituta est in eos, qui aliquid in muros deliquere-
runt. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas con-
stituimus aduersus eos, qui contra leges fecerint,
sanctiones uocamus. Singulorum autem ho-
minum multis modis res sũt. quarundam enim
rerum dominium nanciscimur iure naturali, qd̄
(sicut diximus) appellatur ius gentium: quarundã
uero iure ciuili. Commodius est itaq; à uetustiore
iure incipere. palam est autẽ uetustius esse ius na-
turale, quod cum ipso genere humano rerum na-
tura prodidit. ciuilia autem iura tunc esse cœpe-
runt, cum & ciuitates condi, & magistratus creati,
& leges scribi cœperunt. Feræ igitur bestiæ, &
uolucres, & pisces, & omnia animalia, quæ mari,
caelo

cælo, & terra nascuntur: simul atq; ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt. quod enim ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur. nec interest, feras bestias & uolucres utrum in suo fundo quis capiat, an in alieno. Planè qui alienum fundum ingreditur uenandi aut aucupandi gratia: potest à domino, si is præuiderit, prohiberi, ne ingreditur. Quidquid autem eorum ceperis: eòusq; tuum esse intelligitur, donec tua custodia coercetur. Cū uero tuam euaserit custodiam, & in libertatē naturalem sese receperit: tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem aut libertatem recipere intelligitur, cum uel oculos tuos effugerit, uel ita sit in conspectu tuo, ut difficilis sit eius persecutio. Illud quæsitum est, an si fera bestia ita uulnerata sit, ut capi possit, statim tua esse intelligatur? Et quibusdam placuit, statim esse tuam: & eò usq; tuam uideri, donec eam persequaris. quod si desieris persequi: desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alij uero putauerunt, nō aliter tuā esse, quā si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quod multa accidere soleant, ut eam non capias. Apium quoq; fera natura est. Itaq; apes, quæ in arbore tua cōfederint, antequā à te alueo includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quā uolucres, quæ in arbore tua nidum fecerint. ideoq; si alius eas incluserit: is earum dominus erit. Fauos quoq; si quos effe-

D ij cerint,

cerint: eximere quilibet potest. Planè integra re, si præuideris ingredientem fundum tuum, poteris eum iure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoq; quod ex alueo tuo euolauerit, eòusq; intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persecutio eius est. alioquin occupantis fit. Pauonum quoq; & columbarum fera natura est. nec ad rem pertinet, quod ex cõsuetudine euolare & reuolare solent. nã & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturã. Ceruos quoq; quidam ita mãsuetos habent, ut in syluam ire, & redire soleant: quorum & ipsoꝝ feram esse naturam, nemo negat. In ijs autem animalibus, quæ ex consuetudine abire & redire solent, talis regula comprobata est: ut eòusq; tua esse intelligantur, donec animum reuertendi habeant. nam si reuertendi animũ habere desierint: etiam tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Reuertendi autem animum uidentur desinere habere tunc, cum reuertendi consuetudinem deseruerint. Gallinarum autem & anserum non est fera natura. idq; ex eo possumus intelligere, qd̄ aliæ sunt gallinæ, quas feras uocamus: item alij sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoq; si anseres tui aut gallinæ tuæ aliquo modo turbati turbatãne euolauerint: licet conspectum tuum effugerint: quocũq; tamen loco sint, tui tuæne esse intelliguntur: & qui lucrandi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur. Item ea,
quæ

quæ ex hostibus capimus, iure gētium statim nostra fiunt: adeò quidem, ut & liberi homines in seruitutem nostram deducantur. qui tamen, si euaserint nostram potestatem, & ad suos reuersi fuerint: pristinum statum recipiunt. Item lapilli, & gemmæ, & cætera, quæ in litore maris inueniuntur, iure naturali statim inuētoris fiunt. Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo subiectis nata sunt, eodem iure tibi adquiruntur. Præterea quod per alluionem agro tuo flumen adiecit, iure gentium tibi acquiritur. Est autem alluio incrementum latens. Per alluionem aut id uidetur adijci, quod ita paulatim adijcitur, ut intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento adijciatur. Quod si uis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit, & uicini prædio attulerit: palam est eam tuam permanere. Planè si longiore tempore fundo uicini tui hæserit, arboresq; quas secum traxit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore uidentur uicini fundo adquisitæ esse.

Insula, quæ in mari nata est (quod raro accidit) occupantis sit. nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata (quod frequenter accidit) si quidem mediam partem fluminis tenet: communis est eorum, qui ab utraq; parte fluminis propè ripam prædia possident: pro modo scilicet latitudinis cuiusq; fundi, quæ propè ripam sit. Quod si alteri parti proximior sit: eorum est tantum, qui ab ea parte propè ripam prædia possident. Quod si

D iij aliqua

aliqua parte diuisum fit flumen, deinde infra unum agrum alicuius in formam insulae redegerit: eiusdem permanet is ager, cuius & fuerat. Quod si naturali alueo in uniuersum derelicto, ad aliam partem fluere coeperit: prior quidem alueus eorum est, qui prope ripam eius praedia possident: pro modo scilicet latitudinis cuiusque agri, quae prope ripam sit. nouus autem alueus eius iuris esse incipit, cuius & ipsum flumen est, id est publicus. Quod si post aliquod tempus ad priorem alueum reuersum fuerit flumen: rursus nouus alueus eorum esse incipit, qui prope ripam eius praedia possident. Alia sane causa est, si cuius totus ager inundatus fuerit. neque enim inundatio fundi speciem commutat. & ob id, si recesserit aqua: palam est eum fundum eius manere, cuius & fuit. Cum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo: quaeri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: utrum is, qui fecerit, an potius ille, qui materiae dominus fuerit: ut ecce, si quis ex alienis uuis, aut oliuis, aut spicis, uinum, aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, uel argento, uel aere uas aliquod fecerit: uel ex alieno uino & melle mulsum miscuerit: uel ex medicamentis alienis emplastrum, aut collyrium compositum: uel ex aliena lana uestimentum fecerit: uel ex alienis tabulis nauem, uel armarium, uel subsellia fabricauerit. Et post multam Sabianorum & Proculianorum ambiguitatem, placuit media sententia existimantium, si ea species

ad

ad priorem & rudem materiã reduci possit: eum
 uideri dominum esse, qui materiæ dominus fue-
 rit. si non possit reduci: eum potius intelligi domi-
 num, qui fecerit. ut ecce, uas conflatum potest ad
 rudem materiam æris, uel argenti, uel auri reduci.
 uinum autem, uel oleum, aut frumentũ, ad uuas,
 uel oliuas, uel spicas reuerti non potest. at ne mul-
 sum quidem ad uinũ & mel resolui potest. Qd̃
 si partim ex sua materia, partim ex aliena speci-
 em aliquam fecerit quis: ueluti ex suo uino & ali-
 eno melle mulsum miscuerit, aut ex suis & ali-
 enis medicamentis emplastrum aut collyriũ, aut
 ex sua lana & aliena uestimentum fecerit: dubi-
 tandum nõ est, hoc casu eum esse dominum, qui
 fecerit: cum nõ solum operam suam dederit, sed
 & partem eiusdem materiæ præstiterit. Si tamẽ
 alienam purpuram uestimento suo quis intexue-
 rit: licet præciosior sit purpura, tamen accessionis
 uice cedit uestimento: & qui dominus fuit purpu-
 ræ, aduersus eum, qui subripuit, habet furti actio-
 nem, & condictionem: siue ipse sit, qui uestimen-
 tum fecit, siue alius. nam extinctæ res, licet uindi-
 cari non possint, condici tamẽ furibus, & quibusq̃
 alijs possessoribus possunt. Si duorũ materiæ ex
 uoluntate dominorum confusæ sint: totũ id cor-
 pus, quod ex confusione sit, utriusq̃ cõmune est:
 ueluti si qui uina sua cõfuderint, aut massas argen-
 ti uel auri conflauerint. Sed & si diuersæ materiæ
 sint, & ob id propria species facta sit: forte ex uino

& melle mulsum, aut ex auro & argento electrum: idem iuris est. nam & hoc casu communem esse speciem non dubitatur. Quod si fortuiti & non uoluntate dominorum confusæ fuerint, uel eiusdem generis materiae, uel diuersæ: idem iuris esse placuit. Quod si frumentum Titij frumento tuo mistum fuerit: si quidem ex uoluntate uestra: commune est: quia singula corpora, id est singula grana, quæ cuiusque propria fuerunt, ex consensu uestro comunicata sunt. Quod si casu id mistum fuerit, uel Titius id miscuerit sine tua uoluntate: non uidetur commune esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed nec magis istis casibus commune fit frumentum, quam grex intelligitur esse communis, si pecora Titij tuis pecoribus mista fuerint. Sed si ab alterutro uestrum totum id frumentum retineatur: in rem quidem actio pro modo frumenti cuiusque competit. arbitrio autem iudicis continetur, ut ipse æstimet, quale cuiusque frumentum fuerit. Cum in suo solo aliquis ex aliena materia ædificauerit: ipse intelligitur dominus ædificij: quia omne, quod solo in ædificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiae dominus fuerat, desinit dominus eius esse: sed tantisper neque uindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qua cauetur, ne quis tignum alienum ædibus suis iunctum, eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet per actionem, quæ uocatur

catur de tigno iuncto. Appellatione autem tigni
 omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt.
 Quod ideo prouisum est, ne ædificia rescindi ne-
 cesse sit. Quod si aliqua ex causa dirutum sit
 ædificium: poterit materiæ dominus, si non fue-
 rit duplum iam consecutus, tunc eam uindicare,
 & ad exhibendum de ea re agere. Ex diuerso,
 si quis in alieno solo ex sua materia domum ædi-
 ficauerit: illius fit domus, cuius & solum est. Sed
 hoc casu materiæ dominus proprietatem eius
 amittit: quia uoluntate eius intelligitur esse alie-
 nata, utiq; si non ignorabat se in alieno solo ædifi-
 care. & ideo licet diruta sit domus: materiam ta-
 men uindicare non potest. Certe illud constat,
 si in possessione constituto ædificatore, soli domi-
 nus petat domum suam esse, nec soluat precium
 materiæ, & mercedes fabrorum: posse eum per ex-
 ceptionem doli mali repelli: utiq; si bonæ fidei
 possessor fuerit, qui ædificauit. Nam scienti alie-
 num solum esse, potest obijci culpa, quod ædifica-
 uerit temere in eo solo, quod intelligebat alienū
 esse. Si Titius alienam plantam in solo suo po-
 fuerit: ipse erit. Et ex diuerso, si Titius suā plan-
 tam in Mæuij solo posuerit, Mæuij planta erit: si
 modo utroq; casu radices egerit. ante em̄, quā
 radices egerit, eius permanet, cuius fuerat. Adeo
 autem ex eo tempore, quo radices egerit planta,
 proprietas eius commutatur: ut si uicini arbor
 ita terram Titij presserit, ut in eius fundum radi-

ces egerit: Titij effici arborem dicamus. ratio enim non permittit, ut alterius arbor esse intelligatur, quàm cuius in fundum radices egerit. Et ideo propè confinium arbor posita, si etiam in uicini fundum radices egerit, communis fit. Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt, solo cedunt: eadem ratione frumenta quoq; quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. Cæterum sicut is, qui in alieno solo ædificauit, si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali secundum ea, quæ diximus: ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa bona fide conseruit. Literæ quoq; licet aureæ sint, perinde chartis membranisque cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ in ædificantur, aut inferuntur. ideoq; si in chartis membranisque tuis carmen, uel historiam, uel orationem Titius scripserit: huius corporis non Titius, sed tu dominus esse uideris. Sed si à Titio petas tuos libros, tuasque membranas, nec impensas scripturæ soluere paratus sis: poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali, utiq; si earum chartarum membranarumque possessionem bona fide nactus est. Si quis in aliena tabula pinxerit: quidam putat tabulam picturæ cedere, alijs uidetur picturam (qualiscunq; sit) tabulæ cedere. sed nobis uidetur melius esse, tabulam picturæ cedere. Ridiculum est enim picturam Apellis uel Parrhasij

rhafij in accessionē uiliffimæ tabulæ cedere. Unde si à domino tabulæ, imaginem possidente, is qui pinxit, eam petat, nec soluat precium tabulæ: poterit per exceptionē doli mali submoueri. At si is, qui pinxit, eam possideat: consequens est, ut uti-
lis actio domino tabulæ aduersus eum detur. quocasu si non soluat impensam picturæ: poterit per exceptionē doli mali repelli: utiq; si bona fide possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud em̄ palàm est, quod siue is, qui pinxit, subripuit tabulas, siue alius: competit domino tabularum furti actio. Si quis à non domino, quem dominū esse crediderit, bona fide fundum emerit, uel ex donatione, aliaue qualibet iusta causa æque bona fide acceperit: naturali ratiōe placuit fructus, quos percepit, eis esse pro cultura & cura. Et ideo si postea dominus superuenerit, & fundum uindiceret: de fructibus ab eo consumptis agere nō potest. Ei uero, qui alienū fundum sciens possederit: nō idem concessum est. itaq; cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere. Is uero, ad quem ususfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quàm si ipse eos percepit. Et ideo licet maturis fructibus, nondū tamē perceptis, decesserit: ad hæredes eius nō pertinet, sed dño proprietatis adquirunt. Eadem ferè & de colono dicunt. In pecudum fructu etiam foetus est, sicuti lac, pilus, & lana. itaq; agni, hædi, & uituli, & equuli, & suculi statim naturali iure dominij
fructua

fructuarij sunt. partus uero ancillæ in fructu non est, itaq; ad dominũ pprietatis pertinet. absurdũ enim uidebatur, hominẽ in fructu esse: cum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparaue rit. Sed si gregis usum fructum quis habeat: in locum demortuorũ capitum ex foetu fructuarius submittere debet (ut & Iuliano uisum est) & in uinearum demortuarũ uel arborũ locum, alias debet substituere. recte enim colere, & quasi bonus paterfamilias uti debet. Thesauros, quos quis in loco suo inuenerit, diuus Hadrianus naturalem æquitatem secutus, ei concessit, qui eos inuenerit. Idemq; statuit, si quis in sacro, aut religioso loco fortuito casu inuenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera, sed fortuitũ inuenerit: dimidium domino soli concessit, & dimidiũ inuentori. Et conuenienter, si quis in Cæsaris loco inuenerit, dimidium inuentoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui cõueniens est, ut si quis in fiscali loco, uel publico, uel ciuitatis inuenerit: dimidiũ ipsius esse debeat, & dimidium fisci, uel ciuitatis.

Per traditionem quoq; iure naturali res nobis adquirunt. nihil enim tam cõueniens est naturali æquitati, quàm uoluntatẽ domini uolentis rem suã in aliũ transferre, ratã haberi. & ideo, cuiuscũq; generis sit corporalis res, tradi potest, & à domino tradita alienat. Itaq; stipendiaria quoq; & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autẽ stipendiaria & tributaria prædia, quæ in pro-
uincijs

uincijs sunt: inter quæ, necnō & Italica prædia, ex nostra constitutione nulla est differētia. sed si quidem ex causa donationis, aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur: sine dubio transferuntur.

Venditæ uero res & traditæ, non aliter emptori acquiruntur, quàm si is uenditori precium soluerit, uel alio modo ei satis fecerit: ueluti expressore aut pignore dato. quod quanquam cauetur ex lege duodecim tabularū: tamen recte dicitur, & iure gentiū, id est, iure naturali id effici. Sed si is, qui uendit, fidem emptoris secutus fuerit: dicendū est, statim rem emptoris fieri. Nihil autē interest, utrū ipse dñs tradat alicui rem suam, an uolūate eius alius, cui eius rei possessio permessa sit. Qua ratiōe, si cui libera uniuersorū negociorū administratio permessa fuerit à domino, isq; ex his negocijs rem uendiderit, & tradiderit: faciet eam accipientis. Interdum etiam sine traditione nuda uoluntas domini sufficit ad rem transsendam: ueluti si rem, quam tibi aliquis cōmodauerit, aut locauerit, aut apud te deposuerit, postea aut uendiderit tibi, aut donauerit, aut dotis nomine dederit. Quamuis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit: eo tamen ipso, quòd patitur tuam esse, statim tibi acquiriū pprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset. Item si quis merces in horreo depositas uendiderit: simul atq; clauēs horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorē. Hoc amplius, interdum
& in

& in incertam personam collata uoluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce prætores & consules, cum missilia iactant in uulgus, ignorant quod eorum quisq; sit excepturus: & tamen quia uolūt, quod quisq; acceperit, eius esse: statim eum dominū efficiūt. Qua ratione uerius esse uidetur, si rem pro derelicto à domino habitam occupaue rit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, ut id in numero rerum suarum esse nolit. ideoq; statim dominus eius esse desinit. Alia sane causa est earum rerum, quæ in tempestate leuandæ nauis causa enīciuntur. hæ enim domino rum permanent: quia palàm est eas non eo animo enīci, quòd quis eas habere nolit, sed quo magis cū ipsa nauis maris periculū effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsas, uel etiã in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit: furtum cōmittit. Nec longe uident discedere ab his, quæ de rhæda corrente non intelligentibus dominis cadunt.

DE REBUS CORPORALI
bus & incorporalibus. Tit. II.

Quædam præterea res corporales sunt, quædam incorporales. Corporales hæ sunt, quæ tangi possunt: ueluti fundus, homo, uestis, aurum, argentum, & deniq; aliæ res innumerabiles. Incorporales autē sunt, quæ tangi non possunt:

qua

Qualia sunt ea, quæ in iure consistunt; sicut hæreditas, ususfructus, usus, & obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hæreditate res corporales continent. nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est, ueluti fundus, homo, pecunia. nam ipsum ius hæreditatis, & ipsum ius utendi fruendi, & ipsum ius obligationis incorporale est. Eodem numero sunt iura prædiorum urbanorum, & rusticorum, quæ etiam seruitutes uocantur.

DE SERUITVIBVS PRÆDIORUM Tit. III.

Rusticorum prædiorum iura sunt hæc. iter, actus, uia, aquæductus. Iter est ius eundi ambulandi hominis, non etiam iumentum agendi, uel uehiculum. Actus est ius agendi uel iumentum, uel uehiculum. Ita qui habet iter, actum non habet: qui actum habet, & iter habet, eoque uti potest etiam sine iumento. Via est ius eundi & agendi & ambulandi. nam & iter & actum uia in se continet. Aquæductus est ius aquæ ducendæ per fundum alienum. Prædiorum urbanorum seruitutes sunt hæc, quæ ædificiis inhaerent. ideo urbanorum prædiorum dictæ, quoniã ædificia omnia, urbana prædia appellamus, etsi in uilla ædificata sint. Item urbanorum prædiorum seruitutes sunt, ut uicinus onera

uicini

uicini suffineat: ut in parietem eius liceat uicino tignum immittere: ut stillicidium uel flumen recipiat quis in ædes suas, uel in aream, uel in cloacam: ne altius quis tollat ædes suas: ne luminibus uicini officiat. Inter rusticorum prædiorum seruitutes quidam computari recte putant aquæ haurium, pecoris ad aquam adpulsium, ius pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ. Ideo aut hæ seruitutes prædiorum appellantur, quoniã sine prædijs constitui non possunt. nemo enim potest seruitutem acquirere urbani uel rustici prædij, nisi qui habet prædium. Si quis uelit uicino aliquod ius constituere: pactionibus atq; stipulationibus id efficere debet. Potest etiam testamento quis hæredem suum damnare, ne altius tollat ædes suas, ne luminibus ædium uicini officiat: uel ut patiat eum tignum in parietem suum immittere, stillicidium uel aduersus eum habere: uel ut patiat eum per fundum ire, agere, aquam uel ex eo ducere.

DE VSVFRUCTV.

Tit. IIII.

VSusfructus est ius alienis rebus utendi fruendi, salua rerum substantia. Est autem ius in corpore: quo sublato, & ipsum tolli necesse est. Vsusfructus à proprietate separationem recipit, idemque pluribus modis accidit. ut ecce, si quis usum fructum alicui legauerit. nam hæres nudam ha-
bet

bet proprietatem, legatarius uero usumfructum. Et cōtra, si fundum legauerit, deducto usufructu: legatarius nudam habet proprietatem, hæres uero usumfructum. Item alij usumfructum, alij deducto eo fundum legare potest. Sine testamento uero si quis uelit usumfructum alij constituere: pactioibus & stipulationibus id efficere debet.

Ne tamen in uniuersum inutiles essent proprietates, semper abscedente usufructu: placuit certis modis exstingui usumfructum, & ad proprietatem reuerti. Cōstituitur autem ususfructus non tantum in fundo & ædibus, uerum etiã in seruis, & iumentis, & cæteris rebus: exceptis ijs, quæ ipso usu consumuntur. Nam hæ res neq; naturali ratione, neq; civili recipiant usumfructum. quo in numero sunt uinum, oleum, frumentum, uestimenta. quibus proxima est pecunia numerata. Nanq; ipso usu assidua permutatione quodãmodo exstinguitur. Sed utilitatis causa senatus censuit, posse etiam earum rerum usumfructum cōstitui: ut tamen eo nomine hæredi utiliter caueatur. Itaq; si pecuniæ ususfructus legatus sit: ita datur legatario, ut eius fiat: & legatarius satisfidet hæredi de tanta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuet. Cæteræ quoq; res ita traduntur legatario, ut eius fiant: sed æstimatis his, satisfidatur, ut si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint æstimatæ. Ergo senatus non fecit quidem earum rerum usum

fructum (nec enim poterat) sed per cautionē quæ si usufructum constituit. Finitur autem usus fructus morte usufructuarij, & duabus capitis diminutionibus maxima & media, & non utendo per modum & tempus: quæ omnia nostra statuit constitutio. Item finitur usufructus, si domino proprietatis ab usufructuario cedat (nam cedendo extitaneo, nihil agitur) uel ex contratio, si usufructuarius proprietatem rei adquisierit: quæ res consolidatio appellatur. Eo amplius constat, si ædes incedio consumptæ fuerint, uel etiam terræ motu, uel uicio suo corruerint: extingui usum fructum, & ne aræ quidem usum fructum deberi.

Cum autem finitus fuerit totus usufructus: reuertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

DE VSV ET HABITATIONE. Tit. V.

Iisdem illis modis, quibus usufructus constituitur, etiam nudus usus constitui solet: iisdemque illis modis finitur, quibus & usufructus desinit.

Minus autem iuris est in usu, quàm in usufructu. nam is, qui fundi nudum habet usum: nihil ulterius habere intelligitur, quàm ut oleribus, pomis, floribus, sceno, stramentis, & lignis ad usum cotidianum utatur: in eoque fundo hac tenus ei morari

rari licet, ut neq; domino fundi molestus sit, neq; ijs, per quos opera rustica fiunt, impedimento. nec ulli alij ius, quod habet, aut locare, aut uendere, aut gratis concedere potest: cum is, qui usum fructum habet, possit hæc omnia facere. Item is, qui ædiũ usum habet, hac ténus ius habere intelligitur, ut ipse tantum inhabitet: nec hoc ius ad alium transferre potest. & uix receptum esse uidetur, ut hospitem ei recipere liceat: & cum uxore, liberisq; suis, item libertis, nec non personis alijs liberis, quibus non minus, quàm seruis utitur, habitandi ius habeat. Et conuenienter, si ad mulierẽ usus ædium pertineat, cum marito ei habitare liceat. Item is, ad quem serui usus pertinet, ipse tantũ opera atq; ministerio eius uti potest: ad aliũ uero nullo modo ius suum transferre ei concessum est. Idem scilicet iuris est & in iumẽto. Sed & si pecorum, uel ouium usus legatus sit: neq; lacte, neq; agnis, neq; lana utetur usuarius: quia ea in fructu sunt. Planẽ ad stercorandum agrum suum pecoribus uti potest. Sed si cui habitatio legata, siue aliquo modo constituta sit: neq; usus uidetur, neq; ususfructus, sed quasi proprium aliquod ius: quanquam habitationẽ habentibus, propter rerum utilitatem, secundum Marcelli sententiã nostra decisione promulgata, permisimus nõ solum in ea degere, sed etiam alijs locare. Hæc de seruitutibus, & usufructu, & usu, & habitatione dixisse sufficiat. De hæreditatibus autem & obligatiõ-

tionibus suis locis proponemus. Exposuimus summatim quibus modis iure gētium res acquiruntur: modo uideamus, quibus modis legitimo & ciuili iure adquiruntur.

DE VSVCAPIONIBVS, ET
longi temporis præscriptioni-
bus. Tit. VI.

Iure ciuili constitutum fuerat, ut qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eū dominū esse, rem emerit, uel ex donatione, aliaue quauis iusta caussa acceperit: is eam rem, si mobilis erat, anno ubiq; uno: si immobilis, biennio tantum in Italico solo usucaperet, ne rerū dominia in incerto essent. Et cum hoc placitum erat, putātibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tempora: nobis melior sententia resedit, ne domini maturius suis rebus defraudentur, neq; certo loco beneficiū hoc concludatur. & ideo constitutionem super hoc promulgauimus, qua cautum est, ut res quidem mobiles, per trienniū: immobiles uero per longi temporis possessionem (id est inter præsentis decennio, inter absentes uiginti annis) usucapiantur. & his modis non solum in Italia, sed etiam in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum iusta caussa possessionis præcedente acquirantur. Sed aliquando etiā si maxime quis bona si

na fide rem possederit: non tamen illi usucapio ul-
 lo tempore procedit: ueluti si quis liberum homi-
 nem, uel rem sacram, uel religiosam, uel seruum
 fugituum possideat. Furtiua quoque res, & quae
 ui possessae sunt, nec si praedicto longo tempore bo-
 na fide possessae fuerint: usucapi possunt. nam fur-
 tiuarum rerum lex duodecim tabularum & lex
 Atilia inhihent usucapionem: ui possessorum lex
 Iulia & Plautia. Quod autem dictum est, furti-
 uarum & ui possessorum rerum usucapionem per
 leges prohibitam esse: non eo pertinet, ut ne ipse
 fur, quiue per uim possidet, usucapere possit (nam
 his alia ratione usucapio non competit, quia scili-
 cet mala fide possident) sed ne ullus alius, quam-
 uis ab eis bona fide emerit, uel ex alia causa acce-
 perit, usucapiendi ius habeat. Vnde in rebus mo-
 bilibus non facile procedit, ut bonae fidei possesso-
 ribus usucapio competat. Nam qui sciens alienam
 rem uendiderit, uel ex alia causa tradiderit: furtum
 eius committit. Sed tamen id aliquando aliter se
 habet. nam si haeres rem defuncto comodatam,
 aut locatam, uel apud eum depositam, existimas
 haereditariam esse, bona fide accipienti uendide-
 rit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit: quin
 is, qui acceperit, usucapere possit, dubium non est:
 quippe cum ea res in furti uicium non ceciderit: cum
 utique haeres, qui bona fide tanquam suam aliena-
 uerit, furtum non committat. Item si is, ad quem
 ancillae ususfructus pertinet, partum suum esse cre-

dens uendiderit, aut donauerit: furtum non committit. furtum enim sine affectu furandi non committitur. Alijs quoq; modis accidere potest, ut quis sine uicio furti, rem alienā ad aliquem transferat, & efficiat, ut à possessore usucapiatur. Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expedit: ius ita procedit, ut si quis loci uacantis possessionem propter absentiam aut neglegentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine uinunciscatur: quamuis ipse mala fide possideat (quia intelligit se alienum fundum occupasse) tamen si alij bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res adquiri: quia neq; furtiuū, neq; ui possessum acceperit. Abolita est enim quorundam ueterum sententia, existimantium etiā fundi lociue furtum fieri. Et eorum utilitati, qui res soli possident, principalibus constitutionibus prospicitur, ne cui longa & indubitata possessio debeat auferri. Aliquando etiam furtiua uel ui possessa res usucapi potest: ueluti si in domini potestatem reuersa fuerit. tunc enim uicio rei purgato, procedit eius usucapio. Res fisci nostri usucapi non potest. sed Papinianus scripsit, bonis uacantibus fisco nondum nunciatis, bonæ fidei emptorē traditam sibi rem ex his bonis usucapere posse: & ita diuus Plus, & diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Nouissime sciendum est, rem talē esse debere, ut in se non habeat uicium, ut à bonæ fidei emptore usucapi possit, uel qui ex alia iusta causa

caussa possidet. Error autem falsæ causæ usucapionem non parit: ueluti si quis cum non emerit, emisse se existimans, possideat: uel cum ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat:

Diutina possessio, quæ prodesse coeperat defuncto, & hæredi & bonorum possessori continuatur, licet ipse sciat prædium alienum esse. Quod si ille initium iustum non habuit: hæredi & bonorû possessori, licet ignoranti, possessio non prodest.

Quod nostra constitutio similiter & in usucapionibus obseruari constituit, ut tempora continuent. Inter uenditorem quoq; & emptorē coniungi tempora, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Edicto diui Marci cauet, eum, qui à fisco rem alienā emit, si post uenditionē quinquentiū præterierit: posse dominum rei exceptione repellere. Constitutio aut diuæ memoriæ Zenonis bene præcepit ijs, qui à fisco per uenditionem, aut donationē, uel alium titulū accipiunt aliquid: ut ipsi quidem securi statim fiant, & uictores existāt, siue experiantur, siue conueniantur. Aduersus aut sacratissimū ærariū usq; ad quadrienniū liceat ijs intendere, qui p̄ dominio uel hypotheca earū rerū, quæ alienatæ sunt, putauerint sibi quasdā cōpetere actiones. Nostra aut diuina constitutio, quā nuper promulgauimus, etiā de ijs, qui à nostra uel uenerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ constitutionis continentur.

Est & aliud genus acquisitionis, donatio. Donationum autem duo sunt genera: mortis causa, & non mortis causa. Mortis causa donatio est, quæ propter mortis fit suspensionem: cū quis ita donat, ut si quid humanitus ei cōtigisset, haberet is, qui accepit. sin autem superuixisset: is, qui donauit, reciperet: uel si eum donationis potētiūisset: aut prior decesserit is, cui donatum sit.

Hæ mortis causa donationes ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia. nam cum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis, an legati instar eā obtinere oporteret, & utriusq; causæ quædam habebat insignia, & alij ad aliud genus eam retrahebant: à nobis constitutum est, ut per omnia ferè legatis cōnumeretur, & sic procedat, quemadmodum nostra constitutio eā formauit. Et in summa, mortis causa donatio est, cum magis se quis uelit habere, quàm eū, cui donat: magisq; eum, cui donat, quàm hæredem suū. sic & apud Homerum Telemachus donat Pireo.

Aliæ autē donationes sunt, quæ sine ulla mortis cogitatione fiūt, quas inter uiuos appellamus. quæ non omnino comparantur legatis. quæ si fuerint perfectæ: temere reuocari nō possunt. Perficiuntur autem, cum donator suam uoluntatem scriptis, aut sine scriptis manifestauerit. Et ad exemplum

plum uenditionis, nostra constitutio eas etiã in se habere necessitatẽ traditionis uoluit: ut etiã si nõ tradantur, habeant plenissimũ & perfectũ robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. Et cum retro Principum dispositiones insinuari eas actis interuenientibus uolebãt, si maiores fuerant ducentorũ solidorũ: constitutio nostra eam quantitatem usq; ad quingẽtos solidos ampliauit, quã stare etiam sine insinuatione statuit. sed & quasdã donationes inuenit, quæ penitus insinuationem fieri minime desiderant, sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia insuper multa ad uberio rem exitũ donationũ inuenimus: quæ omnia ex nostris constitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt. Sciendũ est tamen, quod & si plenissimæ sint donationes: si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est: donatoribus per nostram constitutionẽ licentiã præstitimus certis ex causis eas reuocare: ne illi, qui suas res in alios contulerint, ab his quandã patiantur iniuriam uel iaeturam, secundũ enumeratos in constitutione nostra modos. Est & aliud genus inter uiuos donationis, quod ueteribus quidem prudentibus penitus erat incognitũ, postea autem à iunioribus diuis principibus introductum est, quod ante nuptias uocabatur: & ratiã in se conditionem habebat, ut tunc ratum esset, cum matrimoniũ esset insecutum. Ideoq; ante nuptias appellabatur, quod ante matrimoniũ

efficiēbatur, & nunquam post nuptias celebratas
 talis donatio procedebat. Sed primus quidē
 diuus Iustinus pater noster, cum augeri dotes &
 post nuptias fuerat permissum: si quid tale eueni-
 ret, & ante nuptias augeri donationem, & cōstan-
 te matrimonio, sua constitutione permisit. sed ta-
 men nomen inconueniens remanebat, cum ante
 nuptias quidem uocabatur, post nuptias autem
 tale accipiebat incrementum. Sed nos plenis-
 simo fini tradere sanctiones cupientes, & conse-
 quētia nomina rebus esse studentes: cōstituimus,
 ut tales donationes nō augeantur tantum, sed eti-
 am constante matrimonio initium accipiant: &
 non ante nuptias, sed propter nuptias uocentur:
 & dotibus in hoc exæquentur, ut quemadmodū
 dotes constante matrimonio non solum augean-
 tur, sed etiam fiunt: ita & istæ donatiōes, quæ pro-
 pter nuptias introductæ sunt, non solum antece-
 dant matrimonium, sed eo etiam cōtracto auge-
 antur & constituantur. Erat olim & alius modus
 civilis acquisitionis per ius adcreſcendi, quod est
 tale. Si communem seruum habens aliquis cum
 Titio, solus libertatē ei imposuerit uel uindicta,
 uel testamento: eo casu pars eius amittebatur, &
 socio adcreſcebat. Sed cum pessimum fuerat ex-
 emplo, & libertate seruum defraudari, & ex ea
 humanioribus quidem dominis damnum infer-
 ri, sæuioribus autem dominis lucrum accedere:
 hoc quasi inuidia plenum, pio remedio per nostrā
 consti

constitutionem mederi, necessarium duximus: & inuenimus uiam, per quam & manumissor, & socius eius, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur, libertate cum effectu procedente (cuius fauore antiquos legumlatores multa etiã contra communes regulas statuissẽ manifestum est) & eo, qui eam libertatem imposuit, suã libertatis stabilitate gaudente: & socio indemni conseruato, preciumq; serui secundum partem domini, quod nos definiuimus, accipiente.

QVIBVS ALIENA-

re licet, uel non.

Tit. VIII.

Accidit aliquando, ut qui dominus sit, alienare non possit: & contra, qui dominus nõ sit, alienandæ rei potestatem habeat. Nam dotale prædium maritus inuita muliere per legem Iuliam prohibetur alienare: quamuis ipsius sit dotis causa ei datum. quod nos, legem Iuliam corrigẽtes, in meliorem statum deduximus. Cum em̃ lex in solis tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant: & alienationes inhihebat, quæ inuita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum, etiam uolente ea: utriq; remedium imposuimus, ut etiã in eas res, quæ in prouinciali solo positæ sunt, interdicta sit alienatio uel obligatio: ut neutrum eorum neq; consentientibus mulieri

mulieribus procedat, ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum conuertatur.

Cõtra autẽ creditor pignus ex passione, quamuis eius ea res non sit, alienare potest. Sed hoc forsitan ideo uidetur fieri, quòd uoluntate debitoris intelligit pignus alienari, quia ab initio cõtractus pactus est, ut liceret creditori pignus uendere, si pecunia non soluatur. Sed ne creditores ius suum persequi impedirentur, neq; debitores temere suarum rerum dominiũ amittere uiderentur: nostra constitutione consultum est, & certus modus impositus est, per quem pignorum distractio possit procedere: cuius tenore utriq; parti creditorum & debitorum, satis abunde prouisum est. Nunc admonendi sumus, neq; pupillum, neq; pupillam, ullam rem sine tutoris autoritate alienare posse. Ideoq; si mutuam pecuniam sine tutoris autoritate alicui dederit: non contrahit obligationem: quia pecuniam non facit accipientis. ideoq; uindicari numi possunt, sicubi exstant. Sed si numi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide cõsumpti sunt: cõdici possunt. si mala fide: ad exhibendum de his agi potest. At ex contrario, omnes res pupillo & pupillæ sine tutoris autoritate recte dari possunt. Ideoq; si debitor pupillo soluat: necessaria est debitori tutoris autoritas: alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam euidentissima ratione statutũ est in constitutione, quam ad Cæsarienses aduocatos ex suggestione Triboniani

nianū niri eminentissimi quæstoris sacri palatij no-
stri promulgauimus: quā dispositum est, ita licere
tutori uel curatori debitorem pupillare soluere,
ut prius iudicialis sententia sine omni damno ce-
lebrata, hoc permittat. quo subsecuto, si & iudex
pronunciauerit, & debitor soluerit: sequat̄ huius-
modi solutionem plenissima securitas. Sin autem
aliter, quā disposuimus, solutio facta fuerit: pe-
cuniam autem saluam habeat pupillus, aut ex ea
locupletior sit, & adhuc eandem pecuniæ summā
petat: per exceptionem doli mali poterit submo-
ueri. Quod si male consumpserit, aut furto aut
ui amiserit: nihil proderit debitori doli mali ex-
ceptio, sed nihilominus condemnabitur: quia te-
mere sine tutoris autoritate, & non secundū no-
stram dispositionē soluerit. Sed ex diuerso, pupil-
li uel pupillæ soluere sine tutoris autoritate non
possunt: quia id, quod soluunt, non sit accipientis:
cum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris
autoritate concessa sit.

PER QVAS PERSONAS

cuiq; acquiritur. Tit. IX.

Adquiritur uobis nō solū per uosmetipsos,
sed etiam per eos, quos in potestate habe-
tis: item per seruos, in quibus usumfructum habe-
tis: item per homines liberos, & per seruos alie-
nos, q̄s bona fide possidetis, de quibus singulis di-
ligen

ligentius dispiciamus. Igit̄ liberi uestri utriusq̄
sexus, quos in potestate habetis, olim quidem,
quidquid ad eos peruenerat (exceptis uidelicet ca-
strensis pecunijs) hoc parentibus suis acquire-
bant sine ulla distinctione: & hoc ita parentū fie-
bat, ut etiam esset eis licentia, quod per unum uel
unam eorum aduersum esset, alij filio, uel extra-
neo donare, uel uendere, uel quocunq̄ modo uo-
luerant, adplicare. Quod nobis inhumanū ui-
sum est: & generali constitutione emissa, & liberis
pepercimus, & patribus honorem debitum refer-
uauimus. Sancitum etenim à nobis est, ut si quid
ex re patris ei obueniat, hoc secundum antiquam
observationem totum parenti acquiratur. Quæ
enim inuidia est, quod ex patris occasiōe profectū
est, hoc ad eum reuertitur. Quod aut̄ ex alia causa
sibi filius familias adquisiuit: huius usum fructum
patri quidem acquirat, dominium autē apud eum
remaneat: ne quod ei suis laboribus, uel prospera
fortuna accesserit, hoc in alium perueniēs, luctuo-
sum ei procedat. Hoc quoq̄ à nobis dispositum
est & in ea specie, ubi parens emancipando liberos
suos ex rebus, quæ acquisitionem effugiebant, si-
bi tertiam partē retinere (si uoluerat) licentiā ex
anterioribus cōstitutionibus habebat, quasi pro-
prio quodammodo emancipatiōis: & inhumana-
num quiddam accidebat, ut filius rerum suarum
ex hac emancipatione dominio pro parte tertia
defraudaret; & quod honoris ei ex emancipatiōe
addi

additum erat, quod sui iuris effectus esset, hoc per rerum diminutionem decrederet. Ideoque statuimus, ut parens pro tertia parte dominij, quam retinere poterat, dimidiam non dominij rerum, sed ususfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruatur, pro tertia dimidia potiturus. Item uobis acquiritur, quod serui uestri ex traditione nascuntur: siue quid stipulentur, siue ex donatione, uel ex legato, uel ex qualibet alia causa acquirant. Hoc enim uobis ignorantibus & inuitis obuenit. Ipse enim seruus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Sed si hæres institutus sit, non aliàs nisi uestro iussu, hæreditatē adire potest. Et si uobis iubentibus adierit: uobis hæreditas acquiritur, perinde ac si uos ipsi hæres instituti essetis. Et cōuenienter scilicet uobis legatum per eos acquiritur. Non solum autem proprietates per eos, quos in potestate habetis, uobis acquiritur, sed etiā possessio. Cuiuscunq; enim rei possessionē adepti fuerint: id uos possidere uideamini. Unde etiam per eos usucapio, uel longi temporis possessio uobis accidit. De ijs autem seruis, in quibus tantummodo ususfructum habetis, ita placuit: ut quidquid ex re uestra, uel ex operis suis acquirant, id uobis adijciatur. quod uero extra eas causas consecuti sunt: id ad dominij proprietatis pertineat. Itaque si is seruus hæres institutus sit, legatum uel quid ei, aut donatum fuerit: non

non usufructuario, sed domino proprietatis ad-
 quiritur. Idem placet & de eo, qui à uobis bona
 fide possidetur: siue is liber sit, siue alienus seruus.
 Quod enim placuit de usufructuario, idem placet
 & de bonæ fidei possessore. Itaq; quod extra istas
 duas caussas adquiritur: id uel ad ipsum pertinet,
 si liber est: uel ad dominū, si seruus est. Sed bonæ
 fidei possessor cum usuceperit seruum (quia eo
 modo dominus fit) ex omnibus caussis per eū si-
 bi adquirere potest. Fructuarius uero usucapere
 non potest: primum, quia non possidet, sed habet
 ius utendi fruendi: deinde quia scit seruum alienū
 esse. Non solum autem proprietates per eos ser-
 uos, in quibus usumfructum habetis, uel quos bo-
 na fide possidetis, aut per liberam personam, quæ
 bona fide uobis seruit, uobis adquiritur: sed etiam
 possessio. Loquimur autem in utriusq; persona se-
 cundū distinctionē, quam proxime exposuimus:
 id est, si quam possessionē ex re uestra, uel ex suis
 operis adepti fuerint. Ex his itaq; apparet, per
 liberos homines, quos neq; uestro iuri subiectos
 habetis, neq; bona fide possidetis: item per alienos
 seruos, in quibus neq; usumfructum habetis, neq;
 possessionē iustam: nulla ex caussa uobis adquiri
 posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam per-
 sonam nihil adquiri posse: excepto eo, quod per
 liberam personam (ueluti per procuratorē) pla-
 cet non solum scientibus, sed & ignorantibus uo-
 bis adquiri possessionem, secundum diui Seueri
 con

constitutionem: & per hanc possessionem etiam dominium, si dominus fuerit, qui tradidit: uel usucapionem, aut longi temporis præscriptionem, si dominus non sit. Hac ténus tantisper adinuuisse sufficiat, quemadmodum singulæ res uobis adquirantur. nam legatorum ius, quo & ipso singulæ res uobis adquiruntur: item fideicommissorum, ubi singulæ res uobis relinquuntur: opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaq; nûc, quibus modis per uniuersitatem res uobis adquirantur. Si cui ergo hæredes facti sitis, siue cuius bonorum possessionem perieritis, uel si quem adrogaueritis, uel si cuius bona libertatum conseruandarû causa uobis addicta fuerint: eius res omnes ad uos transeunt. Ac prius de hæreditatibus dispiciamus, quarum duplex conditio est. nam uel ex testamêto, uel ab intestato ad uos pertinent. Et prius est, ut de his dispiciamus, quæ ex testamento uobis obueniunt. qua in re necessariû est, in initium de ordinandis testamentis exponere.

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS. Tit. X.

Testamentum ex eo appellatur, quod testatio mentis sit. Sed ut nihil antiquitatis penitus ignoretur: sciendum est, olim quidê duo genera testamêtorum in usu fuisse: quorum altero in pace & ocio utebantur, quod calatis comitijs

rijs appellabant: altero, cum in prælium exituri es-
 sent, quod procinctū dicebatur. Accessit deinde
 de tertium genus testamentorum, quod dicebatur
 per æs & libram: scilicet quod per mancipationē,
 id est imaginariam quandam uenditionem age-
 batur, quinque testibus, & libripēde, ciuibus Roma-
 nis puberibus præsentibus, & eo, qui familiæ em-
 ptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo ge-
 nera testamentorum ex ueteribus temporibus in
 desuetudinem abiierunt. quod uero per æs & librā
 fiebat, licet diutius permanserit, attamen partim
 & hoc in usu esse desijt. Sed prædicta quidem no-
 mina testamentorum ad ius ciuile referabantur.
 postea uero ex edicto prætoris forma alia facien-
 dorum testamentorum introducta est. Iure enim
 honorario nulla mancipatio desiderabatur: sed
 septem testium signa sufficiebant, cum iure ciuili
 signa testium non essent necessaria. Sed cum
 paulatim tam ex usu hominum, quam ex consti-
 tutionum emendationibus cœpit in unam cōso-
 nantiam ius ciuile & prætorium iungi: constitu-
 tum est, ut uno eodemque tempore (quod ius ciuile
 quodammodo exigebat) septem testibus adhi-
 bitis, & subscriptione testium (quod ex constitu-
 tionibus inuētum est, & ex edicto prætoris) signa-
 cula testamentis imponerentur: ita, ut hoc ius tri-
 pertitum esse uideatur, & testes quidem & eorum
 præsentia uno contextu testamenti celebrandi
 gratia, à iure ciuili descendant: subscriptiones au-
 tem

tem testatoris & testium, ex sacrarum constitutionū obseruatione adhibeantur: signacula autē, & testium numerus, ex edicto prætoris. Sed his omnibus à nostra constitutione propter testamentorum synceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum est: ut per manus testatoris uel testium nomen hæredis exprimatur, & omnia secundum illius constitutionis tenorē pcedant. Possunt autem omnes testes & uno anulo signare testamentum. quid enim si septem anuli una sculptura fuerint, secundum quod Papiniano uisum est? Sed & alieno quoque anulo licet signare testamentum. Testes autem adhiberi possunt; ij, cum quibus testamenti factio est. Sed neque mulier neque impubes, neque seruus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is, cui bonis interdictum est, neque ij, quos leges iubent improbos intestabilesque esse: possunt in numerum testiū adhiberi. Sed cum aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea autem seruus apparuit: tã diuus Hadrianus Catoni, quã postea diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, subuenire se ex sua liberalitate testamento, ut sic habeatur firmum, ac si, ut oportebat, factū esset: cum eo tempore, quo testamentum signaretur, omnium consensu hic testis liberi loco fuerit, neque quisquam esset, qui status ei quæstionē moueret.

Pater, nec non is, qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem patris potestate sunt,

F ij utiq

utiq; testes in uno testamento fieri possunt: quia nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi. In testibus autem non debet esse is, qui in potestate testatoris est. Sed si filius familias de castrensi peculio post missionem faciat testamentum: nec pater eius recte adhibetur testis, nec is, qui in potestate eiusdē patris est. reprobatum est enim in ea re domesticum testimoniū.

Sed neq; hæres scriptus, neq; is, qui in potestate eius est, neq; pater eius, qui eum habet in potestate, neq; fratres, qui in eiusdē patris potestate sunt, testes adhiberi possunt: quia hoc totum negociū, quod agitur testamenti ordinandi gratia, credi hodie inter testatorem & hæredem agi. Licet autem totum ius tale conturbatum fuerat, & ueteres quidē familiæ emptorem, & eos, qui per potestatem ei coniuncti fuerant, à testamētarijs testimonijs repellēbāt: hæredi autem, & ijs, qui per potestatem ei coniuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis præstare: licet ijs, qui id permittebant, hoc iure minime abuti eos debere suadebant: tamen nos eandem obseruationem corrigentes, & quod ab illis suatum est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris, merito nec hæredi, qui imaginē uetustissimi familiæ emptoris obtinet, neq; alijs personis, quæ ei (ut dictum est) coniunctæ sunt, licentiam cōcedimus, sibi quodammodo testimonia præstare. ideoq; nec eiusmodi ueteres constitutio

tutiones nostro codici inferi permisimus. Legatarijs autem & fideicommissarijs, quia non iuris successores sunt, & alijs personis eis coniunctis testimonium non denegamus: imò in quadam nostra constitutione & hoc specialiter eis concessimus. Et multo magis ijs, qui in eorum potestate sunt, uel qui eos habent in potestate, huiusmodi licentiam damus. Nihil autem interest, testamentum in tabulis, an in chartis, membranisque, uel in alia materia fiat. Sed & unum testamentum pluribus codicibus conficere quis potest, secundum obtinentem tamen obseruationem omnibus factis. quod interdum etiam necessarium est: ueluti si quis nauigaturus & secum ferre, & domum relinquere iudiciorum suorum contestationem uelit, uel propter alias innumerabiles causas, quæ humanis necessitatibus imminet. Sed hæc quidem de testamentis, quæ scriptis cõficiuntur, sufficiunt. si quis autem sine scriptis uoluerit ordinare iure ciuili testamentum: septem testibus adhibitis, & sua uoluntate coram eis nuncupata, sciat hoc perfectissimum testamentum iure ciuili, firmiter constitutum.

DE MILITARI TESTAMENTO. Tit. XI.

Supra dicta diligens obseruatio in ordinandis testamentis, militibus propter nimiam impetritiam

F iij . ritiam

ritiam eorum, constitutionibus principalibus remissa est. Nam quamuis ij neq; legitimum numerum testium adhibuerint, neq; aliam testamentorum solennitatem obseruauerint: recte nihilominus testantur, uidelicet cum in expeditionibus occupati sunt. quod merito nostra constitutio introduxit. Quoquo enim modo uoluntas eius suprema inueniatur, siue scripta, siue sine scriptura: ualet testamentum ex uoluntate eius. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem in alijs locis uel suis ædibus degunt: minime ad uindicandum tale priuilegium adiuantur. sed testari quidem, & si filij familiarū sint, propter militiam conceduntur: iure tamen communi eadem obseruatione & in eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum proxime exposuimus. Planè de testamentis militum diuus Traianus Catilio Seuero ita rescriptit. Id priuilegium, quod militatibus datum est, ut quoquo modo facta ab his testamēta, rata sint: sic intelligi debet, ut utiq; prius constare debeat, testamentum factum esse, quod & sine scriptura, & à non militantibus fieri potest. Si ergo miles, de cuius bonis apud te quaritur, conuocatis ad hoc hominibus, ut uoluntatem suam testaretur, ita locutus est, ut declararet, quem uellet sibi hæredē esse, & cui libertatē tribueret: potest uideri sine scripto hoc modo esse testatus, & uoluntas eius rata habenda est. Cæterum si (ut plerunq; sermonibus fieri

fieri solet) dixit alicui, EGO TE HAEREDEM FACIO, aut BONA MEA TIBI RELINQVO: non oportet hoc pro testamento obseruari. Nec ullorum magis interest, quam ipsorum, quibus id priuilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti. alioqui non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui uisum sit, & per hoc uera iudicia subuerterentur.

Quinimo & mutus & surdus miles testamentum facere potest. Sed hac tenus hoc illis à principalibus constitutionibus conceditur, quatenus militant, & in castris degunt. Post missionem uero ueterani, uel extra castra alij, si faciāt adhuc militantes testamentum: communi omnium ciuū Romanorum iure id facere debēt. Et quod in castris fecerint testamentum, non communi iure, sed quomodo uoluerint: post missionem intra annum tantum ualebit. Quid ergo si intra annum quis decesserit, conditio autem hæredi adscripta post annum exstiterit? an quasi militis testamentum ualeat? Et placet ualere quasi militis. Sed & si quis ante militiam non iure fecit testamentū, & miles factus, & in expeditione degens resignauit illud, & quædam adiecit, siue detraxit, uel aliàs manifesta est militis uolūtas hoc ualere uolentis: dicendum est ualere hoc testamentum, quasi ex noua militis uoluntate. Deniq; & si in adrogatione datus fuerit miles, uel filius familias emanci-

patus est: testamentum eius quasi ex noua militis uoluntate ualeat, nec uideatur capitis deminutione irritum fieri. Sciendū tamen est, quod cum ad exemplum castrensis peculij, tam anteriores leges, quā principales cōstitutiones quibusdam quasi castrensis dederant peculia, & horum quibusdā permissum fuerat etiam in potestate degentibus testari: nostra id constitutio latius extendens, permiserit omnibus in huiusmodi peculij testari quidem, sed iure communi. Cuius constitutionis tenore perspecto: licentia est, nihil eorū, quæ ad præfatum ius pertinent, ignorare.

QVIBVS NON EST PERMISSUM
facere testamentū. Tit. XII.

Non tamen omnibus licet facere testamentum. Statim enim ij, qui alieno iuri subiecti sunt, testamenti faciendi ius non habent: adeo quidem, ut quamuis parentes eis permiserint, nihilo magis iure testari possint: exceptis ijs, quos antea enumerauimus, & præcipue militibus, qui in potestate parentū sunt, quibus de eo, quod in castris adquisierunt, permissum est ex constitutionibus principū testamentū facere. Quod quidem ius ab initio tantū militantibus datum est, tam ex auctoritate diui Augusti, quā Neruæ, necnon optimi Imperatoris Traiani: postea uero subscriptione diui Hadriani, etiam dimissis à militia, id est ueteranis concessit.

concessum est. Itaq; si quidē fecerint de castrēsi peculio testamentū: pertinebit hoc ad eū, quē hāc redem reliquerūt. si uero intestati decesserint, nullis liberis uel fratribus superstitibus: ad parētes eorum iure cōmuni pertinebit. Ex hoc intelligere possumus: qd' in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, neq; ipsum patrem adimere posse, neq; patris creditores id uendere, uel aliter inquietare, neq; patre mortuo cū fratribus cōmune esse: sed scilicet p̄priū eius esse, qui id in castris adquisierit: quanquā iure ciuili omniū, qui in potestate parentū sunt, peculia perinde in bonis parentū cōputentur, ac seruatorū peculia in bonis dominorū numerant: exceptis uidelicet ijs, quæ ex sacris constitutionibus, & præcipue nostris, p̄pter diuersas causas non adquirunt. Præter hos igitur, qui castrēse peculiū uel quasi castrense habēt, si quis alius filiusfamilias testamentū fecerit: inutile est, licet suæ potestatis factus decesserit. Præterea testamentū facere non possunt impuberes: quia nullū eorum animi iudiciū est. Item furiosi: quia mente carent. nec ad rē pertinet, si impubes, postea pubes: aut furiosus, postea cōpos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi autē, si per id tempus fecerint testamentū, q̄ furor eorum intermissus est: iure testati esse uident, cert e eo, qd' ante furorē fecerint, testamento ualente. Nam neq; testamentū recte factū, neq; ullū aliud negociū recte gestū, postea furor interueniēs perimit. Item p

digus, cui honorū suorū administratio interdicta est, testamentū facere nō potest: sed id, qd' ante fecerit, q̄ interdictione honorū suorū ei fiat, ratū est.

Item surdus & mutus non semper testamentū facere possunt. Vtriq; aut de eo surdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudit. nam & mutus is intelligit, qui eloqui nihil potest, non qui tarde loquitur. saepe em̄ etiā literati & eruditi hoīes varijs casibus & audiendi & loquendi facultatē amittunt. Vnde nostra cōstitutio etiā his subuenit, ut certis casibus & modis secundū normam eius possint testari, aliāq; facere, quæ eis permissa sunt. Sed si quis post testamentū factū, ad uersa uale tudine, aut q̄libet alio casu mutus aut surdus esse cœperit: ratū nihilominus manet eius testamentū. Cæcus aut non potest facere testamentū, nisi per obseruationē, quā lex diui Iustini patris nostri introduxit. Eius, qui apud hostes est, testamentū, qd' ibi fecit, non ualet, quāuis redierit. sed quod, dum in ciuitate fuerat, fecit: siue redierit, ualet iure postliminiij: siue illic decesserit, ualet ex lege Cornelia.

DE EXHAEREDATIONE

liberorum. Tit. XIII.

Non tamen ut omnino ualeat testamentū, sufficit hæc obseruatio, quā supra exposuimus: sed qui filiū in potestate habet, curare debet, ut eū

tit eū hæredē instituat, uel exhæredē eū nominatim faciat. alioqui si eū silentio præterierit: inutiliter testabit̃: a deo quidē, ut si uiuo patre, filio mortuus sit, nemo hæres ex eo testamēto existere possit: quia scilicet ab initio nō cōstiterit testamentū.

Sed non ita de filiabus, & alijs per uirilē sexum descendētib; liberis utriusq; sexus antiquitati fuerat obseruatū: sed si nō fuerāt scripti hæredes sc̃ip̃e, uel exhæredati exhæredati: testamentū quidē nō infirmabat̃, ius tñ ad crescendi eis ad certā portionē præstabat̃. sed nec nominatim eas personas exhæredare parētibus necesse erat, sed licebat inter cæteros hoc facere. Nominatim autē quis exhæredari uideat̃, siue ita exhæredat̃, TITVS FILIVS MEVS EXHAERES ESTO: siue ita, FILIVS MEVS EXHAERES ESTO, nō adiecto proprio noīe, scilicet si alius filio nō existet. Postumi q̃q; liberi, uel hæredes institui debēt uel exhæredari. Et in eo par oīm cōditio est, qd' & filio postumo, & quolibet ex cæteris liberis, siue sc̃eminini sexus, siue masculini, præterito: ualet quidē testamentū, sed postea adgnatiōe postumi siue postumæ ruptū, & ea ratione totū infirmat̃. Ideoq; si mulier, ex qua postumus aut postuma sperabat̃, abortū fecerit: nihil impedimento est scriptis hæredibus ad hæreditatē ad eundā. Sed sc̃eminini quidē sexus personæ, uel nominatim, uel inter cæteros exhæredari solebāt: dū tñ, si inter cæteros exhæredant̃, aliquid eis legaret̃, ne uiderent̃ præteritæ esse

esse per obliuionē. Masculos uero postumos, id est filios, & deinceps, placuit nō aliter recte exhæredari, nisi nominatim exhæredarent, hoc scilicet modo, **QVICVNQVE MIHI FILIUS GENITVS FVERIT, EXHAERES ESTO.** Postumorum autem loco sunt & hi, qui in sui hæredis locum succedendo, quasi adgnascēdo fiunt parentibus sui hæredes. ut ecce, si quis filium, & ex eo nepotem neptemūe in potestate habeat: quia filius gradu præcedit. is solus iura sui hæredis habet, quamuis nepos quoq; & neptis ex eo in eadē potestate sint. Sed si filius eius uiuo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate eius: incipit nepos neptisūe in eius locum succedere, & eo modo iura suorum hæredum quasi adgnatione nanciscūtur. Ne ergo eo modo rumpatur eius testamentū: sicut ipsum filium uel hæredem instituere, uel nominatim exhæredare debet testator, ne non iure faciat testamentū: ita & nepotem neptemūe ex filio necesse est ei uel hæredem instituere, uel exhæredare: ne forte eo uiuo filio mortuo, succedendo in locum eius nepos neptisūe, quasi adgnatione rumpat testamentum. Idq; lege Iulia Vellea prouisum est, in qua similis exhæredationis modus ad similitudinem postumorum demonstratur. Emancipatos liberos iure ciuili neq; hæredes instituere, neq; exhæredare necesse est: quia non sunt sui hæredes. Sed prætor omnes, tam foeminini sexus, quam masculini, si hære

hæredes non instituantur, ex hæredari iubet: uiri-
 lis sexus nominatim, foeminini uero inter cæte-
 ros: quia si neq; hæredes instituti fuerint, neq; ita
 (ut diximus) ex hæredati, permittit eis prætor cõ-
 tra tabulas testamenti bonorũ possessionẽ. Ad-
 optiui liberi quãndiu sunt in potestate patris ad-
 optiui, eiusdem iuris habentur, cuius sunt iustis
 nuptijs quæsitæ. itaq; hæredes instituendi, uel ex-
 hæredandi sunt secundum ea, quæ de naturalibus
 exposuimus. Emancipati uero à patre adoptiuo,
 neq; iure civili, neq; eo iure, quod ad edictum præ-
 toris attinet, inter liberos connumerant. Qua ra-
 tione accidit, ut ex diuerso (quod ad naturalẽ pa-
 rentem attinet) quãdiu quidem sunt in adoptiua
 familia, extraneorũ numero habeant: ut eos neq;
 hæredes instituere, neq; ex hæredare necesse sit. cũ
 uero emancipati fuerint ab adoptiuo patre: tũc in-
 cipiant in ea caussa esse, in qua futuri essent, si à na-
 turali patre emancipati fuissent. Sed hæc qui-
 dem uetustas introducebat. nostra uero constitu-
 tio inter masculos & foeminas in hoc iure nihil in-
 teresse existimans: quia utraq; persona in hominũ
 procreatiõe simili naturæ officio fungitur, & lege
 antiqua duodecim tabularũ omnes similiter ad
 successionẽ ab intestato uocabantur, quod & præ-
 tores postea secuti esse uidentur: ideo simplex ac
 simile ius, & in filijs, & in filiabus, & in cæteris
 descendantibus per uirilem sexum personis, non
 solum iam natis, sed etiam postumis, introduxit:

ut

ut omnes siue sui, siue emancipati sint, uel hæredes instituantur, uel nominatim exhæredentur: & eundem habeant effectum circa testaméta parentum suorum infirmanda, & hæreditatē auferendam, quæ filij sui uel emancipati habent, siue iam nati sint, siue adhuc in utero cõstituti, postea nati sint. Circa adoptiuos autē filios certam induximus diuisionem, quæ in nostra cõstitutione, quã super adoptiuis tulimus, continetur. Sed si in expeditione occupatus miles, testamentũ faciat, & liberos suos iam natos uel postumos nominatim non exhæredauerit, sed silentio præterierit, non ignorans, an habeat liberos: silentium eius pro exhæredatione nominatim facta ualere, cõstitutionibus principum cautum est. Mater, uel auus maternus, necesse nõ habet liberos suos, aut hæredes instituere, aut exhæredare: sed possunt eos silentio omittere. nam silentium matris, aut aui materni, & cæterorũ per matrem ascendentiũ tantũ facit, quantũ exhæredatio patris. Neq; enim matri filiũ filiamq; neq; auo materno nepotem neptẽde ex filia, si eũ eamq; hæredẽ nõ instituat, exhæredare necesse est: siue de iure civili quæramus, siue de edicto prætoris, quo prætor præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem permittit: sed aliud eis adminiculũ seruatur, quod paulo post uobis manifestum fiet.

DE HAEREDIBVS IN-

stituendis. Tit. XIII.

Hære

Hæredes instituire permiffum est, tam liberos homines, quàm seruos: & tam proprios, quàm alienos. Proprios autem olim quidem ferendum plurimum sententias nõ aliter, quàm cum libertate, recte instituire licebat. hodie uero etiam sine libertate, ex nostra cõstitutione hæredes eos instituire permiffum est. Quod non per innouationẽ induximus, sed quoniã æquius erat, & Atiliano placuisse Paulus suis libris, quos tam ad Marcium Sabinum, quàm ad Plautium scripsit, refert. Proprius autem seruus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem testator habet, alio usumfructum habente. Est tamen casus, in quo nec cù libertate utiliter seruus à domina hæres instituitur, ut constitutione diuorum Seueri & Antonini cauetur, cuius uerba hæc sunt. Seruum à delictis maculatum, nõ iure testamento manumiffum ante sententiã ab ea muliere uideri, quæ rea fuerat eiusdem criminis postulata: ratiois est. Quare sequitur, ut in eundem à domina collata hæredis institutio, nullius momenti habeat. Alienus seruus etiam is intelligit, in quo usumfructum testator habet. Seruus autem à domino suo hæres institutus, si quidem in eadem causa mãserit: fit ex testamento liber, hæresq; ei necessarius. Si uero à uiuo testatore manumiffus fuerit: suo arbitrio adire hæreditatem potest: quia non fit hæres necessarius, cum utrunq; ex domini testamento non consequatur. Quod si alienatus fuerit: iussu

nouit.

noui domini adire hæreditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit hæres. nam ipse alienatus, neque liber, neque hæres esse potest, etiam si cum libertate hæres institutus fuerit. destitisse enim à libertate datione uidetur dominus, qui eum alienauit.

Alienus quoque seruus hæres institutus, si in eadem causa durauerit, iussu eius domini adire hæreditatem debet. Si uero alienatus fuerit ab eo, aut uiuo testatore, aut post mortem eius, antequam adeat: debet iussu noui domini adire. At si manu missus est uiuo testatore, uel mortuo, antequam adeat: suo arbitrio adire potest hæreditatem. Seruus etiam alienus post domini mortem recte hæres instituitur: quia & cum hæreditarijs seruis est testaménti factio. Nondum enim adita hæreditas, personæ uicem sustinet, non hæredis futuri, sed defuncti: cum etiam eius, qui in utero est, seruus recte hæres instituatur. Seruus autem plurium, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus hæres, unicuique dominorum, cuius iussu adierit, proportionem dominij acquirit hæreditatem.

Et unum hominem, & plures usque in infinitum, quot quis hæredes uelit facere, licet. Hæreditas plerumque diuiditur in duodecim uncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia usque ad assis hæc. sextas, quadras, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx. Non autem utique semper duodecim uncias esse oportet. nam tot uncias assis

assem efficiūt, quod testator uoluerit: & si unum
 tantum quis ex semisse (uerbi gratia) hæredē scri-
 pserit, totus as in semisse erit. Neq; enim idem ex
 parte testatus, & ex parte intestatus decedere po-
 test: nisi sit miles, cuius sola uoluntas in testando
 spectatur. Et ē contrario potest quis in quocun-
 q; uoluerit plurimas uncias suam hæreditatem
 diuidere. Si plures instituant hæredes: ita demū
 in hoc casu partium distributio necessaria est, si
 nolit testator eos ex æquis partibus hæredes esse.
 satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex
 æquis partibus eos hæredes esse. Partibus autem
 in quorundam personis expressis, si quis alius si-
 ne parte nominatus erit, si quidem aliqua pars as-
 si deerit: ex ea parte hæres fit. Et si plures sine par-
 te scripti sunt: omnes in eandem partem concu-
 runt. Si uero totus as completus sit: ij, qui no-
 minatim expressas partes habent, in dimidiā par-
 tem uocantur: & ille uel illi omnes in alteram di-
 midiam. Nec interest, primus, an medius, an no-
 uissimus, sine parte hæres scriptus sit. ea em̄ pars
 data intelligitur, quæ uacat. Videamus, si pars
 aliqua uacet, nec tamen quisquā sine parte sit hæ-
 res institutus, quid iuris sit. ueluti si tres ex quartis
 partibus hæredes scripti sunt. Et constat uacantē
 partem singulis tacite pro hæreditaria parte acce-
 dere: & perinde haberi, ac si ex tertijs partibus hæ-
 redes scripti essent. & ex diuerso, si plures hære-
 des scripti in portionibus sint: tacite singulis de-

crefcere: ut fi (uerbi gratia) quatuor ex tertijs partibus hæredes fcripti funt, perinde habeant, ac fi unusquisq; ex quarta parte hæres fcriptus fuiffet.

Et fi plures uncia, q; duodecim diftributa funt: is, qui fine parte inffitutus eft, quod dupondio de eft, habebit. Idemq; erit, fi dupodius expletus fit. quæ omnes partes ad affem poftea reuocantur, quamuis funt plurimum unciarum. Hæres & pure & fub conditione inffitui potef: ex certo tempore, aut ad certum tempus nõ potef: ueluti **POST QVINQVENNIUM**, **QVA'M MORIAR**, uel **EX CALENDIS ILLIS**, uel **VSQVE AD CALENDAS ILLAS HAERES ESTO**. Deniq; diem adiectum haberi pro fuperuacuo placet: & perinde efle, ac fi pure hæres inffitutus eflet. Impossibilis conditio in inffitutionibus & legatis, nec non in fideicõmiffis & libertatibus, pro non fcripta habet. Si plures conditiones in inffitutionibus adfcriptæ funt: fi quidem coniunctim, utputa **SI ILLVD ET ILLVD FACTVM FVERIT**: omnibus parendum eft. fi feperatim: ueluti **SI ILLVD AVT ILLVD FACTVM ERIT**: cuilibet conditioni obtemperare fatis eft. Ii, quos nunquam teftator uidit, hæredes inffitui poffunt. ueluti fi fratris filios peregrinantes, ignorans qui effent, hæredes inffituerit. ignorantia enim teftantis inutilem inffitutionem non facit.

De uulga

POtest autem quis in testamento suo plures gradus hæredū facere. ut puta, SI ILLE HÆRES NON ERIT, ILLE HÆRES ESTO, & deinceps, in quantum uelit testator: ut nouissimo loco in subsidium uel seruum necessarium hæredem instituire possit. Et plures in unius locū possunt substitui, uel unus in plurium, uel singuli in singulorum, uel inuicem ipsi, qui hæredes instituti sunt. Et si ex disparibus partibus hæredes scriptos inuicem substituerit, & nullam mentionem in substitutione partium habuerit: eas uideretur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit. & ita diuus Pius rescripsit. Sed si instituto hæredi, cohærede substituto dato, alius eius substitutus fuerit: diui Seuerus & Antoninus sine distinctione rescripserunt, ad utranq; partem substitutum admitti. Si seruum alienum quis patremfamilias arbitratus, hæredem scripserit: & si hæres non esset, Mæuium ei substituerit: isq; seruus iussu domini adierit hæreditatē: Mæuius substitutus in partem admittitur. illa enim uerba, SI HÆRES NON ERIT, in eo quidem, quem alieno iuri subiectum esse testator scit, sic accipiuntur: si neq; ipse hæres erit, neq; alium hæredem effecerit. in eo uero, quem patremfamilias esse arbitratur, illud significant: si hæreditatem sibi, uel ei, cu

ius iuri postea subiectus esse cœperit, non adquisi-
erit. Idc̄q; Tyberius Cæsar in persona Parthenij
serui sui constituit.

DE PVPILLARI SVB
stitutione. Tit. XVI.

Liberis suis impuberibus, quos in potestate
quis habet, non solum ita, ut supra diximus,
substituere potest: id est, ut si hæredes ei non existi-
terint, alius sit ei hæres: sed eo amplius, ut si hære-
des ei exstiterint, & adhuc impuberes mortui fue-
rint, sit eis aliquis hæres: ueluti si quis dicat hoc
modo, TITIVS FILIVS MEVS HAERES MIHI
ESTO. ET SI FILIVS MEVS HAERES MIHI NON
ERIT: SIVE HAERES ERIT, ET PRIVS MORIA-
TVR, QVA'M IN SVAM TVTELAM VENERIT:
TVNC SEIVS HAERES ESTO. quo casu, si quidẽ
non exstiterit hæres filius: tunc substitutus patri
fit hæres. si uero exstiterit hæres filius, & ante pu-
bertatẽ decesserit: ipsi filio fit hæres substitutus:
nam moribus institutum est, ut cum eius ætatis
filiij sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non
possunt: parentes eis faciant. Qua ratione ex-
citati, etiam constitutionem posuimus in nostro
codice, qua prospectum est, ut si qui mête captos
habeant filios, uel nepotes, uel pronepotes, cuius-
cũq; sexus uel gradus: liceat eis, & si puberes sint,
ad exemplum pupillaris substitutionis, certas per-
sonas

sonas substituere. si autem resipuerint: eandem substitutionem infirmari. & hoc ad exemplū pupillaris substitutionis, quæ postq̃ pupillus adoleuerit, infirmatur. Igitur in pupillari substitutione secūdum præfatum modum ordinata, duobus quodammodo sunt testamenta: alterum patris, alterum filij, tanquam si ipse filius sibi hæredem instituisset: aut certe unum testamentum est duarum causarum, id est duarum hæreditatū. Si autem quis ita formidolosus sit, ut timeat, ne filius suus pupillus adhuc ex eo, quod palam substitutum acceperit, post obitum eius periculo infidiarum subiaceat: uulgarem quidem substitutionē palam facere, & in primis testamenti partibus ordinare debet. illam aut substitutionem, per quā, si hæres exstiterit pupillus, & intra pubertatem decesserit, substitutus uocatur: separatim in inferioribus partibus scribere, eamq̃ partem proprio lino, propriaq̃ cera cōsignare, & in priore parte testamenti cauere, ne inferiores tabulæ uiuo filio & adhuc impubere aperiantur. Illud palam est, nō ideo minus ualere substitutionem impuberis filij, quod in eisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisq̃ hæredem instituisset, quamuis pupillo hoc periculosum sit. Nō solum autem hæredibus institutis impuberibus liberis, ita substituere parentes possunt, ut si hæredes eis exstiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis hæres is, quē ipsi uoluerint: sed etiam ex hæredatis. Itaq̃ eo ca-

su si quid ex hæredato pupillo ex hæreditatibus, legatis uel donationibus p̄p̄inquoꝝ atq; amicorum acquisitum fuerit: id omne ad substitutũ pertinebit. Quæcũq; diximus de substitutione impuberum liberorum, uel hæredum institutorum, uel exhæredatorum: eadem etiam de postumis intelligimus. Liberis autem suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi faciat. nam pupillare testamentum, pars & sequela est paterni testamẽti: adeo, ut si patris testamentum non ualeat, nec filij quidem ualebit. Vel singulis liberis, uel ei, qui eorum nouissimus impubes morietur, substitui potest. singulis quidem, si neminem eorum intestatum decedere uoluerit: nouissimo, si ius legitimarum hæreditatum integrũ inter eos custodiri uelit. Substituitur autem impuberi aut nominatim, ueluti TITIVS: aut generaliter, ut QVISQVIS MIHI HAERES ERIT. Quibus uerbis uocantur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & scripti sunt hæredes, & exstiterunt, & pro qua parte hæredes facti sunt.

Masculo igitur usq; ad quatuordecim annos substitui potest: foeminae usq; ad duodecim annos. & si hoc tempus excefferint: substitutio euanescit. Extraneo uero, uel filio puberi hæredi instituto, ita substituere nemo potest, ut si hæres exstiterit, & intra aliquod tempus decefferit, alius ei sit hæres: sed hoc solum permissum est, ut eum per fideicommissum testator obliget alij hæreditatem

tareti eius, uel totā, uel pro parte restituere. quod
ius quale sit, suo loco trademus.

QVIBVS MODIS TE-

stamenta infirmentur.

Tit. XVII.

Testamentum iure factū, usq; eò ualet, donec
rumpatur, irritum uē fiat. Rumpitur autem
testamentum, cum in eodem statu manente testa-
tore, ipsius testamenti ius uiciatur. Si quis enim
post factum testamētum adoptauerit sibi filium
per Imperatorē, eum, qui est sui iuris: aut per præ-
torem secundum nostram constitutionem eum,
qui in potestate parentis fuerit: testamētum eius
rumpitur quasi adgnatione sui hæredis. Posteri-
ore quoq; testamento, quod iure perfectum est, su-
perius rumpitur: nec interest, exstiterit aliquis hæ-
res ex eo, an nō. hoc enim solum spectatur, an ali-
quo casu existere potuerit. Ideoq; si quis aut noluit
erit hæres esse, aut uiuo testatore, aut post mortē
eius ante, quā hæreditatē adiret, decesserit: aut
conditione, sub qua hæres institutus est, defectus
sit: in his casibus paterfamilias intestatus morit̄.
Nam & prius testamentum non ualet, ruptum à
posteriore: & posterius æque nullas habet uires,
cum ex eo nemo hæres exstiterit. Sed & si quis
priore testamento iure perfectō, posterius æque
iure fecerit: etiam si ex certis rebus in eo hæredē

instituerit: superius tamen testamentum sublatū esse, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. cuius constitutionis uerba & hic inseri iussimus, cū aliud quoq; præterea in ea constitutione expressum sit. Imperatores Seuerus & Antoninus Cocceio Campano. Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarū rerum hæres scriptus sit: perinde iure ualere, ac si rerum mentio facta non esset: sed & teneri hæredem scriptum, ut contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hæreditatem restituat his, qui in priorē testamento scripti fuerant, propter inserta fidei commissi uerba, quibus ut ualeret prius testamentum, expressum est: dubitari non oportet. Et ruptum quidem testamentum hoc modo efficitur.

Alio autem modo testamenta iure facta infirmantur: ueluti cum is, qui fecit testamentum, capite deminutus sit. quod quibus modis accidat, primo libro retulimus. Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur: cum alioqui & quæ rumpuntur, irrita fiant: & ea, quæ statim ab initio non iure fiunt, irrita sint. sed & ea, quæ iure facta sunt, & postea per capitis deminutionem irrita fiunt, possumus nihilominus rupta dicere. Sed quia sanè commodius erat singulas causas singulis appellationibus distingui: ideo quædam non iure facta dicuntur, quædam iure facta rumpi, uel irrita fieri. Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta, quæ ab initio iure facta, per capitis deminutionem

minutionem irrita facta sunt. nam si septem testi-
um signis signata sunt: potest scriptus hæres secū-
dum tabulas testamenti bonorum possessionem
agnoscere: si modo defunctus, & ciuis Romanus
& suæ potestatis mortis tempore fuerit. Nam si
ideo irritum factum sit testamentum, quia ciuita-
tem, uel etiam libertatē testator amisit, aut quia
in adoptionem se dedit, & mortis tempore in ado-
ptiuu patris potestate sit: nō potest scriptus hæres
secundum tabulas bonorum possessionem pete-
re. Ex eo autem solo non potest infirmari te-
stamentum, quod postea testator id noluerit uale-
re: usq; adeo, ut & si quis post factū prius testamen-
tum posterius facere cœperit, & aut mortalita-
te præuentus, aut quia eum eius rei pœnituit, id
non perfecit: diui Pertinacis oratione cautū sit,
ne aliæ tabulæ priores iure factæ irritæ fiant, nisi
sequentes iure ordinatæ & perfectæ fuerint. nam
imperfectum testamentum sine dubio nullū est:

Eadem oratione expressit, non admissurum se
hæreditatem eius, qui litis causâ principem reli-
querit hæredē: neq; tabulas non legitime factas, in
quibus ipse ob eā causam hæres institutus erat,
probaturū: neq; ex nuda uoce hæredis nomen ad-
missurum: neq; ex ulla scriptura, cui iuris autori-
tas desit, aliquid adepturum. Secundum hoc diui
Seuerus & Antoninus sæpissime rescripserunt. Li-
cet enim (inquiunt) legibus soluti simus, attamen
legibus uiuimus.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO. Tit. XVIII.

Quia plerumque parentes sine causa liberos suos exheredant, uel omittunt: inductum est, ut de inofficioso testamento agere possint liberi, qui querunt aut inique se exheredatos, aut inique præteritos: hoc colore, quasi non sanæ mentis fuerint, cum testamentum ordinaret. Sed hoc dicitur, non quasi uere furiosus sit, sed recte quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. Nam si uere furiosus sit, nullum testamentum est. Non autem liberis tantum permissum est testamentum parentum inofficiosum accusare, uerum etiam liberorum parentibus. Soror autem & frater, turpibus personis scriptis heredibus, ex sacris constitutionibus prælati sunt. Non ergo contra omnes heredes agere possunt. Ultra fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes uincere. Tam autem naturales liberi, quam secundum nostræ constitutionis diuisionem adoptati, ita demum de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio iure ad defuncti bona uenire possint. Nam qui ad hereditatem totam uel partem eius alio iure ueniunt: de inofficioso agere non possunt. Postumi quoque, qui nullo alio iure uenire possunt, de inofficioso agere possunt. Sed hæc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à testatoribus testamento relictum est. quod nostra
consti

constitutio ad uerecundiam naturæ introduxit.

Sin uero quantacūq; pars hæreditatis uel res eis fuerit relicta: de inofficioso querela quiescete, id, qd' eis deest, usq; ad quartam legitimæ partis repleatur: licet non fuerit adiectū, boni uiri arbitratu debere eam cōpleri. Si tutor nomine pupilli, cuius tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatū acceperit, cum nihil erat ipsi tutori relictum a patre suo: nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere. Sed si è cōtrario pupilli nomine, cui nihil relictū fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est: ipse tutor, qd' sibi in testamēto eodem legatū relictū est, nō amittit. Igitur quartā quis debet habere, ut de inofficioso agere non possit: siue iure hæreditario, siue iure legati, uel fideicommissi, uel si mortis causa ei quarta donata fuerit, uel inter uiuos: in ijs tantūmodo casibus, quorū mentionē facit nostra constitutio, uel alijs modis, qui in nostris cōstitutionibus continent. Qd' aut de quarta diximus, ita intelligendū est: ut siue unus fuerit, siue plures, qui agere de inofficioso testamēto permittit: una quarta eis dari possit, ut ea pro rata eis distribuatur.

DE HAEREDVM QUALITA

te & differentia.

Tit. XIX.

HAeredes autem, aut necessarij dicuntur, aut sui & necessarij, aut extranei. Necessarius hæres

hæres, est seruus hæres institutus. ideoq; sic appellatur, quia siue uelit, siue nolit, omnino post mortem testatoris protinus liber & necessarius hæres fit. Vnde qui facultates suas suspectas habet: solent seruum suum primo, aut secundo, aut etiam ulteriore gradu hæredem instituere: ut si creditoribus satis nõ fiat, potius eius hæredis bona, quàm ipsius testatoris à creditoribus possideantur, uel distrahanr, uel inter eos diuidant. Pro hoc tamẽ incõmodo, illud ei cõmodum præstat: ut ea, quæ post mortẽ patroni sui sibi adquisierit, ipsi reseruẽtur. Et quamuis bona defuncti non sufficiant creditoribus: iterum tamẽ ex ea causa res eius, quas sibi adquisierit, non ueneũt. Sui autẽ & necessarij hæredes sunt, ueluti filius, filia, nepos neptisũe ex filio, & deinceps cæteri liberi, qui in potestate morientis modo fuerint. Sed ut nepos neptisũe sui hæredes sint: non sufficit eum eamũe in potestate aui mortis tempore fuisse: sed opus est, ut pater eius uiuo patre suo defierit suus hæres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus à patris potestate. tũc enim nepos neptisũe in locũ patris sui succedit. Sed sui quidem hæredes ideo appellant, quia domestici hæredes sunt, & uiuo quoq; patre quodammodo domini existimantur. Vnde etiam si quis intestatus moriatur: prima causa est in successione liberorum. Necessarij uero ideo dicuntur, quia omnino, siue uelint, siue nolint, tam ab intestato, quàm ex testamento

mēro, ex lege duodecim tabularū hæredes fiunt. Sed his prætor permittit uolētibus abstinere hæreditate: ut potius parentis, quàm ipsorum bona similiter à creditoribus possideant. Cæteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei hæredes appellantur. Itaq; liberi quoq; nostri, qui in potestate nostra non sunt, hæredes à nobis instituti, extranei hæredes nobis uidentur. Qua de caussa, & qui hæredes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia foemina in potestate liberos non habent. Seruus quoq; hæres à domino institutus, & post testamentū factū ab eo manumissus, eodem numero habetur. In extraneis hæredibus illud obseruatur, ut sit cū eis testamenti factio: siue hæredes ipsi instituant, siue hi, qui in potestate eorū sunt. & id duobus temporibus inspici: testamēti quidē facti tēpore, ut constiterit institutio: mortis uero testatoris, ut effectū habeat. hoc amplius, & cum adit hæreditatē, esse debet cum eo testamēti factio: siue pure, siue sub conditione hæres institutus sit. nam ius hæredis eo maxime tempore inspiciendum est, quo acquirit hæreditatē. Medio autem tempore inter factum testamentū, & mortem testatoris, uel conditionem institutionis existentem, mutatio iuris non nocet hæredi: quia (ut diximus) tria tempora inspici debent. Testamēti autē factionem non solum is habere uideatur, qui testamentū facere potest: sed etiam qui ex alieno testamēto uel ipse capere potest, uel aliq; adquire

quirere, licet nō possit facere testamentū. Et ideo furiosus, & mutus, & postumus, & infans, & filius familias, & seruus alienus testamenti factionē habere dicuntur. Licet enim testamentū facere non possint: attamen ex testamēto uel sibi, uel alij adquirere possunt. Extraneis autē hæredibus deliberandi potestas est de adeunda hæreditate, uel non adeunda. Sed siue is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hæreditatis: siue extraneus, cui de adeunda hæreditate deliberare licet, adierit: postea relinquendæ hæreditatis facultatē nō habet, nisi minor sit uiginti quinq; annis. Nam huius ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus causis, deceptis: ita & si temere damnosam hæreditatem susceperint, prætor succurrit. Sciendū est tamen diuum Hadrianum etiam maiori uiginti quinq; annis ueniam dedisse, cum post aditam hæreditatem grande æs alienum, quod aditæ hæreditatis tempore latebat, emerisset. Sed hoc quidem diuus Hadrianus cuidam speciali beneficio præstitit. diuus autē Gordianus postea militibus tantūmodo hoc concessit. Sed nostra beneuolentia cōmune omnibus subiectis imperio nostro hoc beneficium præstitit: & constitutionem tam æquissimā, quā nobilissimam scripsit, cuius tenorē si obseruauerint homines, licet eis adire hæreditatem, & in tantū teneri, quantum ualere bona hæreditatis contingit: ut ex hac causa neq; deliberatiōis auxilium sit eis necessariū, nisi omnia obser

observatione nostræ constitutionis, & deliberandum existimauerint, & sese ueteri grauamini aditionis supponere maluerint. Item extraneus hæres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hereditatē uocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda uoluntate suscipiendæ hereditatis hæres fieri. Pro hærede autem gerere quis uidetur, si rebus hereditarijs tanquam hæres titatur, uel uendendo res hereditarias, uel prædia colendo locandoque, & quoquo modo uoluntatē suam declarat, uel re, uel uerbo de aduenda hereditate: dummodo sciat eum, in cuius bonis pro hærede gerit, testatum intestatumue obiisse, & se ei hæredem esse. Pro hærede enim gerere, est pro domino gerere. ueteres enim hæredes pro domino appellabant. Sicut autē nuda uoluntate extraneus hæres fit: ita cōtraria destinatione statim ab hereditate repellit. Eum, qui surdus uel mutus natus, uel postea factus est: nihil prohibet pro hærede gerere, & acquirere sibi hereditatē: si tamen intelligit, quod agit.

DE LEGATIS.

Tit. XX.

Post hæc uideamus de legatis, quæ pars iuris extra propositam quidem materiā uidetur, (nam loquimur de ijs iuris figuris, quibus per uersitatē res nobis acquiruntur) sed cum omni-

no de testamētis, & de hæredibus, qui in testamen-
 to instituunt, locuti simus: nō sine caussa sequen-
 ti loco potest hæc iuris materia tractari. Lega-
 tum itaq; est donatio quædam à defuncto relicta
 ab hærede præstanda. Sed olim quidem erant
 legatorum genera quatuor: per uindicationē, per
 damnationem, sinendi modo, per præceptionē:
 & certa quædam uerba cuiq; generi legatorū ad-
 signata erant, per quæ singula genera legatorum
 significabantur. Sed ex cōstitutionibus diuorum
 Principum solennitas huiusmodi uerborum pe-
 nitus sublata est. Nostra autem constitutio, quā
 cum magna fecimus lucubratione, defunctorum
 uoluntates ualidiores esse cupientes, & nō uerbis,
 sed uoluntatibus eorū fauētes: disposuit, ut omni-
 bus legatis una sit natura: & quibuscūq; uerbis ali-
 quid relictum sit, liceat legatarijs id persequi, non
 solū per actiones personales, sed etiā per in rem,
 & per hypothecariā. Cuius constitutionis perpen-
 sum modum ex ipsius tenore perfectissime acci-
 pere possibile est. Sed non usq; ad eam constitu-
 tionem standum esse existimauimus. Cum enim
 antiquitatē inuenimus legata quidem stricte con-
 cludentem: fideicōmissis autem, quæ ex uolunta-
 te magis descendebant defunctorū, pinguiorē na-
 turā indulgentem: necessariū esse duximus, omnia
 legata fideicōmissis exæquare, ut nulla sit inter ea
 differētia: sed quod deest legatis, hoc repleatur ex
 natura fideicōmissorū, & si quid amplius est in le-
 gatis

gatis, per hoc crescat fideicommissorum natura.

Sed ne in primis legum cunabulis permittim de his exponendo, studiosis adolescentibus quardam introducamus difficultatem: operæ præciū esse duximus interim separatim prius de legatis, & postea de fideicōmissis tractare: ut natura utriusq; iuris cognita, facile possint permissionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere. Nō solum autem testatoris uel hæredis res, sed etiam aliena legari potest: ita, ut hæres cogatur redimere eam, & præstare: uel si eam non potest redimere, æstimationem eius dare. Sed si talis sit res, cuius commercium non est, uel adipisci non potest: nec æstimatio eius debetur. ueluti si campū Martiū, uel basilicas, uel templa, uel quæ publico usui destinata sunt, legauerit. nam nullius momenti tale legatum est. Quod autem diximus alienā rem posse legari: ita intelligendum est, si defunctus sciebat alienā rem esse, non si ignorabat. Forsitan enim si sciisset alienam rem esse, non legasset. & ita diuus Pius rescripsit. Et uerius est ipsum, qui agit, id est legatarium probare oportere, sciuisse alienam rem legare defunctum: non hæredē probare oportere, ignorasse alienā: quia semper necessitas probandi incumbit illi, qui agit. Sed & si rem obligatam creditori aliquis legauerit, necesse habet hæres eam luere. Et in hoc quoq; casu idem placet, quod in re aliena: ut ita demum luere necesse habeat hæres, si sciebat defunctus rem

H obli

obligatam esse. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctus uoluerit legatarium luere, & hoc expresserit: non debet haeres eam luere. Si res aliena legata fuerit, & eius rei uiuo testatore legatarius dominus factus fuerit: si quidem ex causa emptionis: ex testamento actione precium consequi potest. Si uero ex causa lucratiua, ueluti ex donatione, uel ex alia simili causa: agere non potest. Nam traditum est duas lucratiuas causas in eundem hominem & eandem rem concurrere non posse. Hac ratione, si ex duobus testamentis eadem res eidem debeatur: interest, utrum rem, an aestimationem ex testamento consecutus sit. nam si rem habet: agere non potest, quia habet eam ex causa lucratiua. si aestimationem: agere potest. Ea quoque res, quae in rerum natura non est, si modo futura est, recte legatur: ueluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit. Si eadem res duobus legata sit, siue coniunctim, siue disiunctim: si ambo perueniant ad legatum: scinditur inter eos legatum. si alter deficiat, quia aut spreuerit legatum, aut uiuo testatore decesserit, uel alio quoquo modo defecerit: totum ad collegatarium pertinet. Coniunctim autem legatur, ueluti si quis dicat, TITIO ET SEIO HOMINEM STICHVM DO LEGO. disiunctim ita, TITIO HOMINEM STICHVM DO LEGO, SEIO HOMINEM STICHVM DO LEGO. Sed & si expresserit eundem hominem Stichum, aequè disiunctim

iunctim legatum intelligitur. Si cui fundus alie-
 nus legatus sit, & emerit proprietatē deducto usu-
 fructu, & usufructus ad eum peruenerit, & postea
 ex testamēto agat: recte eum agere, & fundum pe-
 tere, Iulianus ait: quia usufructus in petitione ser-
 uitudinis locum obtinet. sed officio iudicis contine-
 tur, ut deducto usufructu, iubeat æstimationē præ-
 stari. Sed si rem legatarij quis ei legauerit: inu-
 tile est legatum: quia quod propriū est ipsius, am-
 plius eius fieri nō potest. et licet alienauerit eam,
 non debetur nec ipsa res, nec æstimatio eius. Si
 quis rem suam quasi alienam legauerit: ualet le-
 gatū. nam plus ualet, quod in ueritate est, quam
 quod in opinione. Sed & si legatarij esse putauit,
 ualere constat: quia exitum uoluntas defuncti ha-
 bere potest. Si rem suam legauerit testator, po-
 stea q̄ eā alienauerit: Celsus putat, si nō adimendi
 animo uēdidit, nihilominus deberi. idemq̄ diui
 Severus & Antonin9 rescripserūt. Idem rescripse-
 rūt, eū, qui post testamentū factū prædia, quæ lega-
 ta erant, pignori dedit, ademisse legatū nō uideri.
 & ideo legatariū cū hærede ei9 agere posse, ut præ-
 dia à creditore luantur. Si uero quis partem rei
 legatae alienauerit: pars, quæ non est alienata, o-
 mnino debetur. pars autem alienata ita debetur,
 si non adimendi animo alienata sit. Si quis de-
 bitori suo liberationem legauerit: legatum utile
 est, & neq̄ ab ipso debitore, neq̄ ab hærede eius
 potest hæres petere, neq̄ ab alio, qui hæredis loco

fit. sed & potest à debitore cōueniri, ut liberet eū. potest etiam quis uel ad tempus iubere, ne hæres petat. Ex contrario, si debitor creditori suo, quod debet, legauerit: inutile est legatum, si nihil plus est in legato, quàm in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quod si in diem uel sub conditione debitum ei pure legauerit: utile est legatum propter repræsentationem. Quod si uiuo testatore dies uenerit, uel conditio exstiterit: Papinianus scripsit, utile esse nihilominus legatum: quia semel constitit. quod & uerum est. Non em̄ placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, quia in eā causam peruenerit, à qua incipere non potest. Sed si uxori maritus dotem legauerit: ualet legatum: quia plenius est legatū, quàm de dote actio. Sed si quam non accepit dotem, legauerit: diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter legauerit, inutile esse legatum. si uero certa pecunia, uel certū corpus, aut instrumenta dotis in relegando demonstrata sunt: ualere legatum. Si res legata sine facto hæredis perierit: legatario decedit. Et si seruus alienus legatus sine facto hæredis manumissus fuerit: non tenetur hæres. Si uero hæredis seruus legatus sit, & ipse eum manumiserit: teneri ipsum Iulianus scripsit. nec interest, sciuerit, an ignorauerit à se legatum esse. Sed & si alij donauerit seruum, & is, cui donatus est, eum manumiserit: tenetur hæres, quamuis ignorauerit à se eum legatum

rum esse. Si quis ancillas cum suis natis legaue-
rit: etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato
cedunt. Idem est, & si ordinarij serui cum uicarijs
legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarij, ta-
men uicarij legato cedunt. Sed si seruus fuerit cū
peculio legatus: mortuo seruo, uel manumisso,
uel alienato, peculij legatum exstinguitur. Idem
est, si fundus instructus, uel cum instrumēto lega-
tus fuerit. Nā fundo alienato, & instrumenti lega-
tum exstinguitur. Si grex legatus fuerit, & po-
stea ad unam ouem peruenerit: quod superfuerit,
uindicari potest. Grege autem legato, etiam eas
oues, quæ post testamentum factum gregi adijci-
untur, legato cedere, Iulianus ait. Est autem gre-
gis unum corpus ex distantibus capitibus, sicut
ædium unum corpus est ex cohærentibus lapidi-
bus. Aedibus deniq; legatis, columnas & mar-
mora, quæ post testamētum factum adiecta sunt,
legato dicimus cedere. Si peculium legatum fu-
erit: sine dubio quidquid peculio accedit, uel dece-
dit uiuo testatore, legatarij lucro uel damno est.
Quod si post mortem testatoris, ante aditam hæ-
reditatem aliquid seruus adquisierit: Iulianus ait,
si quidē ipsi manumisso peculium legatum fue-
rit: omne, quod ante aditam hæreditatem acqui-
situm est, legatario cedere: quia huiusmodi lega-
ti dies ab adita hæreditate cedit. sed si extraneo pe-
culium legatum fuerit: non cedere ea legato, nisi
ex rebus peculiaribus auctū fuerit peculiū. Pe-

culium autem, nisi legatū fuerit, manumisso non debetur: quamuis si uiuus manumiserit, sufficit, si non adimatur. & ita diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Iidem rescripserunt, peculio legato, non uideri id relictum, ut petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Iidem rescripserūt, peculium uideri legatum, cum rationibus redditis liber esse iussus est, & ex eo reliqua inferre. Tam autē corporales res legari possunt, q̄ incorporales. & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, ut actiões suas hæres legatario præstet: nisi exegerit uiuus testator pecuniam. nam hoc casu legatum extinguitur.

Sed & tale legatū ualet, DAMNAS ESTO HÆRES MEVS DOMVM ILLIVS REIFICERE. uel. ILLVM AERE ALIENO LIBERARE. Si generaliter seruus uel res alia legetur: electio legatarij est, nisi aliud testator dixerit. Optionis legatū, id est ubi testator ex seruis suis uel alijs rebus optare legatarium iusserat, habebat olim in se cōditionem. & ideo nisi ipse legatarius uiuus optasset: ad hæredem legatum non trans mittebat. sed ex constitutione nostra & hoc in meliorem statū reformatū est: & data est licentia hæredi legatarij optare seruum, licet uiuus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nostra constitutione additum est: siue plures legatarij exstiterint, quibus optio relicta est, & differentiāt in corpore eligēdo: siue unius legatarij plures hæredes

redes sint, & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente: ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant) fortunam esse huius optionis iudicem, & sorte hoc esse dirimendum, ut ad quem fors uenerit, illius sententia in optione præcellat. Legari autem illis solum potest, cum quibus testamenti factio est. Incertis uero personis, neque legata, neque fideicommissa olim relinqui concessum erat. Nam ne miles quidem incertæ personæ poterat relinquere, ut diuus Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona uidebatur, quam incerta opinione animo suo testator subiciebat: ueluti si quis ita dicat, *QUICUNQUE FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIUM DEDERIT, EI HAERES MEVS ILLVM FVNDVM DATO.* Illud quoque, quod ipsi relinquebat, qui post testamentum scriptum primi consules designati essent: æque incertæ personæ legari uidebatur. & denique multæ aliæ huiusmodi species sunt. Liberras quoque incertæ personæ non uidebatur posse dari: quia placebat nominatim seruos liberari.

Sub certa uero demonstratione, id est ex certis personis incertæ personæ recte legabatur: ueluti, *EX COGNATIS MEIS, QUI NVNC SVNT, SI QVIS FILIAM MEAM VXOREM DVXERIT, EI HAERES MEVS ILLAM REM DATO.* Incertis autem personis legata uel fideicommissa relicta, & per errorem soluta, repeti non posse, sacris

constitutionibus cautū erat. Postumo quoq̄ alieno inutiliter antea legabatur. Est autem alienus postumus, qui natus inter suos, hæres testatori futurus non est. Ideoq̄ ex emancipato filio cōceptus nepos, extraneus erat postumus auo. Sed nec huiusmodi species penitus est sine iusta emendatione relicta: cum in nostro codice constitutio posita sit, per quam & huic parti medemur, non solum in hæreditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis: quod euidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram cōstitutionem incertus dari debet: quia certo iudicio debet quis pro tutela suæ posteritatis cauere. Postumus autem alienus hæres institui & ante poterat, & nunc potest: nisi in utero eius sit, quæ iure nostro uxor esse non potest. Si quidē in nomine, cognomine, prænomine, agnomine legatarij testator errauerit: cū de persona cōstat, nihilominus ualeat legatū. Idemq̄ in hæredibus seruetur, & recte. Nomina enim, significandorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligant, nihil interest. Huic proxima est illa iuris regula, falsa demonstratione legatum non perimi. ueluti si quis ita legauerit, STICHVM SERVVM MEVM VERNAM DOLEGO, licet enim non uerna, sed emptus sit: si tamen de seruo constat, utile est legatum. Et conuenienter, si ita demonstrauerit, STICHVM SERVVM, QVEM A' SEIO EMI, sitq̄ ab alio emptus:

ptus: utile est legatum, si de seruo constat. Longe magis legato falsa causa adiecta non nocet: ueluti cum quis ita dixerit, TITIO, QVIA ME ABSENTE NEGOCIA MEA CVRAVIT, STICHVM DO LEGO: uel ita, TITIO, QVIA PATROCINIO EIUS CAPITALI CRIMINE LIBERATVS SVM, STICHVM DO LEGO. Licet enim neq; negocia testatoris unquam gesserit Titius, neq; patrocinio eius liberatus sit: legatum tamen ualeat. Sed si conditionaliter enunciata fuerit causa: aliud iuris est, ueluti hoc modo. TITIO, SI NEGOCIA MEA CVRAVERIT, FVNDVM MEVM DO LEGO. An seruo hæredis recte legemus, quæritur. & constat pure inutiliter legari, nec quidquam proficere, si uiuo testatore de potestate hæredis exierit: quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, hoc non debet ideo ualere, quia diutius testator uixerit. Sub conditione uero recte legatur seruo, ut requiramus, an quo tempore dies legati cedit, in potestate hæredis nõ sit. Ex diuerso, hærede instituto seruo, quin domino recte etiam sine conditione legatur, non dubitatur. Nam & si statim post factum testamentum decesserit testator: nõ tamen apud eum, qui hæres sit, dies legati cedere intelligitur: cum hæreditas à legato separata sit, & possit per eum seruum alius hæres effici, si prius, quàm iussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit: uel manumissus ipse hæres efficitur, qui-

bus casibus utile est legatum. Quod si in eadem
caussa permanserit, & iussu legatarij adierit: eua-
nescit legatum. Ante hæredis institutionem
inutiliter antea legabatur: scilicet quia testamen-
ta uim ex institutione hæredis accipiunt, & ob id
ueluti caput atq; fundamentum intelligitur to-
tius testamenti hæredis institutio. Pari ratione
nec libertas ante hæredis institutionem dari pote-
rat. Sed quia inciuile esse putauimus, scripturæ or-
dinem quidem sequi (quod & ipsi antiquitati ui-
tuperandum fuerat uisum) sperni autem testato-
ris uoluntatem: per nostram constitutionem &
hoc uitium emendauimus: ut liceat & ante hære-
dis institutionem, & inter medias hæredum insti-
tutiones legatum relinquere, & multo magis li-
bertatē, cuius usus fauorabilior est. Post mor-
tem quoq; hæredis aut legatarij simili modo inu-
tiliter legabatur: ueluti si quis ita dicat, CVM HÆ-
RES MEVS MORTVVS FVERIT, DO LEGO. Itē
PRIDIE, QVA'M HÆRES AVT LEGATARIVS
MORIETVR. Sed simili modo & hoc correxi-
mus, firmitatem huiusmodi legatis ad fideicom-
missorum similitudinem præstantes: ne in hoc ca-
su deterior causa legatorum, quàm fideicommis-
sorum inueniatur. Poenæ quoq; nomine inuti-
liter antea legabatur, & adimebatur, uel transfere-
batur. Poenæ autem nomine legari uidetur, quod
coercendi hæredis causa relinquitur, quo magis
aliquid faciat, aut non faciat: ueluti si quis ita scri-
pserit

pferit. HAERES MEVS SI FILIAM SVAM IN MA-
 TRIMONIVM TITIO COLLOCAVERIT, uel ex di-
 uerso, SI NON COLLOCAVERIT, DATO DECEM
 AVREOS SEIO: aut si ita scripserit, HAERES ME-
 VS SI SERVVM STICHVM ALIENAVERIT, uel
 ex diuerso, SI NON ALIENAVERIT, TITIO DE-
 CEM AVREOS DATO. Et in tantum hæc regu-
 la obseruabatur, ut quàm plurimis principalibus
 constitutionibus significaretur, nec principem
 agnoscere, quod ei pœnæ nomine legatū sit. nec
 ex militis quidem testamento talia legata uale-
 bant, quamuis aliæ militum uoluntates in ordi-
 nandis testamentis ualde obseruabantur. quineti-
 am nec libertates pœnæ nomine dari posse place-
 bat. eo amplius nec hæredem pœnæ nomine adij-
 ci posse, Sabinus existimabat: ueluti si quis ita di-
 cat, TITIVS HAERES ESTO, SI TITIVS FILIAM
 SVAM IN MATRIMONIVM SEIO COLLOCAVE-
 RIT, SEIUS QVOQVE HAERES ESTO. Nihil
 enim intererat, qua ratione Titius coërceretur,
 utrum legati datione, an cohæredis adiectione.
 Sed huiusmodi scrupulositas nobis non placuit:
 et generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ
 nomine fuerint relicta, uel adempta, uel in alium
 translata: nihil distare à cæteris legatis constitui-
 mus, uel in dando, uel in adimēdo, uel in transfe-
 rēdo: exceptis uidelicet ijs, quæ impossibilia sunt,
 uel legibus interdicta, aut aliàs probrosa. Huius
 modi enim testamētōrū dispositiones ualere, se-
 cū

ita meorum temporum non patitur.

DE ADEPTIONE LEGATORUM. Tit. XXI.

Ademptio legatorum (siue eodem testamento adimantur, siue codicillis) firma est. sed & siue contrarijs uerbis fiat ademptio: ueluti si quis ita quid legauerit, DO, LEGO, ita adimat, NON DO, NON LEGO: siue non contrarijs, sed alijs quibuscumque uerbis. Transferri quoque legatum ab alio ad alium potest: ueluti si quis ita dixerit, HOMINEM STICHVM, QVEM TITIO LEGAUI, SEIO DO LEGO: siue in eodem testamento, siue in codicillis hoc fecerit. quo casu simul & Titio adimi uidetur, & Seio dari.

DE LEGE FALCIDIA. Tit. XXII.

Superest, ut de lege Falcidia dispiciamus, quam modus nouissime legatis impositus est. Cum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi potestas, ut liceret uel totum patrimoniū legatis erogare (quippe cum ea lege ita cautum esset, VTI QVISQVE LEGASSET SVAE REI, ITA IUS ESTO) uisum est hanc legandi licentiam coartare: idcirco ipsorum testatorum gratia prouisum est, ob id, quod plerumque intestati moriebantur, recusantibus scriptis haeredibus pro nullo aut minimo lucro

cro hæreditates adire. Et cū super hoc tam lex Furia, quàm lex Voconia latæ sunt, quarū neutra sufficiens ad rei consummationē uidebatur: nouissime lata est lex Falcidia, qua cauetur, ne plus legare liceat, quàm dodrantem totorū bonorum: id est, ut siue unus hæres institutus sit, siue plures, apud eum eosque pars quarta remaneat. Et cū quæsitum esset, duobus hæredibus institutis (ueluti Titio & Seio) si Titij pars aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata: à Seio uero aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem eius duntaxat in partem dimidiam minuant: an quia is quartam partem totius hæreditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, ut quartam partem suæ partis saluam habeat: placuit posse retinere. etenim in singulis hæredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est. Quantitas autem patrimonij, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore spectatur. Itaque (uerbi gratia) si is, qui centum aureorū patrimoniū in bonis habeat, centū aureos legauerit: nihil legatarijs prodest, si ante aditam hæreditatē per seruos hæreditarios, aut ex partu ancillarū hæreditariarū, aut ex foetu pecorū tantum accesserit hæreditati, ut centum aureis legatorū nomine erogatis hæres quartam partem hæreditatis habiturus sit: sed necesse est, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diuerso, si septuagintaquinque legauerit, & ante
aditā

aditam hæreditatē in tantum decreuerint bona (incendijs forte, aut naufragijs, aut morte seruorum) ut nō amplius, quā septuagintaquinque aureorum substantia, uel etiam minus relinquatur: solida legata debent. Nec ea res damnosa est hæredi, cui liberum est non adire hæreditatem. quæ res efficit, ut sit necesse legatarijs, ne destituto testamento nihil cōsequantur, cum hærede in portione pacisci. Cum autem ratio legis Falcidæ ponitur: ante deducitur æs alienum, item funeris impensa, & præcia seruorum manumissorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud hæredem remaneat, tres uero partes inter legatarios distribuantur, pro rata scilicet portione eius, quod cuique eorum legatū fuerit. Itaque si fingamus quadringentos aureos legatos esse, & patrimonij quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorū esse: quarta pars legatarijs singulis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus: octaua debet detrahi. Quod si quingētos legauerit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

DE FIDEICOMMISSARIIS

hæreditatibus, & ad senatus consultū

Trebellianum. Tit. XXIII.

Nunc

NVnc transeamus ad fideicōmissa. sed prius est, ut de hæreditatibus fideicōmissarijs uideamus. Sciendum itaq; est, omnia fideicōmissa primis temporibus infirma fuisse: quia nemo inuitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatē uel legata relinquere, si relinquebāt, fidei cōmittebant eorum, qui capere ex testamento poterant hæreditatem. Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo uinculo iuris, sed tantū pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea diuus Augustus primus, semel iterumq; gratia personarū motus, uel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundā perfidiam, iussit consulibus authoritatē suam interpōnere. Quod quia iustum uidebatur, & populare erat: paulatim conuersum est in assiduam iurisdictionem: tantuscq; eorum fauor factus est, ut paulatim etiam prætor proprius crearetur, qui de fideicommissis ius diceret, quem fidei cōmissarium appellabant.

In primis igitur sciendum est, opus esse, ut aliquis recto iure testamēto hæres instituat: eiusq; fidei cōmittatur, ut eam hæreditatē alij restituat. alioqui inutile est testamētū, in quo nemo hæres instituit. Cum igit̄ aliquis scripserit, **LVCIVS TITIVS HAERES ESTO**: potest adiicere, **ROGO TE LUCI TITI, UT CUM PRIMVM POTERIS HAEREDITATEM MEAM ADIRE, EAM CAIO SEIO REDDAS RESTITVAS.**

Potest

Potest autem quisq; & de parte restituenda hæredem rogare: & liberum est, uel pure, uel sub conditione relinquere fideicommissum, uel ex certo die. Restituta autem hæreditate, is quidem, qui restituit, nihilominus hæres permanet: is uero, qui recipit hæreditatē, aliquādo hæredis, aliquando legatarij loco habetur. Et Neronis quidem temporibus Trebellio Maximo & Annæo Seneca consulibus senatusconsultum factum est: quocautum est, ut si hæreditas ex fideicōmissi causa restituta sit: omnes actiones, quæ iure ciuili hæredi & in hæredem competerent, ei & in eum darentur, cui ex fideicōmisso restituta esset hæreditas.

Post quod senatusconsultū prætor utiles actiones ei & in eum, qui recepit hæreditatē, quasi hæredi & in hæredem dare cœpit. Sed quia hæredes scripti, cum aut totam hæreditatem, aut penē totam plerunq; restituere rogabantur, adire hæreditatem ob nullum uel minimū lucrum recusabāt, atq; ob id extinguebant fideicōmissa: postea Vespasiani Augusti temporibus Pegaso & Puffione consulibus senatus censuit: ut ei, qui rogatus esset hæreditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atq; ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoq; rebus, quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permessa est. Post quod senatusconsultum ipse hæres onera hæreditaria sustinebat: ille autem, qui ex fideicommisso recipiebat partem hære

hæreditatis, legatarij partiarij loco erat, id est eius legatarij, cui pars bonorū legabatur. quæ species legati, partitio uocabatur: quia cum hærede legatarius partiebatur hæreditatē. Vnde quæ solentur stipulationes inter hæredem & partiarium legatarium interponi: eadem interponebatur inter eum, qui ex fideicomisso recepit hæreditatē, & hæredem, id est, ut lucrum & damnum hæreditarium pro rata parte inter eos commune esset. Ergo si quidem non plus, quàm dodrantem hæreditatis scriptus hæres rogatus sit restituere: tūc ex Trebelliano senatusconsulto restituebatur hæreditas, & in utrunq; actiones hæreditariæ pro rata parte dabantur: in hæredem quidem iure civili: in eum uero, qui recipiebat hæreditatem, ex senatusconsulto Trebelliano tanquam in hæredē. At si plus, quàm dodrantem, uel etiam totam hæreditatem restituere rogatus esset: locus erat Pegasiano senatusconsulto: & hæres, qui semel adierat hæreditatem (si modo sua uoluntate adierat) siue retinuerat quartam partem, siue retinere uoluerat: ipse uniuersa onera hæreditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & pro parte stipulationes interponebantur, tanquā inter partiarium legatarium & hæredem. si uero totam hæreditatē restitueret: emptæ & uenditæ hæreditatis stipulationes interponebatur. Sed si recusabat scriptus hæres adire hæreditatem, ob id, quod diceret eam sibi suspectam esse quasi da-

innotam: cauebatur Pegasiano senatusconsulto,
 ut desiderante eo, cui restituere rogatus esset, ius-
 su prætoris adiret, & restitueret hæreditatem: per-
 indeq; ei & in eum, qui reciperet hæreditatem,
 actiones darentur, ac iuris est ex Trebelliano sena-
 tusconsulto. quo casu nullis stipulationibus est
 opus: quia simul & huic, qui restituit, securitas da-
 tur: & actiones hæreditariæ ei, & in eum transferri-
 tur, qui recipit hæreditatē, utroq; senatusconsulto
 in hac specie concurrente. Sed quia stipula-
 tiones ex senatusconsulto Pegasiano descendentes,
 & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam
 casibus captiosas eas homo excelsi ingenij Papi-
 nianus appellat, & nobis in legibus magis simpli-
 ciras, quàm difficultas placet: ideo omnibus no-
 bis suggestis tam similitudinibus, quàm differen-
 tijs utriusq; senatusconsulti: placuit, exploso sena-
 tusconsulto Pegasiano, quod postea superuenit,
 omnem authoritatem Trebelliano senatuscon-
 sulto præstare, ut ex eo fideicommissariæ hæredi-
 tates restituantur: siue habeat hæres ex uoluntate
 testatoris quartā, siue plus, siue minus, siue nihil
 penitus: ut tunc quando uel nihil, uel minus quar-
 ta apud eum remanet, liceat ei uel quartā, uel quæ
 deest, ex nostra authoritate retinere, uel repetere
 solum quasi ex Trebelliano senatusconsulto:
 pro rata portione actionibus, tam in hæredem, q̄
 in fideicommissarium competentibus. si uero to-
 tam hæreditatem sponte restituerit: omnes hære-
 ditariæ

ditariæ actiones fideicommissario, & aduersus eum
 competant. Sed etiam id, quod præcipuum Pega-
 siani senatusconsulti fuerat, ut quando recusaret
 hæres scriptus sibi datam hæreditatem adire, ne-
 cessitas ei imponeretur totam hæreditatem uo-
 lenti fideicommissario restituere, & omnes ad eum
 & contra eum transferre actiones: & hoc transpo-
 suimus ad senatuscõsultum Trebellianum, ut ex
 hoc solo necessitas hæredi imponatur, si ipso no-
 lente adire, fideicommissarius desideret restitui
 sibi hæreditatem, nullo nec damno nec commo-
 do apud hæredem remanente. Nihil autem in-
 terest, utrum aliquis ex asse hæres institutus, aut
 totam hæreditatem, aut pro parte restituere roga-
 tur: an ex parte hæres institutus, aut totam eam par-
 tem, aut partem partis restituere rogatur. Nam &
 hoc casu eadem obseruari præcipimus, quæ in to-
 tius hæreditatis restitutione diximus. Si quis
 una aliqua re deducta, sine præcepta, quæ quar-
 tam continet (ueluti fundo, uel alia re) rogatus sit
 restituere hæreditatem: simili modo ex Trebelli-
 ano senatusconsulto restitutio fiet, perinde ac si
 quarta parte retenta rogatus esset reliquam hære-
 ditatem restituere. sed illud interest, quod altero
 casu, id est cū deducta, sine præcepta aliqua re, re-
 stituitur hæreditas: in solidum ex eo senatuscon-
 sultū actiones transferuntur: & res, quæ remanet
 apud hæredem, sine ullo onere hæreditario apud
 eum remanet, quasi ex legato ei acquisita. altero

uero casu, id est cum quarta parte retenta rogatus est hæres restituere hæreditatem, & restituit: scinduntur actiones, & pro dodrante quidem trāsferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud hæredem. Quinetiam licet una re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hæreditatem rogatus sit, in qua maxima pars hæreditatis contineatur: æque in solidum trāsferuntur actiones: & secum deliberare debet is, cui restituitur hæreditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interueniunt, & si duabus pluribusue deductis præceptisue rebus, restituere hæreditatem rogatus sit. Sed & si certa summa deducta præceptaue, quæ quartam, uel etiam maximam partem hæreditatis continet, rogatus sit aliquis hæreditatem restituere: idem iuris est. Quæ autem diximus de eo, qui ex assè institutus est: eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hæres scriptus est. Præterea intestatus quoque moriturus, potest rogare eum, ad quem bona sua uel legitimo iure, uel honorario pertinere intelligit: ut hæreditatem suam totam, partemue eius, aut rem aliquam (ueluti fundum, hominem, pecuniam) alicui restituat: cum alioqui legata, nisi ex testamento, non ualeant. Eum quoque, cui aliquid restituitur, potest rogare, ut id rursus alij aut totum, aut partem, uel etiam aliquid aliud restituat. Et quia prima fideicommissorum cunabula à fide hæredum pendent, & tam nomen, quam substantiam acceperunt: ideo
diuus

diuus Augustus ad necessitatem iuris ea retraxit. Nuper & nos eundem principem superare cōtendentes: ex facto, quod Tribonianus uir excellentissimus exquæstore sacri palatij suggestit, constitutionem fecimus: per quam disposuimus, si testator fidei hæredis sui cōmisit, ut uel hæreditatē, uel speciale fideicommissum restituat, & neq; ex scriptura. neq; ex quinque testiū numero (qui in fideicōmissis legitimus esse noscitur) possit res manifestari, sed uel pauciores, cū quinque, uel nemo penitus testis interuenerit: tunc siue pater hæredis, siue alius quicumq; sit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid uoluerit: si hæres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsecutam, si fideicōmissarius iusiurandū ei detulerit, cū prius ipse de calūnia iurauerit: necesse eū habere uel iusiurādum subire, quod nihil tale à testatore audiuerit, uel recusantē ad fideicommissi uel uniuersalis uel specialis solutionē coartari, ne depereat ultima uoluntas testatoris fidei hæredis cōmissa. Eadem obseruari censuimus, & si à legatario uel fideicōmissario aliquid similiter relictū sit. Quod si is, à quo relictū dicitur, postq; negauerit, confiteatur quidem aliquid à se relictū esse, sed ad legis subtilitatē recurrat: omnino soluere cogendus est.

DE SINGVLIS REBUS PER FI

deicōmissum relictis.

Tit. XXIII.

I iij

Potest

Potest tamē quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere: ueluti fundum, argē-
tum, hominem, uestem, & pecuniam numeratā:
& uel ipsum hæredem rogare, ut alicui restituat,
uel legatarium, quamuis à legatario legari nō pos-
sit. Potest aut non solū proprias res testator per
fideicommissum relinquere: sed & hæredis, aut lega-
tarij, aut fideicommissarij, aut cuiuslibet alterius.
Itaq; & legatarius & fideicommissarius nō solū de ea
re rogari potest, ut eā alicui restituat, quæ ei reli-
cta sit: sed etiam de alia, siue ipsius, siue aliena sit.

Hoc solum obseruandum est, ne plus quisquā
rogetur alicui restituere, quā ipse ex testamen-
to ceperit. nam quod amplius est, inutiliter relin-
quitur. Cum autem aliena res per fideicommissum
relinquit: necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam
redimere & præstare, aut æstimationem eius sol-
uere. Libertas quoq; seruo per fideicommissum
dari potest, ut hæres eum rogetur manumittere,
uel legatarius, uel fideicommissarius. nec interest,
utrum de suo proprio seruo testator roget, an de
eo, qui ipsius hæredis, aut legatarij, uel etiā extra-
nei sit. Itaq; & alienus seruus redimi & manumit-
ti debet. Quod si dominus eum nō uendat: si mo-
do nihil ex iudicio eius, qui reliquit libertatē, re-
cepit: non statim extinguitur fideicommissaria li-
bertas, sed differtur: quia possit tempore procedē-
te, ubicunq; occasio serui redimendi fuerit, præsta-
ri libertas. Qui autem ex fideicommissi causa
manu

manumittitur: non testatoris fit libertus, etiam si testatoris seruus sit, sed eius, qui manumittit. At is, qui directò ex testamento liber esse iubet, ipsius testatoris libertus fit, qui etiam orcinus appellatur. Nec alius ullus directò ex testamento libertatem habere potest, quam qui utroq; tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & q; moreretur. Directa aut libertas tunc dari uidetur, cum nō ab alio seruū manumitti rogat, sed uelut ex suo testamēto libertatē ei cōpetere uult. Verba aut fideicommissorū hæc maxime in usu habentur: PETO, ROGO, VOLO, MANDO, FIDEI TVAE COMMITTO. quæ perinde singula firma sunt, atq; si omnia in unum congeſta eſſent.

DE CODICILLIS.

Tit. XXV.

ANte Augusti tempora constat codicillorū ius in usu non fuisse, sed primus Lucius Lentulus (ex cuius persona etiā fideicommissa esse cōperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petijt per fideicommissum, ut faceret aliquid. Et cum diuus Augustus uoluntatem eius impleſſet: deinceps reliqui eius authoritatem secuti, fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata, quæ iure non debebat, soluit. Dicitur autem Augustus conuocasse sapi
I iij entes

entes viros, interq; eos Trebatium quoq; , cuius tunc anthoritas maxima erat, & quæsisse, an posset recipi hoc, nec absconans à iuris ratione codicillorum usus esset: & Trebatium suasisse Augusto, quod diceret utilissimum & necessarium hoc ciuibus esse propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud ueteres fuissent: ubi si quis testamentum facere non posset, tamen codicillos posset. Post quæ tempora cum & Labeo codicillos fecisset: iam nemini dubium erat, quin codicilli iure optimo admitterentur. Non tantum autem testamento facto potest quis codicillos facere, sed & intestatus quis decedens fideicommittere codicillis potest. Sed cum ante testamentum factum codicilli facti erant: Papinianus ait, non aliter vires habere, quàm si speciali postea uoluntate confirmentur. Sed diui Seuerus & Antoninus rescripserunt: ex ijs codicillis, qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti: si appareat eum, qui testamētum fecit, à uoluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse. Codicillis autem hæreditas, neq; dari, neq; adimi potest: ne confundatur ius testamentorum & codicillorum. & ideo nec exhæredatio scribi. Directò autem hæreditas codicillis, neq; dari, neq; adimi potest. nam per fideicommissum hæreditas codicillis iure relinquit. Nec conditionem hæredi instituto codicillis adijcere, neq; substituere directò quis potest. Codicillos autem etiam plures
quis

quis facere potest, & nullam solennitatem ordina-
tionis desiderant.

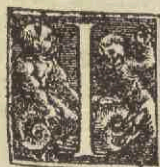
INSTITVTIO

NVM SEV ELEMENTORVM D.
IVSTINIANI SACRATISSI-
MI PRINCIPIS. LIB. III.

DE HAEREDITATIBVS,

quæ ab intestato deferuntur.

Tit. I.

In testatus decedit, qui aut omnino
testamentum non fecit: aut non iu-
re fecit: aut id, quod fecerat, ruptum
irritumque factum est: aut si ex eo ne-
mo hæres extiterit. Intestato-
rum autem hæreditates ex lege duodecim tabu-
larum, primùm ad suos hæredes pertinent. Sui aut
hæredes existimantur (ut supra diximus) qui in po-
testate morientis fuerint: ueluti filius filiaque, ne-
pos neptisque ex filio, pronepos proneptisque ex ne-
pote ex filio nato prognatus prognataque. Nec in-
terest, utrum naturales sint liberi, an adoptiui.

Quibus connumerari necesse est etiam eos,
qui ex legitimis quidem nuptiis uel matrimoniis
non sunt progeneri, cuius tamen ciuitatum dati

I v secun

secundū diuulium constitutionum, quæ super his
positæ sunt, tenorem, hæredum suorum iura mar-
ciscuntur. Necnon eos, quos nostræ ample xæ
sunt constitutiones, per quas iussimus, ut si quis
mulierem in suo contubernio copulauerit, non
ab initio affectione maritali, eam tamē, cum qua
poterat habere coniugium, & ex ea liberos fustu-
lerit: postea uero affectione procedente, etiam nu-
ptialia instrumenta cum ea fecerit, & filios uel fi-
lias habuerit: non solum eos liberos, qui post do-
tem editi sunt, iustos, & in potestate patris esse: sed
etiam anteriores, qui & ipsi, qui postea nati sunt, oc-
casionem legitimi nominis præstiterunt. Quod
obtinere cōsuimus, & si nō progeniti fuerint post
dotale instrumentum cōfectum liberi, uel etiam
nati ab hac luce fuerint subtracti. Ita demum
tamen nepos neptis uel pronepos proneptis uel, su-
orum hæredum numero sunt, si præcedens perso-
na desierit in potestate parentis esse: siue morte id
acciderit, siue alia ratione, uelut emancipatione.
Nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in
potestate eius sit: nepos ex eo, suus hæres esse non
potest. Idq; & in cæteris deinceps liberorum per-
sonis dictū esse intelligimus. Postumi quoq;
qui si uiuo parente nati essent, in potestate eius fu-
turi forent, sui hæredes sunt. Sui autem hæ-
redes fiunt etiam ignorantes. & licet furiosi sint, hæ-
redes possunt existere: quia quibus ex causis igno-
rantibus nobis adquiritur, ex his causis & furio-
sis

sis adquiri potest. Et statim morte parentis quasi
 cōtinuatur dominium. & ideo nec tutoris autho-
 ritate opus est pupillis, cum etiam ignorantibus
 adquiratur suis hæredibus hæreditas. nec curato-
 ris assensu adquiritur furioso, sed ipso iure. In-
 terdum autem, licet in potestate parentis mortis
 tempore suus hæres non fuerit, tamen suus hæres
 parenti efficitur: ueluti si ab hostibus quis reuer-
 sus fuerit post mortem patris sui. ius enim postli-
 minij hoc facit. Per contrarium autem hoc eue-
 nit, ut licet quis in familia defuncti sit mortis tem-
 pore, tamen suus hæres nō fiat: ueluti si post mor-
 tem suam pater iudicatus fuerit perduellionis re-
 us, ac per hoc memoria eius damnata fuerit. suū
 enim hæredem habere non potest, cum fiscus ei
 succedat: sed potest dici ipso quidē iure suū hære-
 dē esse, sed desinere. Cū filius filiaūe, & ex alte-
 ro filio nepos neptisūe existunt, pariter ad hæredi-
 tatem aui uocātur: nec qui gradu proximior est,
 ulteriorem excludit. Aequum enim esse uiderur,
 nepotes neptesq; in patris sui locum succedere.
 Pari ratione & si nepos neptisūe sit ex filio, & ex
 nepote pronepos proneptisūe: simul uocantur.
 Et quia placuit nepotes neptesūe, item pronepo-
 tes proneptesūe in parentis sui locum succedere:
 conueniens esse uisum est, nō in capita, sed in stir-
 pes hæreditatem diuidi, ut filius partem dimidiā
 hæreditatis habeat, & ex altero filio duo pluresūe
 nepotes alteram dimidiam. Item si ex duobus fi-
 lijs

lijs nepotes neptesue existant, ex altero unus forte aut duo, ex altero tres aut quatuor: ad unū aut duos dimidia pars pertineat, ad tres uel ad quatuor altera dimidia. Cum autem quæritur, an quis suus hæres existere possit: eo tempore quærendum est, quo certum est aliquē sine testamento decessisse, quod accidit & destituto testamēto. Hac ratione, si filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres institutus, & filio mortuo postea certum fuerit hæredem institutū ex testamento nō fieri hæredē, aut quia noluit esse hæres, aut quia nō potuit: nepos auo suus hæres existet: quia quo tempore certum est intestatū decessisse patrem familias, solus inuenitur nepos. & hoc certum est. Et licet post mortem aui natus sit: tamen auo uiuo conceptus, mortuo patre eius, posteaq; deserto aui testamento, suus hæres efficitur. Planē si & conceptus & natus fuerit post mortē aui: mortuo patre suo, desertoq; postea aui testamento, suus hæres auo nō existet: quia nullo iure cognationis patrem sui patris attigit. Sed nec ille est inter liberos aui, quem filius emancipatus adoptauit. Hi autem, cum non sint sui (quantum ad hæreditatem) liberi: neq; bonorum possessionē petere possunt quasi proximi cognati. Hæc de suis hæredibus. Emancipati autem liberi, iure civili nihil iuris habent (neq; enim sui hæredes sunt, qui in potestate parentis esse desierunt) neq; ullo alio iure per legem duodecim tabularum uocantur

tur. sed prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum possessionem VNDE LIBERI, perinde ac si in potestate parētis tempore mortis fuissent: siue soli sint, siue cum suis hæredibus cōcurrant. Itaq; duob; liberis existētibus, emancipato uno, & eo, qui tempore mortis in potestate fuerit: sane quidem is, qui in potestate fuit, solus iure civili hæres est, & solus suus hæres. sed cum emancipatus beneficio prætoris in partem admittitur: euenit, ut suus hæres pro parte hæres fiat. At hi, qui emancipati à parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quasi liberi: si modo, cum is morerēt, in adoptiua familia fuerint. Nam uiuo eo emancipati ab adoptiuo patre: perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec unquam in adoptiua familia fuissent. Et conuenienter, quod ad adoptiuū patrē pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem uero naturalis patris emancipati ab adoptiuo patre: & quantum ad hunc adoptiuū patrem pertinet, æque extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorū gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptiui, ad quos bona naturalis patris pertineant, utrum ad liberos eius, an ad adgnatos. Minus ergo iuris habent adoptiui filij, quàm naturales. Namq; naturales emancipati, beneficio prætoris gradum libe

liberorū retinent, licet iure ciuili perdant. adopti-
 ui uero emancipati, & iure ciuili perdunt gradum
 liberorū, & à prætorē nō admittunt, & recte. natu-
 ralia em̄ iura ciuilis ratio perimere nō potest: nec
 quia desinūt sui hæredes esse, possūt desinere filij
 filiaē, aut nepotes neptesūe esse. adoptiui uero
 emācipati, extraneorū loco incipiūt esse: quia ius
 nomēq; filij filiaē, quod per adoptionē cōsecu-
 ti sunt, alia ciuili ratione, id est emancipatiōe per-
 dunt. Eadem hæc obseruant, & in ea bonorū
 possessione, quā cōtra tabulas testamēti paren-
 tis liberis præteritis, id est neq; hæredibus institu-
 tis, neq; ut oportet exhæredatis, prætor pollicet.
 Nam eos quidem, qui in potestate mortis tempo-
 re fuerint, & emancipatos, uocat prætor ad ean-
 dem bonorū possessionē: eos uero, qui in adopti-
 ua familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis
 parens moreretur, repellit. Item adoptiuos libe-
 ros emancipatos ab adoptiuo patre, sicut ab inte-
 stato, ita longe minus contra tabulas testamenti
 ad bona eius non admittit: quia desinunt in nu-
 mero liberorum eius esse. Admonendi tamen
 sumus, eos, qui in adoptiua familia sunt, quicū-
 post mortem naturalis parentis ab adoptiuo pa-
 tre emancipati fuerint: intestato parēte naturali
 mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bono-
 rum possessionē uocantur, non admittantur: alia
 tamen parte uocari, scilicet qua cognati defuncti
 uocantur. Ex qua parte ita admittuntur, si neq;
 sui

sui hæredes liberi, neq; emancipati obſent, neq;
 adgnatus quidẽ ullus interueniat. Ante enim præ-
 tor liberos uocat tam ſuos hæredes, quã eman-
 cipatos, deinde legitimos hæredes, deinde proxi-
 mos cognatos. Sed ea omnia antiquitati quidẽ
 placuerũt: aliquã autẽ emendationẽ à noſtra cõſti-
 tutione acceperũt, quã ſuper ijs perſonis cõpoſui-
 mus, quæ à patribus ſuis naturalibus in adoptio-
 nẽ alijs dantur. Inuenimus etẽm nõnullos caſus,
 in quibus filij & naturaliũ parentum ſucceſſionẽ
 propter adoptionẽ amittebãt: & adoptione facile
 per emancipationẽ ſoluta, ad neutrius patris ſuc-
 ceſſionẽ uocabant. Hoc ſolito more corrigentes,
 cõſtitutionẽ ſcripſimus, per quã definimus, quan-
 do parens naturalis filiũ ſuũ adoptandũ alijs dede-
 rit, integra omnia iura ita ſeruari, atq; ſi in patris
 naturalis poteſtate permãſiſſet, nec penitus ad-
 optio fuiſſet ſubſecuta: niſi in hoc tantũmodo ca-
 ſu, ut poſſit ab inteſtato ad patris adoptiui ueni-
 re ſucceſſionẽ. Teſtamẽto autẽ ab eo factõ: neq; iu-
 re ciuili, neq; prætorio, ex hæreditate eius aliquid
 perſequi poteſt, neq; contra tabulas bonorũ poſ-
 ſeſſione agnita, neq; inofficioſi querela inſtituta:
 cum nec neceſſitas patri adoptiuo imponat, uel
 hæredem eum inſtituere, uel exhæredatũ eum fa-
 cere, utpote nullo uinculo naturali copulatũ, ne-
 q; ſi ex Sabiniano ſenatusconſulto ex tribus ma-
 ribus fuerit adoptatus. Nam & in eiufmodi caſu,
 neq; quarta ei ſeruatur, neq; ulla actio ad eius per-
 ſecu

secutionem ei competit. Nostra autem constitutione exceptus est is, quem parens naturalis adoptandum suscepit. Vtrog enim iure tam naturali, quàm legitimo in hanc personam concurrente: pristina iura tali adoptioni seruamus, quæ admodum si paterfamilias sese dederit adrogandum. quæ specialiter & singulatim ex præfata constitutionis tenore possunt colligi. Item uetustas ex masculis progenitos plus diligens solos nepotes uel neptes, qui quæu ex uirili sexu descendunt, ad suorum uocabant successionem, & iure adgnatorum eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus, cognatorum loco connumerans, post adgnatorum lineam eos uocabat, tam in aui uel proau materni, quàm in auia uel proauia, siue paternæ siue maternæ successionem. Diui autem principes non passi sunt talem contra naturam iniuriã sine cõpetenti emendatione relinquere: sed cum nepotis & pronepotis nomen cõmune sit utrisq, tam qui ex masculis, quàm qui ex fœminis descendunt: ideo eundem gradum & ordinem successionis eis donauerunt. Sed ut amplius aliquid sit eis, qui non solum naturæ, sed etiam ueteris iuris suffragiis muniunt: portionem nepotum, uel neptum, uel deinceps (de quibus supra diximus) paulo minuendam esse existimauerunt: ut minus tertia parte acciperent, quàm mater eorum uel auia fuerat acceptura, uel pater eorum, uel auus pater-

nus

nus, siue maternus, quando foemina mortua sit, cuius de hæreditate agitur: ipsiq; (licet soli sint) ad euntibus, adgnatos minime uocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularũ filio mortuo nepotes uel neptes, pronepotes uel proneptes in locum patris sui ad successionem aui sui uocat: ita & principalis dispositio in locum matris suæ, uel auix, eos cum iam designata partis tertriæ de minutione uocat. Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem substantiæ defuncti adgnatis sibi uindicantibus ex cuiusdam constitutionis auctoritate: memoratam quidem cõstitutionem à nostro codice segregauimus, neq; inferi eam ex Theodosiano codice in eo cõcessimus. Nostra autem constitutione promulgata, toti iuri eius derogatum est: & sanximus, talibus nepotibus ex filia, uel pronepotibus ex nepte, & deinceps, superstitibus, adgnatos nullam partem mortui successionis sibi uindicare: ne hi, qui ex transfuersa linea ueniunt, potiores ipsi habeantur, qui recto iure descendunt. Quam constitutionem nostram obtinere secundum sui uigorem & tempora & nunc sancimus: ita tamen, ut quemadmodum inter filios, & nepotes ex filio antiquitas statuit, nõ in capita, sed in stirpes diuidi hæreditatẽ: similiter nos inter filios & nepotes ex filia, distributionem fieri iubeamus, uel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & pneptes, & alias deinceps per-

sonas: ut utraq; progenies, matris uel patris, auiæ uel aui, portionem sine ulla deminutione conferatur: ut si forte unus uel duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor exstent: unus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant.

DE LEGITIMA ADGNATORUM SUCCESSIONE. Tit. II.

SI nemo suus hæres, uel eorum, quos inter suos hæredes prætor uel cõstitutiones uocant, existat, qui successionem quoquo modo amplectat: tunc ex lege duodecim tabularum ad adgnatum proximum pertinet hæreditas. Sunt autẽ adgnati (ut primo quoq; libro tradidimus) cognati per uirilis sexus personas cognatione coniuncti, quasi à patre connati. Itaq; ex eodẽ patre nati fratres, adgnati sibi sunt, qui & consanguinei uocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & inuicem is illi adgnatus est. Eodem numero sunt fratres patrueles, id est qui ex duobus fratribus procreati sunt, qui etiam consobrini uocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis peruenire poterimus. Si etiam, qui post mortem patris nascuntur, iura consanguinitatis nanciscuntur. Non tamen omnibus simul adgnatis dat lex hæreditatẽ: sed ijs, qui tunc proximiores gradu sunt, cum certũ

ceterum esse coeperit aliquem intestatum decessisse. Per adoptionem quoque adgnationis ius constituit: ueluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptauit. Nec dubium est, quin improprie consanguinei appellentur. Item si quis ex ceteris adgnatis tuis: ueluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est, adoptauerit aliquem: adgnatus inter suos hæredes esse non dubitatur. Ceterum inter masculos quidem adgnationis iure hæreditas, etiam si longissimo gradu sint, ultro citroque capitur. Quod ad fœminas uero attinet: ita placebat, ut ipsæ consanguinitatis iure tantum capiant hæreditatem, si sorores sint: ulterius non capiant. masculi autem ad earum hæreditates (etiam si longissimo gradu sint) admittantur. Qua de causa fratris tui aut patruus tui filia, uel amita tuæ hæreditas ad te pertinebat: tua uero ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat, quia commodius uidebatur ita iura constitui, ut plerumque hæreditates ad masculos confluerent. Sed quia sanè iniquum erat, in uniuersum eas quasi extraneas repelli: prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte, qua proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur. ex qua parte ita scilicet admittunt, si neque adgnatus ullus, neque proximior cognatus interueniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit: sed simplicitate legibus amicam amplexa, simili modo omnes adgnatos, siue masculos, si

ue foeminas, cuiuscũq; gradus, ad similitudinem suorum inuicem ad successionem uocabat. Media autem iuris prudentia, quæ erat quidem lege duodecim tabularum iunior, imperiali autem dispositione anterior: subtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat & penitus eas à successione adgnatorũ repellebat: omni alia successione incognita, donec prætores paulatim asperitatem iuris ciuilis corrigentes, siue quod de erat, implentes, humano proposito alium ordinem suis edictis addiderunt: & cognationis lineæ proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adiuuabant, & pollicebantur his bonorũ possessionem, quæ VNDE COGNATI appellatur. Nos uero legem duodecim tabularum sequentes, & eius uestigia in hac parte conseruantes: laudamus quidem prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenum huic causæ mederi inuenimus. Quare etenim uno eodemq; gradu naturali concurrente, & adgnationis titulis, tam in masculis, quàm in foeminis æqua lance constitutis: masculis quidem dabatur ad successionem uenire omnium adgnatorũ, ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad adgnatorum successionem patebat aditus. Ideo nos in plenum omnia reducentes, & ad ius duodecim tabularum eandem dispositionem exæquantes: nostra cõstitutione sancimus, omnes legitimas personas, id est per uirilem sexum descendentes (siue
mascu

masculini generis, siue fœminini sint) simili modo ad iura successionis legitimæ ab intestato uocari secundum sui gradus prærogatiuâ: nec ideo excludendas, quia cõsanguinitatis iura, sicut germanæ, non habent. Hoc etiam addendum nostræ constitutioni existimauimus, ut transferat unus tantummodo gradus à iure cognationis in legitimam successionem: ut non solum fratris filius & filia (secundum quod iam definiuimus) ad successionem patru sui uocentur: sed etiam germanæ consanguinæ uel sororis uterinæ filius & filia soli, & non deinceps personæ unâ cum his ad iura auunculi sui perueniant: & mortuo eo, qui patruus quidem est sui fratris filius, auunculus autem sororis suæ soboli: simili modo ab utroque latere succedant, tanquam si omnes ex masculis descendentes, legitimo iure ueniant, scilicet ubi frater & soror superstites non sunt. His etenim personis præcedentibus, & successionem admittentibus: cæteri gradus remanent penitus semoti, uidelicet hæreditate non in stirpes, sed in capita diuidenda.

Si plures sint gradus adgnatorum: aperte lex duodecim tabularum proximum uocat. Itaque si (uerbi gratia) sint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus: frater potior habetur. Et quamuis singulari numero usa lex duodecim tabularum proximum uocet: tamen dubium non est, quin si plures sint eiusdem gradus, omnes admittantur. Nam & proprie proximus ex pluribus gradibus

intelligitur: & tamen nõ dubiũ est, quin licet unus sit gradus adgnatorũ, pertineat ad eos hæreditas.

Proximus autem, si quidem nullo testamento facto quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cuius de hæreditate quæritur. Quod si facto testamento quisquam decesserit: per hoc tempus requiritur, quo certũ esse cõperit, nullum ex testamento hæredem existurum. tunc enim proprie quisq; intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spacio temporis sæpe accidit, ut proximior mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore non erat proximus. Placebat autem in eo genere percipientiarum hæreditatum successionem nõ esse: id est ut quamuis proximus, qui secundum ea, quæ diximus, uocatur ad hæreditatem, aut spreuerit hæreditatem, aut antequam adeat, decesserit: nihil magis legitimo iure sequentes admittant. Quod iterum prætores imperfecto iure corrigentes, nõ in totum sine adminiculo relinquebãt: sed ex cognatorum ordine eos uocabant, utpote adgnationis iure eis recluso. Sed nos nihil perfectissimo iuri deesse cupientes, nostra constitutione, quam de iure patronatus, humanitate suggerente protulimus, sancimus successionem in adgnatorum hæreditatibus non esse eis denegandã: cum satis absurdum erat, quod cognatis à prætore apertũ est, hoc adgnatis esse reclusum: maxime cum in one
re quidẽ

re quidem tutelarum & primo gradu deficiente, sequens succedit, & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum. Ad legitimam successionem nihilominus uocatur etiã parens, qui contracta fiducia filium uel filiam, nepotem uel neptem, ac deinceps emancipat. quod ex nostra constitutione omnino inducitur, ut emancipationes liberorum semper uideantur quasi contracta fiducia fieri: cum apud ueteres non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter cõtracta fiducia parens manumississet.

DE SENATVSCONSVL.
sulto Tertyllyano. Tit. III.

LEx duodecim tabularum ita stricto iure utebatur, & præponebat masculorum progeniem: & eos, qui per fœminini sexus necessitudinẽ sibi iunguntur, adeo expellebat, ut ne quidem inter matrem & filium filiamque ultro citroque hæreditatis capiendæ ius daret: nisi quod prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem, bonorum possessione VNDE COGNATI accommodata, uocabant. Sed hæ iuris angustię postea emendatæ sunt. Et primus quidem diuus Claudius matri ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hæreditatem. Postea autem senatusconsulto Tertyllyano, quod diui Hadriani temporibus factum est, plenissime de

tristi successione matri, non etiam auix deferenda cautum est: ut mater ingenua trium liberorū ius habens, libertina quatuor, ad bona filiorum filiarumque admittatur intestatō mortuorum, licet in potestate parentis sit: ut scilicet cum alieno iuri subiecta est, iussu eius adeat hæreditatem, cuius iuri subiecta est. Præferuntur autem matri liberi defuncti, qui sui sunt, quique suorum loco sunt, siue primi gradus, siue ulterioris. Sed & filix suæ mortuæ filius uel filia præponitur ex constitutionibus matri defunctæ, id est auix suæ. Pater uero utriusque, nō etiam auus & proauus matri anteponitur, scilicet cum inter eos solos de hæreditate agitur. Frater autem consanguineus tam filij, quàm filix excludebat matrem: soror autem consanguinea pariter cum matre admittebatur. Sed si fuerant frater & soror consanguinei, & mater liberis onerata: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hæreditas ex æquis partibus fratribus & sororibus. Sed nos constitutione, quam in codice nostro nomine decorato posuimus, matri subueniendum esse existimauimus: respicientes ad naturam, & puerperitum, & periculum, & sæpe mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideoque impium esse credidimus, casum fortuitum in eius admitti detrimentum. si enim ingenua ter, uel libertina quater non peperit: immerito defraudabatur successione suorū liberorū. quid enim peccauit, si non plures, sed
par

paucos peperit: Et dedimus ius legitimū plenum matribus (siue ingenuis, siue libertinis) & si nō ternixæ fuerint uel quater, sed eū tantū uel eam, qui quæuē morte intercepti sunt, ut sic uocent̄ in liberorū suorū legitimā successione. Sed cū antea constitutiones iura legitimæ successione perscrutantes, partim matrē adiuuabant, partim eā prægrauabant, nec in solidū eā uocabant, sed in quibusdā casibus tertiā ei partem abstrahentes, certis legitimis dabant personis, in alijs aut̄ contrarium faciebant: nobis uisum est recta & simplici uia matrē omnibus personis legitimis anteponi, & sine ulla deminutione filiorū suorū successione accipere: excepta fratris & sororis persona, siue consanguinei sint, siue sola cognationis iura habētes: ut quemadmodū eam toti alijs ordini legitimo præposuimus, ita omnes fratres & sorores, siue legitimi sint, siue non, ad capiendas hæreditates simul uocemus: ita tamen, ut si quidē solæ sorores adgnatæ uel cognatæ, & mater defuncti uel defunctæ supersint: dimidiā quidē mater, alterā uero dimidiā partem omnes sorores habeant. Si uero matre superstitē & fratre uel fratribus solis, uel etiam cum sororibus, siue legitima, siue sola cognationis iura habētibus, intestatus quis uel intestata moriatur: in capita distribuatur eius hæreditas. Sed quæadmodū nos matribus prospeximus, ita eas oportet suæ soboli cōsulere: scituris eis, quod si tutores liberis nō petierint, uel in locū remoti uel excusati in

intra annum petere neglexerint: ab eorum impo-
berum morientium successione merito repellens-
tur Licet autē uulgo quæsitus sit filius filiaue:
potest tamen ad bona eius mater ex Tertylliano
senatusconsulto admitti.

DE SENATVSCONSVLTO
Orphitano. Tit. IIII.

PER contrarium autem liberi ad bona matrū
intestatarum admittuntur ex senatusconsulto
Orphitano, quod Orphitio & Rufo consuli-
bus effectum est, diui Marci temporibus: & data
est tam filio, quā filia legitima hæreditas, eti-
am si alieno iuri subiecti sint: & præferunt cōsan-
guineis & adgnatis defunctæ matris. Sed cum
ex hoc senatuscōsulto nepotes & neptes ad auia
successionem legitimo iure non uocarentur: po-
stea hoc constitutionibus principalibus emenda-
rum est, ut ad similitudinem filiorum filiarumq;
& nepotes & neptes uocentur. Sciendum au-
tem est huiusmodi successiones, quæ ex Tertylli-
ano & Orphitano senatusconsultis deferuntur,
capitis deminutione non perimi, propter illam re-
gulā, qua nouæ hæreditates legitimæ capitis de-
minutione non pereunt, sed illæ solæ, quæ ex lege
duodecim tabularū deferunt. Nouissime scien-
dū est etiā illos liberos, qui uulgo quæsitī sunt, ad
matris hæreditatē ex hoc senatuscōsulto admitti
Si

Si ex pluribus legitimis hæredibus quidã omiserint hæreditatem, uel morte, uel alia causa impediti fuerint, quo minus ad eam reliquis, qui adierint, ad crescit illorũ portio: & licet ante decesserint, ad hæredes tamen eorum pertinet.

DE SVCCESIONE COGNATORUM. Tit. V.

Post suos hæredes, eosq; quos inter suos hæredes prætor & cõstitutiones uocant, & post legitimos (quo numero sunt adgnati, & hi, quos in locum adgnatorũ tam supradicta senatusconsulta, quàm nostra erexit constitutio) proximos cognatos prætor uocat, qua parte naturalis cognatio spectatur. nam adgnati capite deminuti, quicq; ex his pgeniti sunt, ex lege duodecim tabularũ inter legitimos non habentur, sed à prætore tertio ordine uocantur: exceptis solis tantũmodo fratre & sorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos lex Anastasiana cum fratribus integri iuris constitutis, uocat quidem ad legitimam fratris hæreditatẽ, siue sororis: non æquis tamen partibus, sed cum aliqua deminutione, quam facile est ex ipsius constitutionis uerbis colligere. Alijs uero adgnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem passi non sunt, tamen anteponit eos & proculdubio cognatis. Eos etiã, qui per fœminini sexus personas ex trãuerso cognatione

ne iunguntur: tertio gradu proximitatis nomine prætor ad successionē uocat. Liberi quoq; qui in adoptiua familia sunt, ad naturalium parentum hæreditatē hoc eodem gradu uocantur. Vulgo quæsitos, nullos habere adgnatos, manifestū est: cum adgnatio à patre sit, cognatio à matre, hi autem nullum patrem habere intelligant. Eadem ratione ne inter se quidem possunt uideri cōsanguinei esse: quia consanguinitatis ius, species est adgnationis. Tantū ergo cognati sunt sibi, sicut & matri cognati sunt. Itaq; omnibus istis ex ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati uocantur. Hoc loco & illud necessariò admonēdi sumus: adgnatiōis quidem iure admitti aliquem ad hæreditatē, & si decimo gradu sit: siue de lege duodecim tabularū quæramus, siue de edicto, quo prætor legitimis hæredibus daturum se bonorum possessionem pollicet. Proximitatis uero nomine ijs solis prætor promittit bonorum possessionē, qui usq; ad sextum gradum cognationis sunt, & ex septimo sobrino sobrinaq; nato natæue.

DE GRADIBVS COGNATIONUM. Tit. VI.

HOc loco necessariū est exponere, quē admodū gradus cognatiōis numerent. Quare in primis admonendi sumus, cognationē aliam supra

supra numerari, aliam infra, aliam ex transuerso, quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio est parentum. inferior liberorum. ex transuerso fratrum sororumque, & eorum, qui quæuè ex his generantur: & conuenienter patruus, amita, auunculi, matertera. Et superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit. at ea, quæ ex transuerso numeratur: à secundo. Primo gradu est supra pater, mater: infra filius, filia. Secundo gradu supra auus, auia: infra nepos, neptis: ex transuerso frater, soror. Tertio gradu supra proauus, proauia: infra pronepos, proneptis: ex transuerso fratris sororisque filius, filia, & conuenienter patruus, amita, auunculus, matertera. Patruus est frater patris, qui græce πατράδελφος appellat. Auunculus est frater matris, qui græce μητράδελφος dicit. et uterque promiscue θείος appellat. Amita est patris soror, quæ græce πατράδελφη appellat. Matertera uero matris soror, quæ græce μητράδελφη dicit. et utraque promiscue θεία appellat. Quarto gradu supra abauus, abauia: infra abnepos, abneptis: ex transuerso fratris sororisque nepos, neptisque: & conuenienter patruus magnus, amita magna, id est, aui frater & soror. item auunculus magnus, & matertera magna, id est, auia frater & soror. consobrinus, consobrina, id est, qui quæuè ex sororibus aut fratribus procreant. Sed quidam recte consobrinos eos proprie dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consorotinos. eos uero, qui

qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patrueles uocari. Si autem ex duobus fratribus filia nascuntur, sorores patrueles appellari. At eos, qui ex fratre & sorore progenerantur, amitinos proprie dici putant. Amita tua filij, cōsobrinū te appellant, tu illos amitinos. Quinto gradu supra adauus, adauia: infra adnepos, adneptis: ex transuerso fratris sororisq; pronepos, proneptis, & cōueniēter propatruus, proamita, id est proaui frater & soror: & proauūculus & pmatertera, id est proauia frater & soror. Itē fratris patruelis, uel sororis patruelis, cōsobrini & consobrina, amitini & amitina filius filia. propius sobrino, propius sobrina. hi sunt patru magni, amita magna, auūculi magni, matertera magna filius filia. Sexto gradu supra tritauus, tritauia: infra trinepos, trineptis: ex transuerso fratris sororisq; abnepos, abneptis: & cōuenienter abpatruus, abamita, id est, abauī frater & soror: abauūculus, abmatertera, id est, abauia frater & soror. item propatruī, proamita, proauūculi, promatertera filius, filia. item propius sobrino sobrina filius, filia: item sobrini, sobrina, id est, qui quāne ex fratribus uel sororibus patruelibus uel consobrinis uel amitinis progenerant. Hastenus ostendisse sufficiat, quēadmodum gradus cognationis numerent. Nanq; ex his palām est intelligere, quēadmodū ulteriores quoq; gradus numerare debeamus: quippe semper generata persona gradum

dum adijcit, ut longe facilius sit respondere, quoto quisque gradu sit, quam propria cognationis appellatione quinquā denotare. Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur. Sed cum magis ueritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigatur: ideo necessarium duximus post narrationem graduum, eos etiam presenti libro inscribi, quatenus possint & auribus, & oculorum inspectione adolentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

DE SERVILI COGNATIONE. Tit. VII.

Illud certum est, ad seruales cognationes illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere. nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed nostra constitutione, quam pro iure patronatus fecimus (quod ius usque ad nostra tempora factis obscurum, atque nube plenum, & undique confusum fuerat) & hoc humanitate suggerente concessimus, ut si quis in seruili constitutus consortio, liberum uel liberos habuerit, siue ex libera, siue ex seruilis conditionis muliere: uel contra serua mulier ex libero uel seruo habuerit liberos cuiuscunque sexus: & ad libertatem his peruenientibus, qui ex seruili uentre nati sunt, libertatem meruerint: uel dum mulieres liberae erant, ipsi in seruitute

tute eōs habuerint, & postea ad libertatem peruen-
 nerint: ut hi omnes ad successiōē patris uel ma-
 tris ueniant, patronatus iure in hac parte sopito.
 Hos enim liberos non solum in suorum parentū
 successiōē, sed etiā alterū in alterius successiōē,
 mutuam uocauimus, ex illa lege specialiter eos
 uocantes: siue soli inueniant, qui in seruitute na-
 ti, & postea manumissi sunt: siue unā cū alijs, qui
 post libertatē parentū cōcepti sunt: siue ex eodē
 patre, siue ex eadē matre, siue ex alijs nuptijs, ad
 similitudinē eorū, qui ex iustis nuptijs procreati
 sunt. Repetitis itaq; omnibus, quæ iam tradidi-
 mus, apparet nō semper eōs, qui parem gradum
 cognatiōis obtinēt, pariter uocari. eōq; amplius,
 ne eum quidē, qui proximior sit cognatus, semi-
 per potiorē esse. Cum enim prima causa sit suo-
 rum hæredum, & eorū, quos inter suos hæredes
 enumerauimus: apparet pronepote[m] uel abne-
 pote[m] defuncti potiorē esse, quā[m] fratrem aut
 patrē matremq; defuncti: cum alioqui pater qui-
 dem & mater (ut supra quoq; tradidimus) primū
 gradum cognationis obtineant, frater uero se-
 cundum, pronepos autem tertio gradu sit cogna-
 tionis, & abnepos quarto. Nec intet est, in potesta-
 te moriētis fuerit, an nō, quod uel emancipatus,
 uel ex emancipato, aut ex fœmineo sexu propa-
 gatus est. Amotis quoq; suis hæredibus, & quos
 inter suos hæredes uocari diximus: adgnatus, qui
 integrum ius habet adgnatiōis, etiam si longissi-
 mo

mo gradu sit, plerunq; potior habetur, quàm proximior cognatus. Nam patruï nepos uel pronepos auunculo uel matextera præfertur. Toties igitur dicimus aut potiozem haberi eum, qui proximiozem gradum cognationis obtinet, aut paritet uocari eos, qui cognati sunt: quoties neq; suorum hæredû, quiq; inter suos hæredes sunt, neq; adgnationis iure aliquis præferri debeat secundû ea, quæ tradidimus: exceptis fratre & sorore emancipatis, qui ad successionem fratrum uel sororum uocant: qui & si capite deminuti sunt, tamen præferuntur cæteris ulterioris gradus adgnatis.

DE SVCCESIONE LIBERTORUM. Tit. VIII.

NVnc de libertorum bonis uideamus. Olim itaq; licebat liberto patronum suum impune testamento præterire. nam ita demum lex duodecim tabularum ad hæreditatem liberti uocabat patronû, si intestatus mortuus esset libertus, hærede suo nullo relicto. Itaq; intestato mortuo liberto, si is suum hæredem reliquisset, patrono nihil in bonis eius iuris erat. Et si quidem ex natura libus liberis aliquem suum hæredem reliquisset: nulla uidebatur querela. si uero adoptiuus filius fuisset: aperte iniquum erat, nihil iuris patrono superesse. Qua de causa postea prætoris edicto hæc iuris iniquitas emendata est. siue enim fa-

L   ciebat

ciebat testamentum libertus: iuebatur ita testari, ut patrono partem dimidiam bonorum suorum relinqueret. & si aut nihil, aut minus parte dimidia reliquerat: dabatur patrono contra tabulas testamenti partis dimidiæ bonorum possessio. Si uero intestatus moriebatur, suo hærede relicto filio adoptiuo: dabatur æque patrono contra hunc suum hæredem, partis dimidiæ bonorū possessio.

Prodesse autem liberto solebant ad excludendum patronum naturales liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati, & in adoptionem dati: si modo ex aliqua parte scripti hæredes erant, aut præteriti contra tabulas bonorum possessionem ex edicto prætorio petierant. nam ex hæredati, nullo modo repellabantur patronum. Postea uero lege Papia adaucta sunt iura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim, ut ex bonis eius, qui sestertiū centum milium patrimonium reliquerat, & pauciores, quàm tres liberos habebat: siue is testamento facto, siue intestatus mortuus erat: uiriliter pars patrono deberetur. Itaque cum unum quidem filium filiamque hæredem reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine ullo filio filiaque intestatus decessisset. cum uero duos duasque hæredes reliquerat: tertia pars debebatur patrono. si tres reliquerat: repellabatur patronus. Sed nostra constitutio, quam pro omni natione, græca lingua compendiosè

dioſo tractatu habito cōpoſuimus: ita huiusmodi
 cauſam definiuit, ut ſi quidem libertus uel liber-
 ta minores centenarijs ſint, id eſt minus centum
 aureis habeant ſubſtantiā (ſic enī legis Papiæ ſum-
 mam interpretati ſumus, ut pro mille ſeſtertijſ
 unus aureus computetur) nullum locum habeat
 patronus in eorum ſucceſſione: ſi tamen teſtamē-
 tum fecerint. Sin autem inteſtati deceſſerint, nul-
 lo liberorū relicto: tunc patronatus ius (quod erat
 ex lege duodecim tabularum) integrum reſerua-
 uit. Cum uero maiores cētenarijs ſint, ſi hæredes
 uel bonorū poſſeſſores liberos habeant, ſiue unū,
 ſiue plures, cuiuſcūq; ſexus uel gradus: ad eos ſuc-
 ceſſiones parentum deduximus, patronis omni-
 bus modis unā cum ſua progenie ſemotis. Sin au-
 tem ſine liberis deceſſerint: ſi quidē inteſtati: ad
 omnem hæreditatem patronos patronaſq; uoca-
 uimus. ſi uero teſtamentum quidem fecerint, pa-
 tronos autem aut patronas præterierint, cum nul-
 los liberos haberent, uel habentes eos exhæreda-
 uerint, uel mater ſiue auus maternus eos præteri-
 erint, ita quod non poſſint argui inofficioſa eorū
 teſtamenta: tunc ex noſtra conſtitutione per bo-
 norum poſſeſſionem contra tabulas, non dimidi-
 am (ut antea) ſed tertiam partem bonorum liber-
 ti conſequantur: uel quod deſt, eis ex cōſtitutio-
 ne noſtra repleatur, ſi quando minus tertia parte
 bonorum ſuorum libertus uel liberta eis relique-
 rit: ita ſine onere, ut nec liberis liberti libertatiſq; ex-

ea parte legata uel fideicommissa præstentur, sed ad cohæredes eorum hoc onus redundet: multis alijs casibus à nobis in præfata constitutione congregatis, quos necessarios esse ad huiusmodi dispositionem iuris perspeximus: ut tam patroni patronæq; q̄ liberi eorum, necnon qui ex transuerso latere ueniunt, usq; ad quintum gradū ad successionem libertorum libertarum uocentur, si cut ex ea constitutione intelligendū est: et si eiusdem patroni uel patronæ, uel duorum duarumq; plurium uel liberi sint: qui proximior est, ad liberti uel libertæ uocetur successione, & in capita, non in stirpes diuidatur successio: eodem modo & in ijs, qui ex transuerso latere ueniunt, seruando. Penè enim consonantia iura ingenuitatis & libertinitatis in successione fecimus. Sed hæc de ijs libertinis hodie dicenda sunt, qui in ciuitatem Romanam peruenerunt: cum nec sint alij liberti, simul & Dediticijs & Latinis sublatis, cū Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant: quia licet ut liberi uitam suam peragebāt, attamen ipso ultimo spiritu simul animā atq; libertatem amittebant, & quasi seruorum, bona eorum iure quodammodo peculijs ex lege Iunia Norbana manumissores detinebant. Postea uero senatusconsulto Largiano cautum fuerat, ut liberi manumissoris nō nominatim exhæredati facti, extraneis hæredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur. Quibus etiam superuenit diui Traiani edictū,
quod

quod eundem hominem, si inuito uel ignorante patrono ad ciuitatem Romanam uenire ex beneficio principis festinarat, faciebat quidem uiuum ciuem Romanū, Latinum uero morientem. Sed nostra constitutione propter huiusmodi cōditionum uices, & alias difficultates, cum ipsis Latinis etiam legem Iuniam, & senatusconsultum Largianum, & edictum diui Traiani, in perpetuum deleri censuimus: ut omnes liberti ciuitate Romana fruantur: & mirabili modo quibusdam adiectionibus ipsas uias, quæ in Latinitatē ducebant, ad ciuitatem Romanam capiendam transposuimus.

DE ADSIGNATIONE LIBERTORUM. Tit. IX.

IN summa (quod ad bona libertorum attinet) admonendi sumus, censuisse senatū, ut quamuis ad omnes patroni liberos, qui eiusdē gradus sunt, æqualiter bona libertorum pertineant: tamen licere parenti, uni ex liberis adsignare libertum, ut post mortem eius solus is patronus habeat, cui adsignatus est: & cæteri liberi, qui ipsi quoque ad eadem bona, nulla adsignatione interueniente pariter admitterentur, nihil iuris in his bonis habeant: sed ita demum pristinum ius recipiant, si is, cui adsignatus est, decesserit nullis liberis relictis. Nec tantum libertum, sed etiam libertam: & non tantum filio, nepotiue, sed etiam filiaē nepotiue

ptiue adsignare permittitur. Datur autem hæc adsignandi facultas ei, qui duos pluresue liberos in potestate habebit, ut eis, quos in potestate habet, adsignare libertum libertamue liceat. Vnde quærebat, si eum, cui adsignauit, postea emancipauerit: num euanescat adsignatio? Sed placuit euanescere, quod & Iuliano & alijs plerisque uisum est. Nec interest, an testamento quis adsignet, an sine testamento: sed etiam quibuscumque uerbis patronis hoc permittitur facere, ex ipso senatusconsulto, quod Claudianis temporibus factum est, Sabellio Rufo & Asterio Scapula consulibus.

DE BONORVM POSSESSIONIBUS. Tit. X.

Ius bonorum possessionis introductum est à prætore emendandi ueteris iuris gratia. Nec solum in intestatorum hæreditatibus uetus ius eo modo prætor emendauit, sicut supra dictum est: sed in eorum quoque, qui testamento facto decesserint. Nam si alienus postumus hæres fuerit institutus: quamuis hæreditatem iure ciuili adire non poterat, cum institutio non ualebat: honorario tamen iure bonorum possessor efficiebatur, uidelicet cum à prætore adiuuabatur. sed & is à nostra constitutione hodie recte hæres instituitur, quasi & iure ciuili non incognitus. Aliquando tamen, neque emendandi, neque impugnandi ueteris iuris, sed magis confir-

confirmandi gratia prætor pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque, qui recte testamento facto hæredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem. Item ab intestato suos hæredes & adgnatos ad bonorum possessionem uocat. Sed & remota quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hæreditas iure civili. Quos autem solus uocat prætor ad hæreditatem: hæredes quidem ipso iure non fiunt. nam prætor hæredem facere non potest. per legem enim tantum, uel similem iuris constitutionem hæredes fiunt, ueluti per senatusconsulta & constitutiones principales. sed cum eis prætor dat bonorum possessionem: loco hæredum constituuntur, & uocantur bonorum possessores. Adhuc autem & alios complures gradus prætor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nam angustissimis finibus constitutum per legem duodecim tabularum ius percipiendarum hæreditatum, prætor ex bono & æquo dilatauit. Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hæ. Prima, quæ præteritis liberis datur, uocaturque **CONTRA TABULAS**. Secunda, quæ omnibus iure scriptis hæredibus prætor pollicetur, ideoque uocatur **SECUNDUM TABULAS**. Et cum de testamentis prius locutus est, ad intestatos transitum fecit. Et primo loco suis hæredibus, & his, qui ex edicto prætoris inter suos hæredes connumerant, dat bonorum possessionem

nem, quæ uocatur VNDE LIBERI. Secundo legitimis hæredibus. Tertio decem personis, quas extraneo manumissori præferebat. sunt autem decem personæ hæ. pater, mater, auus, auia, tam paterni, quàm materni: item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quàm ex filia: frater, soror sic, cõ sanguinei, uel uterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto TANQVAM EX FAMILIA. Sexto patrono patronæq; liberisq; eorum, & parentibus. Septimo uiro & uxori. Octauo cognatis manumissoris. Sed eas quidem prætoria introduxit iurisdictio: à nobis tamen nihil incuriosum prætermisum est, sed nostris cõstitutionibus omnia corrigentes, contra tabulas quidem & secundum tabulas bonorum possessiones admisimus, utpote necessarias cõstitutas: necnon ab intestato VNDE LIBERI & VNDE LEGITIMI bonorum possessiones. Quæ autem in prætoris edicto quinto loco posita fuerat, id est VNDE DECEM PERSONAE: eam pio proposito, & compendioso sermone superuacua ostendimus. Cum enim præfata bonorũ possessio decem personas præponebat extraneo manumissori: nostra constitutio, quam de emancipatione liberorũ fecimus, omnibus parentibus, eisdemq; manumissoribus cõtracta fiducia manumissionẽ facere dedit: ut ipsa manumissio eorum hoc in se habeat priuilegium, & superuacua fiat supraddicta bonorum possessio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum possessione

one, in gradu eius sextam antea bonorum possessionem induximus: & quintam fecimus, quam prætor proximis cognatis pollicetur. Cumq; antea fuerat septimo loco bonorum possessio TANQVAM EX FAMILIA, & octauo VNDE PATRONI PATRONAE QVE ET PARENTES EORVM: utraq; per constitutionem nostram, quam de iure patronatus fecimus, penitus euacuauimus. Cum enim ad similitudinem successionis ingenuorum, liberrinorum successiones posuimus, quas usq; ad quintum gradum tantummodo coartauimus, ut sit aliqua inter ingenuos & libertinos differentia: sufficit eis tam contra tabulas bonorum possessio, quam VNDE LEGITIMI, & VNDE COGNATI, ex quibus possunt sua iura vindicare, omni scrupulositate & inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum resoluta. Aliam uero bonorum possessionem, quæ VNDE VIR ET VXOR appellatur, & nono loco inter ueteres bonorū possessiones posita fuerat, & in suo uigore seruauimus, & altiore loco, id est sexto eā posuimus: decima quoq; bonorum possessione, quæ erat VNDE COGNATI MANVMISSORIS, propter causas enumeratas merito sublata: ut sex tantummodo bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo uigore pollentes. Septima eas secuta, quam optima ratione prætores introduxerūt. Nouissime enim promittitur edicto ijs etiam bonorum possessio,

L V quibus

quibus ut detur, lege, uel senatusconsulto, uel cō-
 stitutione compræhensum est: quam neq; bono-
 rum possessionibus, quæ ab intestato ueniūt, neq;
 ijs, quæ ex testamento sunt, prætor stabili iure cō-
 numerauit: sed quasi ultimum & extraordinari-
 um auxilium (prout res exegit) accommodauit,
 scilicet ijs, qui ex legibus, senatusconsultis, consti-
 tutionibusue principum, ex nouo iure, uel ex te-
 stamento, uel ab intestato ueniunt. Cum igitur
 plures species successionum prætor introdu-
 xisset, easq; per ordinem disposuisset: & in una-
 quaq; specie successionis sæpe plures extēt dispa-
 ri gradu personæ: ne actiones creditorum differ-
 rentur, sed haberent, quos conuenirent, & ne faci-
 le in possessionem bonorum defuncti mitteren-
 tur, & eo modo sibi consulere: ideo petēdæ bo-
 norum possessioni certum tempus præfinit. Li-
 beris itaq; & parentibus, tam naturalibus, q̄p ado-
 ptiuis in petēda bonorū possessione anni spaciū,
 cæteris aut adgnatis, uel cognatis, centum dierū
 dedit. Et si intra hoc tempus aliquis bonorū pos-
 sessionem non petierit: eiusdem gradus personis
 adcrefcit: uel si nullus sit, deinceps cæteris bono-
 rum possessionem perinde ex successorio edicto
 pollicetur, ac si is, qui præcedebat, ex eo numero
 non esset. Si quis itaq; delatam sibi bonorum
 possessionem repudiauerit: non quousq; tempus
 bonorum possessioni præfinitum excesserit, ex-
 spectatur: sed statim cæteri ex eodem edicto ad-
 mittuntur

mittuntur. In petenda autem bonorum possessione dies utiles singuli considerantur. Sed bene anteriores principes & huic causæ prouiderunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet: sed quocumq; modo admittentis eam iudicium (intra statuta tamen tempora) ostēderit, plenum habeat earum beneficium.

DE ADQUISITIONE PER
adrogationem. Tit. XI.

Est & alterius generis per uniuersitatem successio, quæ neq; lege duodecim tabularum, neq; prætoris edicto, sed eo iure, quod cōsensu receptum est, introducta est. Ecce enim cū pater familias sese in adrogationē dat, omnes res eius corporales & incorporales, quæq; ei debitæ sunt, adrogatori antea quidem pleno iure acquirebantur: exceptis ijs, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales sunt operarum obligationes, & ius adgnationis. usus etenim & usufructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit nostra constitutio. nunc autem nos eandem acquisitionem, quæ per adrogationem fiebat, coartauimus ad similitudinem naturalium parentum. Nihil enim aliud, nisi tantummodo usufructus, tam naturalibus parentibus, quàm adoptiuis per filios familiarū adquiri in ijs rebus, quæ extrinsecus
filijs

filijs obueniunt, dominio eis integro seruato.

Mortuo autem filio adrogato in adoptiua familia, etiam dominiũ rerum eius ad adrogatorẽ pertransit: nisi supersint aliæ personæ, quæ ex cõstitutione nostra patrem in ijs, quæ adquiri non possunt, antecedant. Sed ex diuerso, p eo, quod is debuit, qui se in adoptionẽ dedit, ipso quidem iure adrogator non tenetur, sed nomine filij conuenitur: & si noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per cõpetentes nostros magistratus bona, quæ eius cum usufructu futura fuissent, si se alieno iuri non subiecisset, possidere, & legitimo modo ea disponere.

DE EO, CUI LIBERTATIS

caussa bona addicuntur.

Tit. XII.

Accessit nouus casus successionis ex constitutione diui Marci. Nam si ij, qui libertatẽ acceperunt à domino in testamento, ex quo non aditur hæreditas, uelint bona sibi addici libertatum conseruandarũ causa: audiuntur. Et ita diui Marci rescripto ad Pompilium Rufum continetur. uerba rescripti ita se habent. Si Verginio Valenti, qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona eius esse cõperunt, ut uenire debeant: is, cuius de ea re notio est, aditus, ratio nem

nem desiderij tui habebit, ut libertatum tam earum, quæ directò, quàm earum, quæ per speciem fideicommissi relictæ sunt, tuendarum gratia ad dicantur tibi: si idonee creditoribus caueris de solidò, quod cuiq; debet, soluendo. Et ij quidẽ, quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hæreditas adita esset. Ii autem, quos hæres manumittere rogatus est, à te libertatem consequentur: ita, ut si non alia cõditione uelis tibi bona addici, quàm ut ij etiam, qui directò libertatẽ acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam uoluntati tuæ, si ij, quorum de statu agitur, consentiant, autoritatẽ nostram accõmodamus. Et ne huius rescriptionis nostræ emolumentũ alia ratione irritum fiat: si fiscus bona agnoscere uoluerit, & ij, qui rebus nostris attendunt, sciãt cõmodo pecuniario præferendam esse libertatis causam: & ita bona cogenda, ut libertas ijs salua sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hæreditas ex testamento adita esset. Hoc rescripto subuentũ est & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideant & ueneant. Certe si fuerint hac de caussa bona addicta: cessat bonorum uenditio. existit enim defuncti defensor, & quidem idoneus, qui de solidò creditoribus cauet.

In primis hoc rescriptum toties locum habet, quoties testamento libertates datæ sunt. **Quid** ergo si quis intestatus decedens, codicillis libertates dederit, neq; adita sit ab intestato hæreditas:

an fanor constitutionis debeat locum habere? Certe si intestatus decefferit, & codicillis dederit libertatem: competere eam, nemini dubium est: tunc enim constitutioni locum esse uerba ostendunt, cum nemo successor ab intestato existat. Ergo quàm diu incertum erit, utrum existat, an non: cessabit constitutio. Si uero certum esse coeperit, neminem existere: tunc erit constitutioni locus. Si is, qui in integrum restitui potest, abstinuerit hæreditate: an quamuis potest in integrum restitui, possit admitti constitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo si post additionem libertatum conseruandarum causa factam, in integrum sit restitutus? Vtiq; nõ erit dicendum reuocari libertates: quia semel cõpetierunt. Hæc constitutio libertatum tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ: cessat hæc constitutio. Quid ergo si uiuus dederit libertates, uel mortis causa: & ne de hoc quærat, utrum in fraudem creditorum, an non factum sit, idcirco uelint sibi addici bona: an audiendi sint? Et magis est, ut audiri debeant, etsi deficient uerba constitutionis. Sed cum multas diuisiones eiusmodi constitutioni deesse perspeximus: lata est à nobis plenissima constitutio, in qua multæ species collatæ sunt, quibus ius huiusmodi successione plenissimum est effectum, quas ex ipsius lectione cõstitutionis potest quis cognoscere.

DE

DE SVCCSSIONIBVS SVB-

latis, quæ fiebant per bonorū uendi-
tiones, & ex senatusconsulto

Claudiano. Tit. XIII.

ERant ante prædictā successionē olim & aliæ
per uniuersitatē successiones: qualis fuerat
bonorū emptio, quæ de bonis debitoris uenden-
dis per multas ambages fuerat introducta, & tūc
locum habebat, quando iudicia ordinaria in usu
fuerant, sed cum extraordinarijs iudicijs posteri-
tas usa est: ideo cū ipsis ordinarijs iudicijs etiam
bonorū uenditiones expirauerūt, & tantūmodo
creditoribus datur officio iudicis bona posside-
re, & prout utile eis uisum est, ea disponere, quod
ex latioribus Digestorū libris perfectius appare-
bit. Erat & ex senatusconsulto Claudiano mi-
serabilis per uniuersitatē adquisitio: cum libera
mulier seruili amore bacchata, ipsam libertatem
per senatusconsultum amittebat, & cum liberta-
te substantiam, quod indignum nostris tempori-
bus esse existimantes, & à nostra ciuitate deleri, &
non inseri nostris Digestis concessimus.

DE OBLIGATIONIBVS.

Tit. XIII.

NVnc transeamus ad obligationes. Obliga-
tio est iuris uinculum, quo necessitate ad-
stris

stringimur alicuius rei soluendæ secundum nostræ ciuitatis iura. Omnium autem obligationum summa diuisio in duo genera diducitur, namque aut ciuiles sunt, aut prætoriarum. Ciuiles sunt, quæ aut legibus constitutæ, aut certo iure ciuili comprobatae sunt. Prætoriarum sunt, quas prætor ex sua iurisdictione constituit, quæ etiam honorariæ uocantur. Sequens diuisio in quatuor species diuiditur. Aut enim ex contractu sunt, aut quasi ex contractu, aut ex maleficio, aut quasi ex maleficio.

Prius est, ut de ijs, quæ ex contractu sunt, dispiciamus. Harum æque quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut uerbis, aut literis, aut consensu. de quibus singulis dispiciamus.

QVIBVS MODIS RE CONTRAHITUR obligatio. Tit. XV.

RE contrahitur obligatio, ueluti mutui datione. Mutui autem datio in ijs rebus consistit, quæ pondere, numero, mensura constant: ueluti uino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, ut accipientium fiant. Et quoniam nobis non eadem res, sed aliæ eiusdem naturæ & qualitatis redduntur: inde etiam mutuuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, ut ex meo tuum fiat: & ex eo contractu nascitur actio, quæ uocatur cōdictio. Is quoque
qui

qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem soluit, re obligatur: daturque agenti contra eum propter repetitionem condictionis actio. Nam perinde ei condici potest, si apparet eum dare oportere, ac si mutuum accepisset. Vnde pupillus, si ei sine tutoris autoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione: non magis, quam mutui datione. Sed hæc species obligationis non uidetur ex contractu consistere: cum is, qui soluendi animo dat, magis uoluerit negotium distrahere, quam contrahere. Item is, cui res aliqua utenda datur, id est comodatur, re obligatur, & tenetur comodati actione. Sed is, ab eo, qui mutuum accepit, longe distat. namque non ita res datur, ut eius fiat: & ob id de ea re ipsa restituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit: si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit: ueluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiumque incursum: nihilominus obligatus remanet. At is, qui utendum accepit, sane quidem exactam diligentiam custodiendæ rei præstare iubetur: nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantum suis rebus adhibere solitus est: si modo alius diligentior poterat eam rem custodire. sed propter maiorem uim maioresque casus non tenetur: si modo non ipsius culpa is casus interuenit. alioqui si id, quod tibi commodatum est domi, peregre tecum ferre malueris, & uel incursum hostium prædonumque, uel naufragio amiseris: dubium non est,

M quin

quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc proprie intelligitur, si nulla mercede accepta uel cōstituta, res tibi utenda data est. alioqui mercede interueniente, locatus tibi usus rei uidetur. Gratuitum enim debet esse commodatū. Præterea & is, apud quem res aliqua depositur, re obligat, teneturq; actione depositi: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, si quid dolo commiserit. culpæ autē nomine, id est defidiæ ac negligentia, non tenetur. Itaq; securus est, qui parum diligenter custoditā rem furto amiserit: quia qui negligentiam amico rem custodiendam tradit, non ei, sed suæ facilitati id imputare debet. Creditor quoq; qui pignus accepit, re obligat: quia & ipse de ea re, quam accepit restituenda tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus utriusq; gratia dat, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum: placuit sufficere, si ad eam rem custodiendam exactam diligentiam adhibeat: quam si præstiterit, & aliquo fortuito casu rem amiserit: securum esse, nec impediti creditum petere.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBUS. Tit. XVI.

Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione & responsione, cum quid dari fieriue nobis

nobis stipulamur. ex qua duæ proficiscuntur actio-
 nes, tam conditio certi, si certa sit stipulatio: quæ
 ex stipulatu, si incerta sit. quæ hoc nomine inde
 utitur, quod stipulum apud ueteres firmum appella-
 batur, forte à stipite descendens. In hac re olim
 talia uerba tradita fuerunt, SPONDES? SPON-
 DEO. PROMITTIS? PROMITTO. FIDEPROMIT-
 TIS? FIDEPROMITTO. FIDEIVBES? FIDEIVBEO:
 DABIS? DABO. FACIES? FACIAM. Vtrum autem
 Latina, an Græca, uel qualibet alia lingua stipula-
 tio concipiatur, nihil interest: scilicet si uterque sti-
 pulantium intellectum eius linguæ habeat: nec ne-
 cesse est eadem lingua utroque uti, sed sufficit con-
 gruenter ad interrogata respondere. Quinetiam
 duo Græci Latina lingua obligationem contrahe-
 re possunt. Sed hæc solennia uerba olim quidem
 in usu fuerunt: postea autem Leonina constitutio
 lata est, quæ solennitate uerborum sublata, sensum
 & consonantem intellectum ab utraque parte solū
 desiderat, quibuscumque tandem uerbis expressum
 est. Omnis stipulatio, aut pure, aut in diem,
 aut sub conditione fit. Pure: ueluti, QVINQVE
 AVREOS DARE SPONDES? Idque confestim peti
 potest. In diem: cum adiecto die, quo pecunia sol-
 uatur, stipulatio fit: ueluti, DECEM AVREOS PRI-
 MIS CALENDIS MARTIIS DARE SPONDES? Id
 autem, quod in diem stipulamur, statim quidem
 debetur: sed peti prius, quam dies uenerit, non po-
 test, at ne eo quidem ipso die, in quem stipulatio

M ij facta

facta est, peti potest: quia totus is dies arbitrio solventis tribui debet. Neque enim certum est eo die, in quem promissum est, datum non esse, priusquam is præterierit. At si ita stipuleris, DECEM AVREOS ANNVOS, QVOAD VIVAM, DARE SPONDES: & pure facta obligatio intelligitur, & perpetuatur: quia ad tempus non potest deberi. sed hæres petendo, pacti exceptione submouebit. Sub conditione stipulatio fit, cum in aliquem casum differtur obligatio: ut si aliquid factum fuerit, uel non fuerit, committatur stipulatio: ueluti, SI TITIVS CONSVL FVERIT FACTVS, QVINQVE AVREOS DARE SPONDES: Si quis ita stipuletur, SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERO, DARE SPONDES: perinde erit, ac si stipulatus esset, cum moreretur, sibi dari. Ex conditionali stipulatione tantum spes est debitum iri: eamque ipsam spem in hæredem transmittimus, si priusquam conditio exstet, mors nobis contigerit. Loca etiam inferi stipulationi solent, ueluti, CARTHAGINI DARE SPONDES: Quæ stipulatio licet pure fieri uideatur: tamè re ipsa habet tempus adiectum, quo promissor utatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo si quis Romæ ita stipuletur, HODIE CARTHAGINI DARE SPONDES: inutilis erit stipulatio, cum impossibilis sit repromissio. Conditiones, quæ ad præsens uel præteritum tempus referunt: aut statim infirmant obligationem, aut omnino nõ differunt. ueluti, SI TITIVS CONSVL FVIT

FVIT, uel SI MAEVIVS VIVIT, DARE SPONDES?
 Nam si ea ita non sunt: nihil ualet stipulatio. Sin
 autem ita se habent: statim ualet. Quæ enim per
 rerum naturam sunt certa: non morantur obliga
 tionem, licet apud nos incerta sint. Non solū
 res in stipulatum deduci possunt, sed etiam facta:
 ut si stipulemur aliquid fieri, uel non fieri. & in hu
 iusmodi stipulationibus optimum erit pœnā sub
 ijcere, ne quantitas stipulationis in incerto sit, ac
 necesse sit actori probare, quod eius intersit. Itaq;
 si quis, ut fiat aliquid, stipulet: ita adijci pœna de
 bet, SI ITA FACTVM NON ERIT, TVNC POE
 NAE NOMINE DECEM AVREOS DARE SPON
 DES? Sed si quædam fieri, quædam non fieri, una
 eademq; cōceptione stipuletur quis: clausula hu
 iusmodi erit adijcienda. SI ADVERSVS EA FA
 CTVM ERIT, SIVE QUID ITA FACTVM NON
 FVERIT: TVNC POENAE NOMINE DECEM AV
 REOS DARE SPONDES?

DE DVOBVS REIS STI
 pulandi & promittendi.

Tit. XVII.

ET stipulandi & promittēdi duo pluresū rei
 fieri possunt. Stipulandi ita, si post omnium
 interrogationem promissor respondeat, SPON
 DEO: utputa cum duobus separatim stipulanti
 bus ita promissor respondeat, VTRIQVE VE
 M iij STRVM

STRVM DARE SPONDEO. Nam si prius Titio spopóderit, deinde alio interroganti spódeat: alia atq; alia erit obligatio, nec creduntur duo rei stipulandi esse. Duo pluresñe rei promittendi ita fiunt, MAEVI DECEM AVREOS DARE SPONDES: ET SEI EOSDEM DECEM AVREOS DARE SPONDES: si respódeant singuli separarim, SPONDEO. Ex huiusmodi obligationibus & stipulationibus solidum singulis debetur, & promittentes singuli in solidum tenētur. In utraq; tamen obligatione una res uertitur: & uel alter debitum accipiendo, uel alter soluendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat. Ex duobus reis promittendi, alius pure, alius in diem, uel sub conditione obligari potest: nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus est, petatur.

DE STIPVLATIONE SER
uorum. Tit. XVIII.

Seruus ex persona domini ius stipuládi habet. Sed & hæreditas in plerisq; personæ defuncti uicem sustinet. ideóq; quod seruus hæreditarius ante aditam hæreditatem stipulatur: acquirit hæreditati, ac per hoc etiam hæredi postea facto acquiritur. Siue autem domino, siue sibi, siue cõseruo suo, siue impersonaliter seruus stipuleť: domino acquirit. Idem iuris est & in liberis, qui in
pote

potestate patris sunt, ex quibus causis acquirere possunt. Sed cum factum in stipulatione continebitur: omnimodo persona stipulantis continebitur: ueluti si seruus stipuletur, ut sibi ire agere liceat, ipse enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus eius. Seruus communis stipulando, unicuique dominorum pro portione dominij acquirit: nisi iussu unius eorum, aut nominatim alicui eorum stipulatus est. tunc enim soli ei acquiritur. Quod seruus communis stipulatur, si alteri ex dominis acquiri non potest: solidum alteri acquiritur. ueluti si res, quam dari stipulatus est, unus domini sit.

DE DIVISIONE STIPULATIONUM. Tit. XIX.

Stipulationum alie sunt iudiciales, alie pratorie, alie conventionales, alie communes, tam pratorie, quam iudiciales. Iudiciales sunt duntaxat, quae a mero iudicis officio proficiuntur, ueluti de dolo cautio, uel de persequendo seruo, qui in fuga est, restituendoue precio. Pratorie sunt, quae a mero pratoris officio proficiuntur, ueluti damni infecti, uel legatorum. Pratorias autem stipulationes sic exaudiri oportet, ut in his etiam contineantur aedilitiae. nam & haec a iurisdictione pratoris ueniunt. Conuentionales sunt, quae ex conuentione utriusque partis concipiuntur: hoc est, neque

iussu iudicis, neq; iussu prætoris, sed ex conuentio-
ne cōtrahentium, quarum totidem genera sunt,
quot (penè dixerim) rerum contrahendarum.

Communes sunt, ueluti rem saluam fore pu-
pillo (nam & prætor iubet rem saluam fore pupil-
lo, caueri: & interdum iudex, si aliter hæc res expe-
diri non potest) uel de rato stipulatio.

DE INUTILIBVS STIPV-
lationibus. Tit. XX.

OMnis res, quæ dominio nostro subijcitur, in
stipulationem deduci potest: siue mobilis
sit, siue soli. At si quis rem, quæ in rerum natura
non est, aut esse non potest, dari stipulatus fuerit:
ueluti Strichum, qui mortuus sit, quem uiuere cre-
debat: aut hippocentaurum, qui esse non possit:
inutilis erit stipulatio. Idem iuris est, si rem sa-
cram, aut religiosam, quam humani iuris esse cre-
debat: uel rem publicã, quæ usibus populi perpe-
tuò exposita sit, ut forum, uel theatrum: uel libe-
rum hominem, quem seruum esse credebat, uel
cuius commercium non habuerit: uel rem suam
dari quis stipuletur. Nec in pēdenti erit stipulatio
ob id, quòd publica res in priuatum deduci, & ex
libero seruus fieri potest, & commercium adipisci
stipulator potest, & res sua stipulatoris esse desine-
re potest: sed protinus inutilis est. Item contra,
licet initio utiliter res in stipulatum deducta sit:

si ta

si tamen postea in aliquam eorū causam, de quibus supra dictum est, sine facto promissoris deuenit: extinguitur stipulatio. At nec statim ab initio talis stipulatio ualebit, LVCIVM TITIVM, CVM SERVVS ERIT, DARE SPONDES: & similia. quæ enim natura sui dominio nostro exempta sunt, in obligationē deduci nullo modo possunt. Si quis alium daturum facturumque quid promiserit: non obligabitur, ueluti si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quod si effecturū se, ut Titius daret, sponderit: obligatur. Si quis alij, quàm ei, cuius iuri subiectus sit, stipulet: nihil agit. Planè solutio etiam in extraneam personam conferri potest: ueluti si quis ita stipuletur, MIHI AVT SEIO DARE SPONDES: ut obligatio quidem stipulatori adquiratur, solui tamen Seio, etiam iuuito eo, recte possit, ut liberatio ipso iure contingat: sed ille aduersus Seium habeat mandati actionem. Quòd si quis sibi, & alij, cuius iuri subiectus non sit, dari decem aureos stipulatus est: ualet quidem stipulatio. sed utrum totum debeat stipulatori, quod in stipulationē deductum est, an uero pars dimidia: dubitatum est. sed placuit, non plus, quàm dimidiam partem ei adquiri. Ei uero, qui iuri tuo subiectus est, si stipulatus sis: tibi adquiris: quia uox tua, tanquam filij sit, sicuti & filij uox, tanquam tua intelligitur in ijs rebus, quæ tibi adquiri possunt. Præterea inutilis est stipulatio, si quis ad ea, quæ interrogatus

M v fuerit

fuerit, non respondeat: ueluti si quis decē aureos à te dari stipuletur, tu quinq; promittas, uel cōtra: aut si ille pure stipuletur, tu sub cōditiōe promittas, uel cōtra: si modo scilicet id exprimas, id est, si cui sub conditione uel in diem stipulanti, tu respondeas, **PRAESENTI DIE SPONDEO**. Nam si hoc solum respondeas, **PROMITTO**: breuiter uideris in eandem diem uel conditionem spondidisse. Neq; enim necesse est in respondendo eadē omnia repeti, quæ stipulator expresserit. Item inutilis est stipulatio, si uel ab eo stipuleris, quē tuo iuri subiectus est, uel si is à te stipulet. Sed seruus quidem non solum domino suo obligari nō potest, sed ne quidem ulli aliq. filij uero familiarū alijs obligari possunt. Mutum neq; stipulari, neq; promittere posse, palam est. quod & in surdo receptum est: quia & is, qui stipulatur, uerba promittentis: & is, qui promittit, uerba stipulantis audire debet. unde apparet, non de eo nos loqui, qui tardius exaudit: sed de eo, qui omnino non audit.

Furiosus nullum negocium gerere potest: quia non intelligit, quod agit. Pupillus omne negocium recte gerit: ita tamē, ut ubi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: ueluti si ipse obligetur. nam alium sibi obligare etiam sine tutoris auctoritate potest. Sed quod diximus de pupillis, utiq; de ijs uerum est, qui iam habent aliquē intellectū. nam infans, & qui infantiæ proximus est, non multum à furioso distat: quia huiusmodi æta

diætatæ pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantia, propter utilitatem eorum, benignior iuris interpretatio facta est: ut idem iuris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes, ne auctore quidē patre obligatur. Si impossibilis conditio obligationibus adiciat: nihil ualet stipulatio. Impossibilis autem conditio habetur, cui natura impedimēto est, quo minus existat: ueluti si quis ita dixerit, SI DIGITO CAELVM ATTIGERO, DARE SPONDES. At si ita stipuletur, SI DIGITO CAELVM NON ATTIGERO, DARE SPONDES: pure facta obligatio intelligitur, ideoq; statim peti potest. Item uerborū obligatio inter absentes concepta, inutilis est. Sed cum hoc materiam litium cōtentiosis hominibus præstabat, forte post tempus tales allegationes opponētibus, & nō præsentibus: ideo nostra cōstitutio propter celeritatē dirimendarū litiū introducta est, quam ad Cæsarienses aduocatos scripsimus: per quā disposuimus, tales scripturas, quæ præsto esse partes indicant, omnino esse credendas: nisi is, qui talibus utit̄ improbis allegatiōibus, manifestissimis probationibus uel per scripturā, uel per testes idoneos adprobauerit, toto eo die, quo conficiebatur instrumentum, sese uel aduersariū suum in alijs locis fuisse.

Post mortem suā dari sibi nemo stipulari poterat: non magis, quàm post eius mortē, à quo stipulaba

labat. Ac nec is, qui in alicuius potestate est, post mortem eius stipulari poterat: quia patris uel domini uoce loqui uideretur. Sed & si quis ita stipuletur, PRIDIE QVA'M MORIAR, uel PRIDIE QVA'M MORIERIS, DARE SPONDES? inutilis erat stipulatio. Sed cū (ut iam dictum est) ex consensu contrahentiū stipulationes ualeant: placuit nobis etiam in hunc iuris articulum necessariam inducere emendationē: ut siue post mortem, siue pridie, quā moriatur stipulator, siue promissor, stipulatio concepta sit: stipulatio ualeat. Item si quis ita stipulatus erat, SI NAVIS EX ASIA UENERIT, HODIE DARE SPONDES? inutilis erat stipulatio, quia præpostere concepta est. Sed cum Leo inclytæ recordationis in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, nō esse reiiciendam existimauerit: nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare, ut non solum in dotibus, sed etiam in omnibus ualeat huiusmodi conceptio stipulationis. Ita autē stipulatio concepta, ueluti si Titius dicat, CVM MORIAR, DARE SPONDES? uel, CVM MORIERIS: & apud ueteres utilis erat, & nunc ualeat. Item post mortē alterius recte stipulamur. Si scriptū in instrumento fuerit, promississe aliquē: perinde habetur, atque si interrogatiōe præcedente respōsum sit. Quoties plures res una stipulatione cōpræhenduntur, si quidem promissor simpliciter respōdeat, DARE SPONDEO: propter omnes tenetur. Si uero
 unam

unam ex his, uel quasdam daturū se sponde-
rit: obligatio in ijs, pro quibus sponderit, con-
trahitur. Ex pluribus enim stipulationibus una,
uel quædā uidentur esse perfectæ. singulas enim
res stipulari, & ad singulas respondere debemus.

Alteri stipulari (ut supra dictum est) nemo po-
test. Inuentæ enim sunt huiusmodi stipulationes
uel obligationes ad hoc, ut unusquisq; adquirat
sibi, quod sua interest. cæterum si alij detur: nihil
interest stipulatoris. Planè si quis uelit hoc face-
re, pœnam stipulari conueniet: ut nisi ita factum
sit, ut est cōpræhensum, cōmittatur pœnæ stipu-
latio etiam ei, cuius nihil interest. Pœnam enim
cum stipulatur quis, nō illud inspicitur, quod in-
ter sit eius, sed quæ sit quantitas in conditione sti-
pulationis. Ergo si quis ita stipulet, TITIO DARI
nihil agit. sed si adiecerit pœnā, NISI DEDERIS,
TOT AVREOS DARE SPONDES: tunc commit-
titur stipulatio. Sed & si quis stipuletur alij, cum
eius interesset, placuit stipulationē ualere. Nam si
is, qui pupilli tutelā administrare cœperat, cesse-
rit administratione contutori suo, & stipuletur
rem pupilli saluam fore: quoniam interest stipu-
latoris fieri, quod stipulatus est (cum obligatus
futurus sit pupillo, si male res gesserit) tenet obli-
gatio. Ergo & si quis procuratori suo dari stipu-
latus sit: habebit uires stipulatio. Et si creditori
suo quis stipulatus sit: quod sua interest, ne forte
uel pœna committatur, uel prædia distrahantur,
quæ

quæ pignori data erant: ualet stipulatio. Versa uice, qui alium, facturum promisit, uidetur in ea esse caussa, ut non teneatur, nisi poenam ipse promiserit. Item nemo rem suam futurâ, in eum casum, quo sua sit, utiliter stipulatur. Si de alia re stipulator senserit, de alia promissor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatû responsum non esset: ueluti si hominẽ Stichum à te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo senseris, quẽ Stichum uocari credideris. Quod turpi ex caussa promissum est: ueluti si quis homicidiû uel sacrilegium se facturum promittat: nõ ualet.

Cum quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit: licet ante conditionem decesserit: postea existente cõditione hæres eius agere potest. Idem est & ex promissoris parte. Qui hoc anno, aut hoc mensẽ dari stipulatus est: nisi omnibus partibus anni uel mensis præteritis, non recte petet. Si fundum dari stipuleris, uel hominẽ: non poteris cõtinuo agere, nisi tantum spacium præterierit, quo traditio fieri possit.

DE FIDEIUSSORIBVS.

Tit. XXI.

PRO eo, qui promittit, solent alij obligari, qui fideiussores appellantur: quos homines accipere solent, dum curât, ut diligentius sibi cautum sit. In omnibus autem obligationibus adsumi possunt

possunt: id est, siue re, siue uerbis, siue literis, siue consensu contractæ fuerint. At nec illud quidem interest, utrū ciuilis, an naturalis sit obligatio, cui adicitur fideiussor: adeò quidē, ut pro seruo quoque obliget, siue extraneus sit, qui fideiussorē à seruo accipiat, siue ipse dominus in id, quod sibi naturaliter debet. Fideiussor nō tantū ipse obligat, sed etiā heredē relinquit obligatū. Fideiussor & præcedere obligationē, & sequi potest. Si plures sint fideiussores: quotquot erūt numero, singuli in solidū tenent. Itaque liberū est creditori, à quō uelit solidū petere. Sed ex epistola diui Hadriani cōpellitur creditor à singulis, qui modo soluendo sunt litis contestatæ tempore, partes petere. Ideoq; si quis ex fideiussoribus eo tempore soluendo non sit: hoc cæteros onerat. Sed si ab uno fideiussore creditor totū consecutus fuerit: huius solius detrimentū erit, si is, pro quo fideiussit, soluendo non sit: & sibi imputare debet, cum poterit iuari ex epistola diui Hadriani, & desiderare, ut p parte in se detur actio. Fideiussores ita obligari non possunt, ut plus debeant, quā debet is, pro quo obligantur. Nam eorū obligatio, accessio est principalis obligationis: nec plus in accessione potest esse, quā in principali re. At ex diuerso, ut minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decē aureos promiserit: fideiussor in quinque recte obligatur: cōtra uero obligari non potest. Item si ille pure promiserit, fideiussor sub condi-

tione

tionem promittere potest: contra uero non potest. Non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus est enim statim aliquid dare, minus est post tempus dare. Si quid autem fideiussor pro reo soluerit: eius recuperandi causa habet cum eo mandati iudicium.

Græce etiam fideiussor ita accipitur, τῆ ἐμῆ πίστι κελεύω ἐγώ. sed & si dixerit θέλω, siue βούλομαι, sed & φημι: pro eo erit, ac si dixerit λέγω. In stipulationibus fideiussorum sciendum est hoc generaliter accipi: ut quodcumque scriptum sit quasi actum, uideatur etiam actum. Ideoque constat, si quis scripserit se fideiussisse: uideri omnia sollemniter acta.

DE LITERARVM OBLIGATIONIBUS. Tit. XXII.

Olim scriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodie non sunt in usu. Planè si quis debere se scripserit, quod sibi numeratum non est: de pecunia minime numerata, post multum temporis exceptionem opponere non potest. hoc enim sæpissime constitutum est. sic fit, ut & hodie, dum queri non potest, scriptura obligetur: & ex ea nascatur condictio, cessante scilicet uerborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus constitutionibus usque ad quinquennium procedebat. sed ne creditores diutius possint suis pecu

pecunijs forsitan defraudari: per constitutionem nostram tempus coartatū est, ut ultra biennij metas huiusmodi exceptio minime extendatur.

DE OBLIGATIONIBVS

ex consensu. Tit. XXIII.

Consensu fiunt obligatiōes in emptionibus, uenditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. Ideo autem istis modis obligatio dicitur consensu contrahi: quia neq; scriptura, neq; p̄sentia omnimodo opus est. at nec dari quidquam necesse est, ut substantiam capiat obligatio: sed sufficit eos, qui negocia gerūt, consentire. unde inter absentes quoq; talia negocia contrahuntur, ueluti per epistolam, uel per nanciū. Item in his contractibus alter alteri obligat in id, quod alterū alteri ex bono & æquo p̄stare oportet: cum alioqui in uerborum obligationibus alius stipuletur, alius promittat.

DE EMPTIONE ET VEN-

ditione. Tit. XXIII.

Emptio & uenditio contrahitur simulatq; de precio conuenerit: quamuis nondum precii numeratum sit, ac ne arra quidem data fuerit. Nā quod arræ nomine datur, argumētum est emptionis & uenditionis cōtractæ. Sed hoc quidem de

N   empti

emptionibus & uenditionibus, quæ sine scriptura consistunt, obtinere oportet. nam nihil à nobis in huiusmodi emptionibus & uenditionibus innovatum est. in ijs autem, quæ scriptura conficiuntur: nõ aliter perfectam esse uenditionem & emptionem constituimus, nisi & instrumenta emptionis fuerint conscripta, uel manu propria contractantium, uel ab alio quidem scripta, à contractantibus autem subscripta: & si per tabellionem fuerint, nisi & completiões acceperint, & fuerint partibus absoluta. Donec enim aliquid deest ex his, & poenitentia locus est, & potest emptor uel uenditor sine poena recedere ab emptione & uenditione. Ita tamen impune eis recedere concedimus, nisi iam arratum nomine aliquid fuerit datum. hoc enim subsequuto: siue in scriptis, siue sine scriptis, uenditio celebrata est: is, qui recusat adimplere contractum, si quidem est emptor: perdit, quod dedit. si uero uenditor: duplum restituere compellitur, licet super arris nihil expressum est. Precium autem constitui oportet. nam nulla emptio sine precio esse potest. Sed & certum esse precium debet. alioqui si inter aliquos ita cõuenerit, ut quanti Titius rem aestimauerit, tanti sit emptor: inter ueteres satis abundeque hoc dubitabatur, cõstaret ne uenditio, an non. Sed nostra decisio ita hoc constituit, ut quoties sic composita sit uenditio, **QUANTI ILLE AESTIMAUERIT**, sub hac cõditione staret contractus: ut si quidem ille, qui nominatus est, precia

precium definierit: tunc omnimodo secundum eius
 æstimationem & precium persoluetur, & res tra-
 datur, & uenditio ad effectum perducatur: empro-
 re quidem ex empto actione, uenditore ex uendi-
 to agente. Sin autem ille, qui nominatus est, uel nos-
 luerit, uel non potuerit precium definire: tunc pro
 nihilo esse uenditionem, quasi nullo precio statu-
 to. Quod ius cum in uenditionibus nobis placuit:
 non est absurdum & in locationibus & in condu-
 ctionibus trahere. Item precium in numerata
 pecunia consistere debet. Nam in cæteris rebus,
 an precium esse possit, ualde quærebatur: ueluti
 an homo, aut fundus, aut toga alterius rei precium
 esse possit. Et Sabinus & Cassius etiam in alia re
 putabant precium posse consistere. unde illud est,
 quod uulgo dicebatur: permutatione rerum em-
 ptionem & uenditionem contrahi, eamque speciem
 emptionis & uenditionis uetustissimam esse: argu-
 mentoque utebatur græco poeta Homero, qui ali-
 quam partem exercitus Achiuorum uinum sibi
 comparasse ait, permutatis quibusdam rebus,
 his uerbis.

Ἐνθεν ἄρ' ὀνιζούτο κερηκομόωντες ἀχαιοί,
 Ἄλλοι μὲν χαλκῶ, ἄλλοι δ' αἰθωνί σιδῆρεω,
 Ἄλλοι δ' ἐρίνοισ, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
 Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν.

Diuersæ scholæ authores contra sentiebant: ali-
 undque esse existimabant permutationem rerum,
 aliud emptionem & uenditionem. alioqui non pos-

se rem expediri, permutariis rebus, quæ uideatur
 res uenisse, & quæ precij nomine data esse. nam
 utranq; uideri & uenisse, & precij nomine datam
 esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia, di-
 centis permutationem propriam esse speciem cõ-
 tractus à uenditione separatam, merito præualu-
 it: cum & ipse alijs Homericis uersibus adiuuaba-
 tur, & ualidioribus rationibus argumentabatur:
 quod & anteriores diui principes admiserunt, &
 in nostris Digestis latius significatur. Cum au-
 tem emptio & uenditio contracta sit (quod effici-
 diximus, simulatq; de precio conuenerit) cum si-
 ne scriptura res agitur: periculum rei uenditæ sta-
 tim ad emptorem pertinet, tamen si adhuc ea res
 emptori tradita non sit. Itaq; si homo mortuus,
 sit, uel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ædes
 totæ uel aliqua ex parte incendio consumptæ fu-
 erint, aut fundus ui fluminis totus uel aliqua ex
 parte ablatu sit, siue etiã inundatione aquæ aut
 arboribus turbine deiectis longe minor aut dete-
 rior esse cœperit: emptoris damnum est, cui neces-
 se est, licet rem non fuerit nactus, precium solue-
 re. Quidquid enim sine dolo & culpa uenditoris
 accidit, in eo uẽditor securus est. Sed & si post em-
 ptionem fundo aliquid per alluionem accesserit:
 ad emptoris cõmodum pertinet. Nam & com-
 modũ eius esse debet, cuius periculũ est. Quod
 si fugerit homo, qui uenit, aut subreptus fuerit, ita
 ut neq; dolus, neq; culpa uenditoris interuenerit:

animaduertendum erit, an custodiam eius usque ad traditionem uenditor susceperit. Sanè enim si susceperit: ad ipsius periculum is casus pertinet. si non susceperit: securus est. Idem & in cæteris animalibus cæterisque rebus intelligimus. Vtiq; tamè uindicationem rei & conditionem exhibere debet emptori: quia sanè qui nòdum rem emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etià est de furti & de damni iniuriæ actione. Emptio tam sub conditione, quàm pure contrahi potest. Sub cõditione, ueluti, SI STICHVS INTRA CERTVM DIEM TIBI PLACVERIT, ERIT TIBI EMPTVS AVREIS TOT. Loca sacra uel religiosa, item publica (ueluti forum, basilicã) frustra quis sciens emit. quæ tamen si p profanis uel priuatis deceptus à uenditore quis emerit: habebit actione ex empto, quod non habere ei liceat, ut consequatur, quod sua interest eum deceptum non esse. Idem iuris est, si hominem liberum pro seruo emerit.

DE LOCATIONE ET CON-
ductione. Tit. XXV.

Locatio & conductio proxima est emptioni & uenditioni, iisdemq; iuris regulis cõsistit. Nam ut emptio & uenditio ita contrahitur, si de precio conuenerit: sic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, si merces constituta sit. & cõpetit locatori quidem locati actio, conductori ue-

ro conducti. Et quæ supra diximus, si alieno arbitrio precium promissum fuerit: eadem & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces permessa fuerit. Qua de causa si fulloni polienda curandaue, aut sarcinatori sarcienda uestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tantum daturus, quantum inter eos conuenerit: non proprie locatio & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine actio præscriptis uerbis datur. Præterea sicut uulgo quærebatur, an permutatis rebus emptio & uenditio contraheret: ita quæri solebat de locatione & conductione, si forte rem aliquam utendam siue fruendam tibi aliquis dederit, & inuicem à te utendam siue fruendam aliam rem acceperit. Et placuit non esse locationem & conductionem, sed proprium genus contractus. ueluti si cum unum bouem quis haberet, & uicinus eius unum, placuerit inter eos, ut per denos dies inuicem boues commodarent, ut opus facerent, & apud alterum alterius bos perierit: neque locati, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit commodatum gratuitum. uerum præscriptis uerbis agendum est. Ad eodem autem aliquam familiaritatem inter se uidentur habere emptio & uenditio, item locatio & conductio: ut in quibusdam causis quæri soleat, utrum emptio & uenditio contrahatur, an locatio & conductio. ut ecce de prædijs, quæ perpetuo quibusdam fruenda traduntur, id est, ut quam diu

diu pensio siue redditus pro his domino præstet, neq; ipsi conductori, neq; hæredi eius, cuius conductor hæresue eius id prædium uendiderit, aut donauerit, aut dotis nomine dederit, alio uero quocumq; modo alienauerit: auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter ueteres dubitabatur, & à quibusdã locatio, à quibusdam uenditio existimabatur: lex Zenoniana lata est, quæ emphyteuseos cõtractus propriam statuit naturam, neq; ad locationem, neq; ad uenditionem inclinantem, sed suis pactio nibus fulciendam: & si quidem aliquid pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac si naturalis esset contractus. sin autem nihil de periculo rei fuerit pactum: tunc si quidem totius rei interitus accesserit: ad dominum super hoc redundare periculum. sin autem particularis: ad emphyteuticarium huiusmodi damnum uenire. quo iure utimur. Item quæritur, si cum aurifice Titius conuenerit, ut is ex auro suo certi ponderis certæq; formæ anulos ei faceret, & acciperet (uerbi gratia) decem aureos: utrum emptio & uenditio, an locatio & conductio contrahi uideatur? Cassius ait, materiæ quidem emptionem & uenditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantum emptionem & uenditionem contrahi. Quod si suum aurum Titius dederit, mercede pro opera cõstituta: dubium non est, quin locatio & cõductio sit.

Conductor autem omnia secundum legem conductionis facere debet: & si quid in lege prætermisissim

missum fuerit, id ex bono & æquo præstare.

Qui pro usu aut uestimentorum, aut argenti, aut iumenti, mercedem aut dedit, aut promissit: ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet: quam si præstiterit, & aliquo casu fortuito eam rem amiserit: de restituenda ea non tenebitur.

Mortuo conductore intra tempora cōductionis: hæres eius eodē iure in conductione succedit.

DE SOCIETATE.

Tit. XXVI.

Societatem coire solemus aut totorum bonorum, quam Græci specialiter κοινωνίαν appellant: aut unius alicuius negotiationis, ueluti mercipiorum uendēdorum emendorumq̃, aut olei, aut uini, aut frumenti emendi uendendiq̃. Et quidem si nihil de partibus lucri & damni nominatim conuenerit: æquales scilicet partes & in lucro & in damno spectantur. Quod si expressæ fuerint: partes hæc seruari debent. Nec enim unquam dubium fuit, quin ualeat conuentio, si duo inter se pacti sint, ut ad unum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia. De illa sanè conuentione quæsitum est, si Titius & Seius inter se pacti sint, ut ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia: ad Seium duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conuentio

uentio: Quintus Mutius contra naturam societatis talē pactionem esse existimauit, & ob id non esse ratam habēdam. Seruius Sulpitius (cuius sententia præualuit) contra sensit: quia sæpe quorundam ita preciosa est opera in societate, ut eos iustum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita coiri posse societatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos cōmune sit: quia sæpe opera alicuius pro pecunia ualeat. Et adeo cōtra Quinti Mutij sententiā obtinuit, ut illud quod constiterit posse conuenire, ut quis lucri partem ferat, de damno non teneatur, quod & ipsum Seruius conuenienter sibi fueri existimauit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit: compensatione facta, solum, quod superest, intelligatur lucro esse. Illud expeditum est, si in una caussa pars fuerit expressa, ueluti in solo lucro, uel in solo damno, in altera uero omissa: in eo quoque, quod prætermisum est, eandem partem seruari. Manet autem societas eò usque, donec in eodem consensu perseverauerint. At cum aliquis renunciauerit societati: soluitur societas. Sed planè si quis callide in hoc renūciauerit societati, ut obueniens aliquod lucrum solus habeat, ueluti si totorum bonorum socius, cū ab aliquo hæres esset relictus, in hoc renunciauerit societati, ut hæreditatem solus lucrifaceret: cogit hoc lucrum cōmunicare. Si quid ue-

ro aliud lucrifaciat, quod nō captauerit: ad ipsū
 solum pertinet. Ei uero, cui renūciatum est, quid
 quid omnino post renunciātam societate adqui-
 ritur, soli conceditur. Soluitur adhuc societas
 etiam morte socij: quia qui societatem cōtrahit,
 certam personam sibi eligit. sed & si cōsensu plu-
 rium societas cōtracta sit: morte unius socij solu-
 tur, & si plures supersint: nili in cōeunda socie-
 tate aliter conuenerit. Item si alicuius rei contra-
 cta societas sit, & finis negotio impositus est: fini-
 tur societas. Publicatione quoq; distrahi socie-
 tatem, manifestum est: scilicet si uniuersa bona so-
 cij publicent. nam cū in eius locū alius succedat,
 pro mortuo habetur. Item si quis ex socijs mo-
 le debiti prægrauatus, bonis suis cesserit, & ideo
 propter publica aut priuata debita substantia eius
 ueneat: soluitur societas. sed hoc casu si adhuc cō-
 sentiant in societate, noua uidetur incipere socie-
 tas. Socius socio utrum eo nomine tantū tene-
 atur pro socio actione, si quid dolo commiserit, si-
 cut is, qui deponi apud se passus est: an etiam cul-
 pæ, id est desidæ atq; negligentæ nomine: quasi-
 tū est. præualuit tamē etiam culpæ nomine tene-
 ri eum. Culpa autem non ad exactissimā diligen-
 tiam dirigēda est. Sufficit enim talem diligentia
 communibus rebus adhibere socium, qualem su-
 is rebus adhibere solet. Nam qui parum diligen-
 tem socium sibi adsumit: de se queri, sibiq; hoc
 imputare debet.

DE MANDATO.

Tit. XXVII.

Mandatum contrahitur quinque modis: siue sua tantum gratia aliquis tibi mandet, siue sua & tua, siue aliena tantum, siue sua & aliena, siue tua & aliena. At si tua tantum gratia mandatum sit: superuacuum est mandatū, & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter uos actio nascitur. Mandantis tantum gratia interuenit mandatū: ueluti si quis tibi mandet, ut negocia eius geres, uel ut fundū ei emerēs, uel ut pro eo sponderes. Tua gratia & mandantis: ueluti si mandet tibi, ut pecuniā sub usuris crederes ei, qui in rem ipsius mutaretur: aut si uolente te agere cum eo ex fideiussoria causa, mandet tibi, ut cū reo agas, periculo mandantis: uel ut ipsius periculo stipuleris ab eo, quē tibi deleget in id, quod tibi debuerat.

Aliena autem tantum causa interuenit mandatū: ueluti si tibi aliquis mandet, ut Titij negocia geres, uel ut Titio fundum emerēs, uel ut pro Titio sponderes. Sua & aliena: ueluti si de cōmuni- bus suis & Titij negocijs gerendis tibi mandet, uel ut sibi & Titio fundū emerēs, uel ut pro eo & Titio sponderes. Tua & aliena: ueluti si tibi mandet, ut Titio sub usuris crederes: quia si sine usuris pecuniam crederes, aliena tantum gratia interuenit mandatū. Tua tantum gratia interuenit mandatū: ueluti si tibi mādet, ut pecunias tuas in emptio

emptiones potius prædiorū colloces, quàm fœneres : uel ex diuerso, ut pecunias tuas fœneres potius, quàm in emptiones prædiorum colloces. Cuius generis mandatum, magis consiliū, quàm mandatum est, & ob id non est obligatoriū : quia nemo ex consilio mandati obligat̃, etiam si non expediat ei, cui mandabatur : cum liberū cuiq; sit, apud se explorare, an sibi expediat consiliū. Itaq; si ociosam pecuniam domi te habentē hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquā emerēs, uel eam crederēs : quamuis non expediat eam tibi emisse, uel credidisse, non tamen tibi mādati teneat̃. Et adeo hæc ita sunt, ut quæsitū sit, an mandati teneatur, qui mandauit tibi, ut pecuniam Titio fœnerares : sed obtinuit Sabini sententia, obligatoriū esse in hoc casu mandatum : quia non aliter Titio credidisses, quàm si tibi mandatū esset. Illud quoq; mandatum non est obligatorium, quod contra bonos mores est : ueluti si Titius de furto, aut de damno faciendo, aut de iniuria facienda mandet tibi. licet enim pœnā istius facti nomine præstiteris, nō tamē ullam habes aduersus Titium actionē.

Is, qui exsequit̃ mandatū, nō debet excedere fines mandati. ut ecce, si quis usq; ad centū aureos mādauerit tibi, ut fundū emerēs, uel ut pro Titio sponderēs : neq; pluris emere debes, neq; in ampliore pecuniā fideiubere. alioqui nō habebis cū eo mandati actionē. adeo quidē, ut Sabino & Cassio placuerit, etiam si usq; ad centum aureos cū eo
agere

agere uolueris: inutiliter te acturum. Sed diuersæ
 scholæ authores recte usq; ad centum aureos te
 acturū existimant. quæ sententia sanè benignior
 est. Quòd si minoris emeris: habebis scilicet cum
 eo mandati actionem: quoniam qui mandat, ut
 sibi centum aureorum fundus emeretur, is utiq;
 mandasse intelligitur, ut minoris (si possit) eme-
 retur. Recte quoq; mandatum contractum, si
 dum adhuc integra res sit, reuocatum fuerit, eua-
 nescit. Item si adhuc integro mandato, mors
 alterutrius interueniat, id est uel eius, qui manda-
 uerit, uel illius, qui mandatum susceperit: solui-
 tur mandatum. Sed utilitatis causâ receptū est,
 si eo mortuo, qui tibi mandauerat, tu ignorans
 eum decedisse, exsecutus fueris mandatū: posse
 te agere mandati actione. alioqui iusta & proba-
 bilis ignorantia tibi damnum adferret. Et huic
 simile est, quod placuit, si debitores manumisso
 dispensatore Titij, per ignorantiam liberto solue-
 rint, liberari eos: cum alioqui stricta iuris ratione
 nō possent liberari, quia alij soluissent, quàm cui
 soluere debuerint. Mandatum non suscipere,
 cuilibet liberum est: susceptum autem consum-
 mandum est, aut quàmprimū renunciandum, ut
 per semetipsum, aut per alium eandē rem man-
 dator exsequatur. Nam nisi ita renūcietur, ut in-
 tegra causâ mandatori reseruetur eandem rem
 explicandi: nihilominus mandati actio locum ha-
 bet: nisi iusta causâ intercesserit, aut non renun-
 ciandi

tiandi, aut intempestiue renunciandi. Mandatum & in diem differri, & sub conditione fieri potest. In summa sciendum est, mandatū, nisi grauitū sit, in aliam formam negocij cadere. Nam mercede constituta, incipit locatio & conductio esse. Et (ut generaliter dicamus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati siue depositi contrahitur negocium: ijs casibus interueniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi. Et ideo si fulloni polienda curandaue quis dederit uestimenta, aut sarcinatori sarcinanda, nulla mercede constituta neq; promissa: mandati competit actio.

DE OBLIGATIONIBVS,
quæ quasi ex contractu nascuntur. Tit. XXVIII.

Post genera contractuū enumerata, dispiciamus etiam de ijs obligationibus, quæ quidē non proprie nasci ex contractu intelliguntur: sed tamen quia non ex maleficio substantiā capiunt, quasi ex contractu nasci uidentur. Igitur cum quis negocia absentis gesserit: ultro citroq; inter eos nascuntur actiones, quæ appellantur negotiorum gestorū. sed domino quidem rei gestæ aduersus eum, qui gessit, directa competit actio: negotiorū autem gestori, contraria. quas ex nullo contractu proprie nasci, manifestum est: quippe
ita

ita nascuntur istæ actiones, si sine mādato quisq; alienis negocijs gerēdis se obtulerit. ex qua causa ij, quorum negocia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idq; utilitatis causa receptum est: ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demandata negociorū suorum administratiōe, peregre profecti essent, desererent negocia: quæ sanè nemo curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is, qui utiliter gessit negocia, dominū habet obligatum negociorū gestorū: ita & contra iste quoq; tenetur, ut administrationis reddat rationem. quo casu ad exactissimā quisq; diligentiam compellitur reddere rationem: nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modo alius diligentior eo commodius administraturus esset negocia. Tutores quoq;, qui tutelæ iudicio tenentur, non proprie ex contractu obligati esse intelligunt (nullum enim negocium inter tutorem & pupillum contrahitur) sed quia sanè non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu mutua sunt actiones. Non tantū enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: sed & contra tutorem cum pupillo habet contrariam tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus eius obligauerit. Item si inter aliquos communis res sit sine societate: ueluti quòd pariter eis legata donata

naraſie eſſet : & alter eorum alteri ideo teneatur
 cōmuni diuidendo iudicio, quòd ſolus fructus ex
 ea re perceperit, aut quòd ſocius eius ſolus in eā
 rem neceſſarias impenſas fecerit : nō intelligitur
 ex contractu proprie obligatus eſſe, quippe nihil
 inter ſe contraxerunt. ſed quia ex maleficio non
 tenetur: quaſi ex cōtractu teneri uidetur. Idem
 iuris eſt de eo, qui cohæredi familiae erciſcundæ
 iudicio ex his cauſſis obligatus eſt. Hæres quo-
 q; legatorum nomine non proprie ex contractu
 obligatus intelligit̃ (neq; enim cum hærede, neq;
 cum defuncto ullum negociū legatarius geſſiſſe
 proprie dici poteſt) & tamen quia ex maleficio
 non eſt obligatus: quaſi ex contractu debere in-
 telligitur. Item is, cui quis per errorem non de-
 bitum ſoluit, quaſi ex contractu debere uidetur.
 Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu
 obligatus eſſe, ut ſi certiore ratione ſequamur:
 magis (ut ſupra diximus) ex diſtractu, quàm ex
 contractu poſſit dici obligatus eſſe. Nam qui ſol-
 uendi animo pecuniam dat: in hoc dare uidetur,
 ut diſtrahat potius negocium, quàm contrahat.
 Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur, ac ſi
 mutuum ei daretur. & ideo condictione tenetur.

Ex quibusdam tamen cauſſis repeti nō poteſt,
 quod per errorem non debitum ſolutum ſit. ſic
 nanq; definierunt ueteres, ex quibus cauſſis infi-
 ciando hiſ creſcit, ex ijs cauſſis non debitum ſolu-
 tum, repeti nō poſſe: ueluti ex lege Aquilia, item
 ex lega

ex legato. Quod ueteres quidem in ijs legatis locum habere uoluerunt, quæ certa constituta, per damnationem cuiq; legata fuerat. nostra autem cõstitutio, cum unam naturam omnibus legatis & fideicommissis indulfit, huiusmodi augmentũ in omnibus legatis & fideicommissis extendi uoluit: sed non omnibus legatarijs hoc præbuit, sed tantummodo in ijs legatis & fideicõmissis, quæ sacrosanctis ecclesijs, & cæteris uenerabilibus locis, quæ religionis uel pietatis intuitu honoratur, relicta sunt: quæ si indebita soluantur, non repetuntur.

PER QVAS PERSONAS

nobis obligatio acquiritur.

Tit. XXIX.

EXpositis generibus obligationum, quæ ex cõtractu uel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus adquiri nobis non solũ per nosmet ipsos, sed per eas quoq; personas, quæ in nostra potestate sunt, ueluti per seruos & filios nostros: ut tamẽ, quod per seruos nostros nobis acquiritur, totum nostrum fiat: quod autẽ per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatiõne fuerit adquisitum, hoc diuidatur secundum imaginem rerũ proprietatis & ususfructus, quam nostra decreuit constitutio: ut quod ab actione commodum perueniat, huius ususfructum quidem habeat pater

○ ter

res, proprietas autem filio seruetur, scilicet patre actionem mouente secundum nouellæ nostræ cōstitutionis diuisionem. Item per liberos homines, & alienos seruos, quos bona fide possidemus, acquiritur nobis: sed tantum ex duabus causis, id est si quid ex operis suis, uel ex re nostra adquirant. Per eum quoq; seruum, in quo usumfructū uel usum habemus, similiter ex duabus istis causis nobis acquiritur. Communem seruum pro dominica parte dominis acquirere certum est: excepto eo, quod nominatim uni stipulādo, aut per traditionem accipiēdo, illi soli acquirit: ueluti cū ita stipulatur, TITIO DOMINO MEO DARE SPONDES: Sed si domini unius iussu seruus fuerit stipulatus, licet antea dubitabatur: tamen post nostram decisionem res expedita est, ut illi tantum adquirat, qui hoc ei facere iussit, ut supra dictū est.

QVIBVS MODIS TOLLITUR obligatio. Tit. XXX.

TOLLITUR autē omnis obligatio solutione eius, quod debetur: uel si quis, consentiente creditore, aliud pro alio soluerit. Nec interest, quis soluat: utrum ipse, qui debet, an alius pro eo. liberatur enim & alio soluente: siue sciente, siue ignorante debitore, uel inuito eo solutio fiat. Item si reus soluerit: etiam ij, qui pro eo internenerūt, liberantur. Idem ex contrario contingit, si fideiussor soluerit.

uerit. non enim ipse solus liberatur, sed etiã reus.

Item per acceptilationẽ tollitur obligatio. Est autẽ acceptilatio, imaginaria solutio. Quod em̃ ex uerborum obligatione Titio debetur, id si uelit Titius remittere, poterit sic fieri, ut patiat hæc uerba debitorem dicere: QVOD EGO TIBI PROMISI, HABES'NE ACCEPTVM? & Titius respondeat, HABEO. Sed & Græce potest acceptilatio fieri: dummodo sic fiat, ut latinis uerbis solet exigi, ἔχεις λαβῶν δινάξια τῶρα; ἔχω λαβῶν. Quo genere (ut diximus) tantum ex soluantur obligatiões, quæ ex uerbis consistunt, non etiam cæteræ. Consentaneum enim uisum est, uerbis factam obligationem, alijs posse uerbis dissolui. Sed & id, quod alia ex caussa debetur, potest in stipulationem deduci, & per acceptilationem dissolui. Sicut autem quod debetur, pro parte recte soluitur, ita in parte debiti acceptilatio fieri potest. Est autem prodita stipulatio, quæ uulgo Aquiliana appellatur, per quam cõtingit, ut omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana renouat omnes obligationes, & à Gallo Aquilio ita composita est. Quidquid te mihi ex quacunq; caussa dare facere oportet, oportebitũe; præsens in diemũe: quarũcunq; rerum mihi tecũ actio est, quæ q; aduersus te petitio, uel aduersus te persecutio est, eritũe: quodũe tu meũ habes, tenes, possides, doloũe malo fecisti, quo minus possideas: quanti

O ij quæ

quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spondit Numerius Nigidius. quod Numerius Nigidius Aulo Agerio spondit, id haberet ne à se acceptum Numerius Nigidius Aulum Agerium rogauit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit. Præterea nouatione tollitur obligatio: ueluti si id, quod tibi Seius debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam interuentu nouæ personæ, noua nascitur obligatio, & prima tollitur, translata in posteriorem: adeo, ut interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis iure tollatur: ueluti si id, quod tu Titio debes, à pupillo sine tutoris autoritate stipulatus fuerit. quo casu res amittitur. nam & prior debitor liberatur, & posterior obligatio nulla est. Nō idem iuris est, si à seruo quis fuerit stipulatus. nam tūc prior per inde obligatus manet, ac si postea nullus stipulatus fuisset. Sed si eadem persona sit, à qua postea stipuleris: ita demum nouatio fit, si quid in posteriore stipulatione noui sit: forte si conditio, aut dies, aut fideiussor adijciat, aut detrahatur. Quod autem diximus, si conditio adijciatur, nouationem fieri: sic intelligi oportet, ut ita dicamus factam nouationem, si conditio extiterit. alioqui si defecerit: durat prior obligatio. Sed cum hoc quidem inter ueteres constabat, tunc fieri nouationem, cum nouandi animo in secundam obligationem itum fuerat: per hoc autem dubiū erat, quan

quando nouandi animo uideretur hoc fieri, & quasdam de hoc præsumptiones alijs in alijs casibus introducebant: ideo nostra processit constitutio, quæ apertissime definiuit, tunc solum nouationem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quod propter nouationem prioris obligationis conueniunt. alioqui & manere pristinam obligationem, & secundam ei accedere, ut maneat ex utraq; causa obligatio secundum nostræ constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere. Hoc amplius, eæ obligationes, quæ consensu contrahuntur, contraria uoluntate dissoluuntur. Nam si Titius & Seius inter se cõsenserint, ut fundum Tusculanum emptum Seius haberet centum aureis: deinde re nondum secuta, id est neq; precio soluto, neq; fundo tradito, placuerit inter eos, ut discederetur ab ea emptione & uenditione: inuicem liberantur. Idem est in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex consensu descendunt, sicut iam dictum est.

O ij INSTI

INSTITVTIO

NVM SEV ELEMENTORVM

D. IVSTINIANI SACRA-
TISSIMI PRINCIPIS.

LIB. IIII.

DE OBLIGATIONIBVS,

quæ ex delicto nascuntur.

Tit. I.

Um sit expositum superiore libro de obligationibus ex contractu, & quasi ex cōtractu: sequitur, ut de obligationibus ex maleficio, & quasi ex maleficio dispiciamus. Sed illæ quidem (ut suo loco tradidimus) in quatuor genera diuiduntur. hæ uero unius generis sunt. nam omnes ex re nascuntur, id est ex ipso maleficio, ueluti ex furto, rapina, damno, iniuria. Furtū est contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, uel ipsius rei, uel etiam usus eius, possessionis, quod lege naturali prohibitū est admittere. Furtum autem uel à furto, id est nigro dictum est, quod clam & obscure fiat, & plerunq; nocte: uel à fraude, uel à ferendo, id est auferendo: uel à græco sermone, quod φῦρος appellant fures. Imò & Græci à ferendo φῦρος dixerunt. Furtorum autem duo sunt genera: manifestum, & nec manifestum.

Nam

Nam conceptum & oblatum, species potius actionis sunt furto coherentes, quam genera furtorum, sicut inferius apparebit. Manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφώγῳ appellant: nec solum is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiã is, qui in eo loco deprehenditur, quo furtum fit: ueluti qui in domo furtum fecit, & nondum egressus ianuam deprehensus fuerit: & qui in oliueto oliuarum, aut in uineto uuarum furtum fecit, quamdiu in eo oliueto aut uineto deprehensus fuerit. Imò ulterius furtum manifestum est extendendum, quamdiu eam rem fur tenens uisus uel deprehensus fuerit: siue in publico, siue in priuato, uel à domino, uel ab alio, antequam eò perueniret, quò deferre uel deponere destinasset. Sed si pertulit, quò destinauit, tametsi deprehendatur cum re furtiua, nõ est manifestus fur. Nec manifestum furtum quid sit: ex ijs, quæ diximus, intelligitur. nam quod manifestum non est, id scilicet nec manifestum est. Conceptum furtum dicitur, cū apud aliquem testibus presentibus furtiua res quaesita & inuenta sit. nam in eum propria actio constituta est, quamuis fur non sit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiua ab aliquo tibi oblata sit, eaquæ apud te concepta sit: utiq; si ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius, quam apud eum, qui dedit, conciperetur. nam tibi, apud quem concepta sit, propria aduersus eum, qui obtulit, quãuis fur non sit, constituta est actio,

quæ appellatur oblati. Est etiam prohibiti furti actio aduersus eum, qui furtum quærere testibus præsentibus uolentem prohibuerit. Præterea pœna constituitur edicto prætoris per actionem furti non exhibiti aduersus eum, qui furtiuam rem apud se quæsitam & inuentam non exhibuit. Sed hæ actiones, scilicet concepti & oblati, & furti prohibiti, necnon furti non exhibiti, in desuetudinem abierunt. Cum enim requisitio rei furtivæ hodie secundum ueterem obseruationem non fiat: merito ex consequentia etiam præfata actiones ab usu communi recesserunt: cum manifestum sit, quod omnes, qui scientes rem furtiuam susceperint & cælauerint, furti nec manifesti obnoxij sunt.

Pœna manifesti furti, quadrupli est, tam ex ferui, quam ex liberi persona. nec manifesti, dupli. Furtum autem fit, non solum cum quis intercipiendi causa rem alienam amouet: sed generaliter cum quis alienam rem inuito domino contrectat. Itaque siue creditor pignore, siue is, apud quem res deposita est, ea re utatur: siue is, qui rem utendam accepit, in alium usum eam transferat, quam cuius gratia ei data est: furtum committit. ueluti si quis argentum utendum acceperit, quasi amicos ad coenam inuitaturus, & id peregre secum tulerit: aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi, longius aliquo duxerit: quod ueteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset. Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ita furtum

furtū cōmittere, si se intelligāt, id inuito domino
 facere: eumq; si intellexisset, non permiffurū. at
 si permiffurum credant: extra crimen uideri, opti-
 ma sanè diffinctione: quia furtum sine affectu fu-
 randi non cōmittatur. Sed & si credat aliquis in-
 uito domino ferem cōmodatā sibi contrectare,
 domino aut uolente id fiat: dicitur furtū nō fieri.
 Vnde illud quæsitū est, cum Titius seruum Mæuij
 sollicitauerit, ut quasdā res domino subriperet, &
 ad eū perferret, & seruus id ad Mæuiū pertulerit:
 Mæuius aut, dum uult Titiū in ipso delicto depræ-
 hendere, permiserit seruo quasdam res ad eū per-
 ferre: utrum furti, an serui corrupti iudicio teneat
 Titius, an neutro? Et cum nobis super hac dubita-
 tione suggestum est, & antiquorū prudentium su-
 per hoc altercationes perspeximus, quibusdā neq;
 furti, neq; serui corrupti actionē præstantibus, qui
 busdam furti tantūmodo: nos huiusmodi callidi-
 tati obuiā euntes, per nostrā decisionē sancimus,
 non solū furti actionem, sed & serui corrupti con-
 tra eum dari. Licet em̄ is seruus deterior à sollici-
 tatore minime factus est, & ideo non concurrant
 regulæ, quæ serui corrupti actionē introducunt:
 tamen cōsiliū corruptoris ad perniciem probi-
 tatis serui introductū est, ut sit ei pœnalis actio im-
 posita, tanquam si re ipsa fuisset seruus corruptus:
 ne ex huiusmodi impunitate & in aliū seruū, qui
 facile pōset corrūpi, tale facinus à quibusdā per-
 petretur. Interdū etiā liberorū hominū furtum

fit: ueluti si quis liberorū nostrorū, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit. Aliquando aut etiā suæ rei furtum quis cōmittit: ueluti si debitor rem, quā creditori pignoris causa dedit, subtraxerit. Interdū quoq; furti tenetur, qui ipse furtū non fecit: qualis est is, cuius ope & consilio furtū factum est. In quo numero est, qui tibi numos excussit, ut alius eos raperet: aut tibi obstiterit, ut alius rem tuā exciperet, aut oues tuas uel boues fugauerit, ut alius eas acciperet. Et hoc ueteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugauit armentū. Sed si quid eorū per lasciuia, & non data opera, ut furtum admitteretur, factū est: in factū actio dari debet. At ubi ope Mæuij Titius furtū fecerit: ambo furti tenent. Ope & consilio eius quoq; furtum admitti uidetur, qui scalas forte fenestris supponit: aut ipsas fenestras uel ostiū effringit, ut alius furtum faceret: quiue ferramenta ad effringendum, aut scalas, ut fenestris supponerentur, commodauerit, sciens cuius rei gratia cōmodauerit. Certe qui nullam opem ad furtū faciendum adhibuit, sed tantum cōsiliū dedit, atq; hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti. Hi, qui in parentū uel dominorū potestate sunt, si rem eis subripiunt, furtū quidem faciūt, & res in furtiuam causam cadit (nec ob id ab ullo usucapi potest, antequā in domini potestatem reuertatur) sed furti actio nō nascit: quia nec ex alia ulla causa potest inter eos actio nasci. Si uero ope & consilio

lio alterius furtum factum fuerit: quia utiq; furtū
 committitur, conuenienter ille furti tenetur: quia
 uerum est, ope & cōsilio eius furtum factum esse.

Furti autem actio ei competit, cuius interest rē
 saluam esse, licet dominus non sit. Itaq; nec domi
 no aliter competit, quā si eius intersit rem non
 perire. Vnde constat creditorem de pignore sub
 repto furti actione agere posse, etiam si idoneum
 debitorem habeat: quia expedit ei pignori potius
 incumbere, q̄ in personam agere. adeo quidem,
 ut quamuis ipse debitor eam rem subriperit, ni
 hilominus creditori competat actio furti. Item
 si fullo poliēda curandaue, aut sarcinator sarcien
 da uestimenta mercede certa constituta acceperit,
 eaq; furto amiserit: ipse furti habet actionem,
 nō dominus: quia domini nihil interest eam rem
 non perire, cum iudicio locati à fullone aut sarcinatore
 rem suam persequi possit. Sed & bonæ fi
 dei emptori subrepta re, quā emerit, quamuis do
 minus non sit, omnino competit furti actio, quē
 admodum & creditori. Fulloni uero & sarcinatori
 non aliter furti actionem cōpetere placuit, q̄ si
 soluendo fuerint: hoc est, si domino rei æstimatione
 nē soluere possint. Nam si soluendo nō sint: tunc
 quia ab eis suū dominus consequi non possit, ipsi
 domino furti competit actio: quia hoc casu ipsius
 interest rem saluam esse. Idem est, & si in parte sol
 uendo fuerit fullo aut sarcinator. Quæ de ful
 lone & sarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui
 commo

cōmodata res est, transferenda ueteres existimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiēdo, custodiam præstat: ita is quoq;, qui cōmodatū utendi caussa accepit, similiter necesse habet custodiā præstare. Sed nostra prouidentia etiam hoc in nostris decisionibus emendauit, ut in domini uoluntate sit: siue cōmodati actionem aduersus eum, qui rem cōmodatam accepit, mouere desiderat: siue furti aduersus eum, qui rem subripuit: & alterutra earum electa, dominū non posse ex penitentia ad alteram uenire actionem. sed si quidem furem elegerit: illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari. sin autem cōmodator ueniat aduersus eum, qui rem utendā accepit: ipsi quidem nullo modo cōpetere posse aduersus furem furti actionem. eum autem, qui pro re cōmodata conuenitur, posse aduersus furem furti habere actionem: ita tamen, si dominus sciens rem esse subreptam, aduersus eum, cui res commodata fuerit, peruenit. sin autem nescius & dubitans rem esse subreptam, apud eum commodati actionem instituerit, postea autem re comperta uoluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti autem actionem peruenire: tunc licentia ei conceditur & aduersus furem uenire, obstaculo nullo ei opponendo, quoniā incertus constitutus mouit aduersus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo satisfactum fuerit. tūc etenim omnino furem à domino quidem

dem furti actione liberari: suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit: cum manifestissimū sit, etiam si ab ipso dominus actionem comodari instituerit, ignarus rem esse subreptam, postea autem hoc ei cognito, aduersus furem trāsierit: omnino liberari eum, qui rem comodatam acceperit, quęcunq; causæ exitum dominus aduersus furem habuerit: eadem definitione obtinēte, siue in parte, siue in solidum soluendo sit is, qui rem commodatam acceperit.

Sed is, apud quem res deposita est, custodiam non præstat: sed tantū in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit. qua de causā si res ei subrepta fuerit: quia restituendæ eius rei nomine depositi non tenetur, nec ob id eius interest rem saluam esse: furti agere non potest, sed furti actio domino competit. In summa, sciendum est, quæsitum esse, an impubes rem alienam amouendo, furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu furandi consistit: ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se delinquere. Furti actio, siue dupli, siue quadrupli, tantum ad pœnæ persecutionē pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus, quam aut uindicando, aut condicendo potest auferre. Sed rei uindicatio quidē aduersus possessorem est: siue fur ipse possidet, siue alius quilibet. cōdictio autem aduersus furem ipsum hæredēue eius, licet nō possideat, cōpetit.

DE VI BONORVM RAPTO-
rum. Tit. II.

Qui res alienas rapit, tenetur quidē etiam fur-
ti (quis enim magis alienam rem inuito do-
mino contrectat, quā qui ui rapit? ideoq; recte
dictum est eum improbum furem esse) sed tamē
propriam actionem eius delicti nomine prætor
introduxit, quæ appellatur ui bonorum raptorū:
& est intra annum quadrupli, post annum simpli:
quæ actio utilis est, etiam si quis unam rem, licet
minimam, rapuerit. Quadruplum autem non to-
tum pœna est, sicut in actione furti manifesti dixi-
mus: sed in quadruplo inest & rei persecutio: ut
pœna tripli sit, siue cōprehendatur raptor in ipso
delicto, siue nō. Ridiculū enim esset leuioris con-
ditionis esse eū, qui ui rapit, quā qui clam amo-
uet. Ita tamen competit hæc actio, si dolo ma-
lo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus,
rem suam esse existimans, & imprudens iuris, eo
animo rapuerit, quasi domino liceat etiam per-
uim rem suā auferre à possessoribus: absolui de-
bet. Cui scilicet cōueniens est, nec furti teneri eū,
qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne dum ta-
lia excogitant, inueniatur uia, per quā raptores
impune suam exerceant auariciā: melius diuali-
bus constitutionibus pro hac parte prospectū est,
ut nemini liceat ui rapere uel rem mobilem, uel
se mouentē, licet suam eandem rem existimet.
sed

sed si quis contra statuta principū fecerit: rei quidem suæ dominio cadere. si autē aliena res sit: post restitutionē eius, etiā æstimationē eiusdē rei præstare. Quod non solum in mobilibus rebus, quæ rari possunt, cōstitutiones obtinere censuerunt: sed etiam in inuasionibus, quæ circa res solisunt, ut ex hac causā ab omni rapina homines abstineāt. Sanē in hac actione nō utiq; expectatur, rem in bonis actoris esse. nam siue in bonis sit, siue nō: si tamē ex bonis sit, locū hæc actio habebit. Quare siue locata, siue cōmodata, siue etiā pignorata, siue deposita sit res apud Titium, sic ut intersit eius eam rem per uim non auferri (ueluti si in deposita re culpam quoq; promisit) siue bona fide possideat, siue usufructum quis habeat in ea, uel quid aliud iuris, ut intersit eius non rari: dicendum est ei competere hanc actionem, nō ut dominū accipiat: sed illud solum, quod ex bonis eius, qui rapinam passus est, id est, quod ex substantia eius ablatum esse proponatur. Et generaliter dicendum est, ex quibus causis furti actio cōpetit in re clam facta, ex eisdem causis omnes habere hanc actionem.

DE LEGE AQUILIA.

Tit. III.

DAmni iniuriæ actio constituitur per legem Aquilianam: cuius primo capite cautum est,
ut si

ut si quis alienum hominē, alienamque quadrupedem, quæ pecudum numero sit, iniuria occiderit: quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur. Quod autē non præcise de quadrupede, sed de ea tantum, quæ pecudum numero est, cauetur: eò pertinet, ut neq; de feris bestijs, neq; de canibus cautum esse intelligamus: sed de ijs tantū, quæ gregatim proprie pasci dicunt: quales sunt equi, muli, asini, oues, boues, capræ. De suis quoq; idem placuit. Nā & suis pecudū appellatione continent: quia & hi gregatim pascuntur. Sic deniq; & Homerus in Odyssæa ait (sicut Aelius Martianus in suis institutionibus refert.

Δίης τόν γε σῆεσι παρέμμενον, οἱ δὲ νέμονται
 τὰς κόρην, ὡς ἐστὶν, ἐπὶ τε κρήνη Ἀρεθούση.

Iniuria autem occidere intelligitur, qui nullo iure occidit. Itaq; qui latronem insidiatorē occiderit: non tenetur, utiq; si aliter periculum effugere non potest. Ac ne is quidem hac lege tenet, qui casu occidit: si modo culpa eius nulla inueniatur. nam alioqui nō minus ex dolo, quàm ex culpa quisq; hac lege tenetur. Itaq; si quis dum iaculis ludit, uel exercitatur, transeuntē seruum tuum traiecerit: distinguitur. Nam si id à milite in eo campo, ubi solitum est exercitari, admissum est: nulla culpa eius intelligit. si alius tale quid admitterit: culpæ reus est. Idem iuris est de milite, si in alio loco, quàm qui ad exercitandum militibus destina

destinatus est, id admiserit. Item si putator ex arbore deiecto ramo seruum tuum transeuntem occiderit: si propè uiam publicam, aut uicinalem id factū est, neq; proclamauit, ut casus euitari posset: culpæ reus est. sed si proclamauit, nec ille curauit præcauere: extra culpā est putator. Aequè extra culpam esse intelligitur, si seorsum à uia forte, uel in medio fundo cædebat, licet non proclamauit: quia in eo loco nulli extraneo ius fuerat uersandi. Præterea si medicus, qui seruum tuum secuit, dereliquerit curationem eius, & ob id mortuus fuerit seruus: culpæ reus erit. Imperitia quoq; culpæ adnumeratur: ueluti si medicus ideo seruū tuum occiderit, quia male eum secuerit, aut perperā ei medicamentum dederit. Impetu quoq; mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si seruus tuus oppressus fuerit: culpæ reus est mulio. Sed & si propter infirmitatem eas retinere nō potuerit, cum alius firmior eas retinere potuisset: æque culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoq; qui cum equo ueheretur, impetum eius aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam suam retinere non potuerit. His autem uerbis legis, QUANTI ID EO IN ANNO PLVRIMI FVERIT, illa sententia exprimitur: ut si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut preciosus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit.

P Qua

Qua ratione creditum est pœnalem esse huius legis actionem: quia non solum tanti quisq; obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando longe pluris. Ideoq; constat in hæredem eam actionem nō transire: quæ transitura fuisset, si ultra damnum nunquam lis æstimeretur. Illud non ex uerbis legis, sed ex interpretatione placuit: nō solum perempti corporis æstimationem habendam esse secundum ea, quæ diximus: sed eo amplius, quidquid præterea perempto eo corpore, damni uobis illatum fuerit: ueluti si seruum tuū hæredem ab aliquo institutum, ante quis occiderit, quàm is iussu tuo hæreditatē adierit. nam hæreditatis quoq; amissæ rationem esse habendam constat. Item si ex pari mularum unam, uel ex quadrigis equorum unum quis occiderit, uel ex comœdis unus seruus occisus fuerit: non solum occisi fit æstimatio, sed eo amplius id quoq; computat, quanti depreciati sunt, qui supersunt. Liberum autem est ei, cuius seruus occisus fuerit, & ex iudicio priuato legis Aquiliæ damnum persequi, & capitalis criminis eum reum facere. Caput secundum legis Aquiliæ in usu non est. Capite tertio de omni cætero damno cauetur. Itaq; si quis seruum, uel eam quadrupedem, quæ pecudū numero est, uulnerauerit: siue eam quadrupedem, quæ pecudum numero nō est, ueluti canem, aut feram bestiā uulnerauerit, aut occiderit: hoc capite actio constituitur. In cæteris quoq; omnibus

bus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carêt, damnum per iniuriam datum, hac parte vindicatur. Si quid enim ustum, aut ruptum, aut fractum fuerit: actio ex hoc capite constituit, quantum poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere. Ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum est. Vnde non solum fracta, aut usta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta atque deteriora facta, hoc uerbo continentur. Denique responsum est, si quis in alienum uinum aut oleum, id miscuerit, quo naturalis bonitas uini aut olei corrumpere: ex hac parte legis Aquiliæ eum teneri. Illud palam est, sicut ex primo capite ita demum quisque tenetur, si dolo aut culpa eius homo aut quadrupes occisus occisus fuerit: ita ex hoc capite, de dolo aut culpa, & de cætero dano quæque teneri. Ex hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit. At nec PLVRIMI quidem uerbum adijcitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendam æstimationem, ac si etiam hac parte PLVRIMI uerbum adiectum fuisset. nam plebs Romanâ, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuisse, quod prima parte eo uerbo usa esset. Cæterum placuit, ita demum directam ex hac lege actionem esse, si quis præcipue corpore suo damnum dederit. Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles actiones

P ij dari

dari solent. ueluti si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, ut fame necaretur: aut iumentum ita uehementer egerit, ut rumperetur: aut pecus in tantum exagitauerit, ut præcipitaretur. aut si quis alieno seruo persuaferit, ut in arborem ascenderet, uel in puteum descenderet, & is ascendendo, uel descendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læsus fuerit: utilis actio in eum datur. Sed si quis alienum seruum, aut de ponte, aut de ripa in flumen deiecerit, & is suffocatus fuerit: eo, quod proiecit, corpore suo damnum dedisse, non difficulter intelligi potest: ideoq; ipsa lege Aquilia tenetur. Sed si non corpore damnum fuerit datum, neq; corpus læsum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit: cum non sufficiat, neq; directa, neq; utilis legis Aquiliæ actio: placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: ueluti si quis misericordia ductus, alienum seruum compeditum soluerit, ut fugeret.

DE INIURIIS.

Tit. IIII.

Generaliter iniuria dicitur, omne, quod non iure fit. specialiter, aliàs contumelia, quæ à contemnendo dicta est, quam Græci ὕβρις appellant: aliàs culpa, quam Græci ἑγκλημα dicunt, sicut in lege Aquilia damnum iniuria datum accipitur: aliàs iniquitas & iniusticia, quam Græci ἀνομία

ἀνομιὰν καὶ ἀδίκημα uocāt. cum enim prætor uel iudex non iure contra quem pronunciat: iniuriam accepisse dicitur. Iniuria autem committitur non solum cum quis pugno pulsatus, aut fistibus cæsus, uel etiam uerberatus erit: sed & si cui cōiucium factum fuerit, siue cuius bona quasi debitoris, qui nihil deberet, possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere: uel si quis ad infamiam alicuius libellum, aut carmen, aut historiam scripserit, cōposuerit, ediderit, dolo uel malo fecerit, quo quid eorum fieret: siue quis matrem familias, aut prætextatum prætextatam uel adfectatus fuerit: siue cuius pudicitia attentata esse dicetur: & deniq; alijs plurimis modis admitti iniuriam, manifestum est. Patitur autem quis iniuriam non solum per semetipsum, sed etiam per liberos suos, quos in potestate habet: item per uxorem suam. id enim magis præualuit. Itaq; si filia alicuius, quæ Titio nupta est, iniuriam feceris: non solum filia nomine tecum iniuriarum agi potest, sed etiam patris quoq; & mariti nomine. Contra autem si uiro iniuria facta sit: uxor iniuriarum agere nō potest. Defendi enim uxores à uiris, nō uiros ab uxoribus, æquum est. Sed & focer nurus nomine, cuius uir in eius potestate est, iniuriarum agere potest. Seruis autem ipsis quidem nulla iniuria fieri intelligitur, sed domino per eos fieri uidetur. nō tamen iisdem modis, quibus etiā per liberos & uxores: sed ita, cum quid atrocius cōmis-

sum fuerit, & quod aperte ad contumeliam domini respicit: ueluti si quis alienum seruum atrociter uerberauerit, & in hunc casum actio proponitur. At si quis seruo conuicium fecerit, uel pugno eum percusserit: nulla in eum actio domino competit. Si communi seruo iniuria facta sit: æquum est, non pro ea parte, qua dominus quisq; est, æstimationem iniuriæ fieri: sed ex dominorum persona, quia ipsis fit iniuria. Quod si ususfructus in seruo Titij est, pprietas Mæuij: magis Mæuius iniuria fieri intelligitur. Sed si libero homini, qui tibi bona fide seruit, iniuria facta sit: nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit: nisi in contumeliam tuam pulsatus sit. tunc enim competit & tibi iniuriarum actio. Idem ergo est, & in seruo alieno bona fide tibi seruiente: ut toties admittatur iniuriarum actio, quoties in tuam contumeliam iniuria ei facta sit. Pœna autem iniuriarum ex lege duodecim tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os uero fractum numariæ pœnæ erant cõstitutæ, quasi in magna ueterum paupertate. Sed postea prætores permittebant ipsis, qui iniuriam passi sunt, eam æstimare: ut iudex uel tanti reum condemneret, quanti iniuriam passus æstimauerit, uel minoris, prout ei uisum fuerit. Sed pœna quidem iniuriæ, quæ ex lege duodecim tabularum introducta est, in desuetudinem abiit. quam autem prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur)

in iu

In iudicijs frequentatur. Nam secundū gradū dignitatis, uitæq; honestatem, crescit aut minuitur æstimatorio iniuriæ. qui gradus condemnationis & in seruili persona nō immerito seruatur: ut aliud in seruo actore, aliud in medijs actus homine, aliud in uilissimo uel compedito ius æstimationis constituitur. Sed & lex Cornelia de iniurijs loquitur, & iniuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quod se pulsatum quis, uerberatum uel domum suam ui introitā esse dicat. Domum autē accipimus, siue in propria domo quis habitet, siue in conductā: siue gratis, siue hospitio receptus sit. Atrox iniuria æstimatur uel ex facto: ueluti si quis ab alio uulneratus sit, uel fustibus cæsus. uel ex loco: ueluti si cui in theatro, uel in foro, uel in conspectu prætoris iniuria facta sit. uel ex persona: ueluti si magistratus iniuriam passus fuerit, uel si senatori ab humili persona iniuria facta sit, aut parenti patrono fiat à liberis uel libertis. Aliter em̄ senatoris & parētis patroni q; aliter extranei & humilis personæ iniuria æstimatur. Nonnunquā & locus uulneris atrocem iniuriam facit, ueluti si in oculo quis percussus fuerit. Parui autem refert, utrum patrifamilias, an filiosfamilias talis iniuria facta sit. nam & hæc atrox iniuria æstimabitur. In summa, sciendū est, de omni iniuria eum, qui passus est, posse uel criminaliter agere, uel ciuilititer. Et si quidē ciuilititer agatur: æstimatione facta secundū quod dictū est, pœ-

na reo imponitur. Sin aut criminaliter: officio iudicis extraordinaria poena reo irrogatur: hoc uidelicet obseruando, quod Zenoniana constitutio introduxit, ut uiri illustres, quiq; super eos sunt, & per procuratores possint actione iniuriarum criminaliter uel persequi uel suscipere, secundum eius tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet. Non solum aut is iniuriarum tenetur, qui fecit iniuriam, id est qui percussit; uerum ille quoq; tenetur, qui dolo fecit iniuriam, uel qui procurauit, ut cui mala pugno percuteretur. Hac actio dissimulatione abolet. & ideo si quis iniuriam dereliquerit, hoc est statim passus, ad animum suum non reuocauerit: postea ex poenitentia remissam iniuriam non poterit recolare.

DE OBLIGATIONIBVS, QVAE
quasi ex delicto nascuntur. Tit. V.

SI iudex litem suam fecerit: non proprie ex maleficio obligatus uidetur. sed quia neq; ex maleficio, neq; ex contractu obligatus est, & utiq; peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo uidetur quasi ex maleficio teneri, & in quantum de ea re aequum religioni iudicantis uidebitur, poenam sustinebit. Item is, ex cuius coenaculo, uel proprio ipsius, uel conducto, uel in quo gratis habitat, deiectum effusumue aliquid est, ita ut alicui noceret: quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo aut non proprie ex maleficio obligatus intelligitur.

ligitur, quia plerumq; ob alterius culpam tenetur, aut serui, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua uulgo iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest (si ceciderit) alicui nocere. quo casu poena decem aureorum constituta est. De eo uero, quod deiectum effusumue est, dupli, quantum damni datum sit, constituta est actio. Ob hominem uero liberum occisum, quinquaginta aureorum poena constituitur. Si uero uiuat, nocitumq; ei esse dicatur: quantum ob eam rem æquum iudici uideatur, actio datur. Iudex enim computare debet mercedes medicis præstitas, cæteraq; impendia, quæ in curatione facta sunt: præterea operas, quibus caruit, aut cariturus est ob id, quod inutilis est factus. Si filius familias seorsum à patre habitauerit, & quid ex cœnaculo eius deiectum effusumue fuerit, siue quid positum suspensumue habuerit, cuius casus periculosus est: Iuliano placuit, in patrem nullam esse actionem, sed cum ipso filio agendum esse. Quod & in filio familias iudice obseruandum est, qui litem suam fecerit. Item exercitor nauis aut cauponæ aut stabuli de dolo aut furto, quod in naui aut caupona aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri uideatur: si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicuius eorum, quorum opera nauem aut cauponam aut stabulum exercet. Cum enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit aduersus eum constituta hic actio, & aliquatenus culpæ reus est, quod opera malorum hominum uteretur: ideo quasi ex male

ficio teneri uidetur. In his autem casibus in factum actio cōpetit, quæ hæredi quidem datur, aduersus hæredem autem non competit.

DE ACTIONIBVS.

Tit. VI.

SVperest, ut de actionibus loquamur. Actio aut nihil aliud est, quæ ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur. Omnium aut actionum, quibus inter aliquos apud iudices arbitrosue de quacunque re queritur, summa diuisio in duo genera diducitur. aut enim in rem sunt, aut in personam. Namque agit unusquisque, aut cum eo, qui ei obligatus est, uel ex contractu, uel ex maleficio. quo casu perditæ sunt actiones in personam, per quas intendit aduersarium ei dare aut facere oportere, & alijs quibusdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo iure ei obligatus est, mouet tamen alicui de aliqua re controuersiam. quæ casu perditæ actiones in rem sunt: ueluti si rem corporalem possideat quis, quam Titius suam esse affirmet, possessor aut dominum eius se esse dicat. nam si Titius suam esse intendat: in rem actio est. Aequè si agat quis, ius sibi esse fundo forte uel ædibus utendi fruendi, uel per fundum uicini cundi agendi, uel ex fundo uicini aquam ducendi: in rem actio est. Eiusdem generis est actio de iure prædiorum urbanorum: ueluti si quis agat ius sibi esse altius ædes suas tollendi, prospiciendiue, uel precipiendi aliquid, uel immittendi.

di rignū in uiciniædes. Contra quoq; de usufructu, & de seruitutibus prædiorū rusticorū, itē prædiorū urbanorū, inuicē quoq; p̄dita sunt actiōes: ut si quis intendat ius non esse aduersario utendī fruēdi, eundi agendi, aquamūe ducendi, itē altius tollendi, p̄spiciendīue, uel proijciendi immittendīue: istæ quoq; actiōes in rem sunt, sed negatiuæ.

Quod genus actionis in controuersijs rerū corporaliū proditū non est. Nā in his is agit, qui non possidet. ei uero, qui possidet, non est actio p̄dita, per quā neget rem actoris esse. Sanē uno casu qui possidet, nihilominus is actoris partes obtinet, sicut in latioribus Digestorū libris opportuni us apparebit. Sed istæ quidē actiones, quarum mentionē habuimus, & si quæ sunt similes, ex legitimis & ciuilibus causis descendunt. Aliæ aut sunt, quas prætor ex sua iurisdictione cōparatas habet tam in rem, q̄ in personā, quas & ipsas necessariū est exemplis ostendere. ut ecce, plerunq; ita permittit prætor in rem agere, ut uel actor dicat se quasi usufructu p̄sente, quod non usufructu p̄sente: uel ex diuerso possessor dicat aduersariū suum non usufructu p̄sente, quod usufructu p̄sente. Namq; si cui ex iusta causa res aliqua tradita fuerit (ueluti ex causa emptio- nis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) & necdū eius rei dominus effectus est: si eius rei possessionem casu amiserit, nullam habet in rem directam actionem ad eam persequendam: quippe ita proditæ sunt iure ciuili actiones, ut quis do-
miniū

miniū suum uindicet. sed quia sanè durum erat, eo casu deficere actionem: inuenta est à prætore actio, in qua dicit is, qui possessionē amisit, eam rem se usucepisse, quam usu non cepit, & ita uindicat suam esse: quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum à Publicio prætore in edicto proposita est. Rursus ex diuerso, si quis cum rei publicæ causâ abesset, uel in hostium potestate esset, rem eius, qui in ciuitate esset, usuceperit: permittitur domino, si possessor rei publicæ causâ abesse desierit, tunc intra annū rescissa usucapione eam petere: id est ita petere, ut dicat possessorem usu nō cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam & alijs simili æquitate motus prætor accommodat: sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarū uolumine intelligere licet. Item si quis in fraudem creditorū rem suā alicui tradiderit: bonis eius à creditoribus possessis ex sententia præsidis, permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione, eam rem petere: id est dicere eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse. Item Seruiana & quasi Seruiana (quæ etiam hypothecaria uocatur) ex ipsius prætoris iurisdictione substantiā capiunt. Seruiana autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris iure pro mercedibus fundi ei tenentur. Quasi seruiana autem est, qua creditores pignora hypothecasque persequunt. Inter pignus autem & hypothecam (quantū ad actionem hypotheca

thecariam attinet) nihil interest. nam de qua re
 inter creditorem & debitorem conuenerit, ut sit
 pro debito obligata: utraq; hac appellatione con-
 tinetur. sed in alijs differentia est. Nam pignoris
 appellatione eam proprie rem cōtineri dicimus,
 quæ simul etiã traditur creditori, maxime si mo-
 bilis sit. At eam, quæ sine traditione, nuda con-
 uentione tenetur: proprie hypothecæ appellatio-
 ne contineri dicimus. In personam quoq; actio-
 nes ex sua iurisdictione propositas habet prætor:
 ueluti de pecunia constituta. cui similis uideba-
 tur recepticia. sed ex nostra constitutione (cum &
 si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ
 cōstitutæ transfusum est) & ea quasi superuacua
 iussa est cum sua authoritate à nostris legibus re-
 cedere. Item prætor proposuit actionem de pe-
 culio seruorū, filiorūq; familiarū: & eam, ex qua
 querit̃, an actor iurauerit, & alias cōplures. De
 constituta autem pecunia cum omnibus agitur,
 quicūq; pro se uel pro alio soluturos se constitue-
 rint: nulla scilicet stipulatione interposita. nam
 alioqui si stipulanti promiserint: iure ciuili tenen-
 tur. Actiones autē de peculio, ideo aduersus pa-
 trem dominumūe comparauit prætor: quia licet
 ex contractu filiorum seruorumūe ipso iure non
 teneantur: æquum tamen est peculiotenus (quod
 ueluti patrimoniū est filiorū filiarumq; item ser-
 uorū) condemnari eos. Item si quis postulante
 aduersario iurauerit, deberi sibi pecuniam, quam
 pete

peteret, neq; ei soluat: iustissime accōmodat ei ta-
 lem actionem, per quam nō illud quæritur, an ei
 pecunia debeat, sed an iurauerit. Poenales
 quoq; actiones prætor multas ex sua iurisdictio-
 ne introduxit: ueluti aduersus eum, qui quid ex
 albo eius corrupisset: & in eum, qui patronum uel
 parentē in ius uocasset, cum id non impetrasset:
 item aduersus eum, qui ui exemerit eum, qui in
 ius uocaret, cuiusue dolo alius exemerit, & alias
 innumerabiles. Præiudiciales actiones in rem
 esse uidentur: quales sunt, per quas quærit, an ali-
 quis liber, an libertus sit, uel de partu agnoscendo.
 Ex quibus ferè una illa legitimā causam habet, p-
 quā quæritur, an aliquis liber sit. cæteræ ex ipsius
 prætoris iurisdictiōe substantiā capiūt. Sic itaq;
 discretis actionibus: certum est, nō posse actorem
 suam rem ita ab aliquo petere, si apparet eum da-
 re oportere. Nec enim quod actoris est, id ei dari
 oportet: scilicet quia dari cuiquam id intelligit,
 quod ita datur, ut eius fiat. Nec res, quæ iam acto-
 ris est, magis eius fieri potest. Planè odio furū,
 quo magis pluribus actionibus teneantur, effectū
 est, ut extra pœnam dupli aut quadrupli, rei reci-
 piendæ nomine fures etiam hac actione tenean-
 tur, si appareat eos dare oportere: quamuis sit ad-
 uersus eos etiam hæc in rem actio, per quam rem
 suam quis esse petit. Appellamus autē in rem
 quidem actiones, uindicationes: in personam ue-
 ro actiones, quibus dare aut facere oportere intē-
 ditur

ditur, conditiones. Condicere enim est denun-
 ciare prisca lingua. nunc uero abusive dicimus.
 cōditionem actionem in personā esse, qua actor
 intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tem-
 pore eo nomine denunciatio fit. Sequens illa
 diuisio est, quòd quædam actiones rei persecuen-
 dæ gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ perse-
 quendæ, quædam mixtæ sunt. Rei persecuen-
 dæ causa cōparatæ, sunt omnes in rem actiones.
 Earum uero actionum, quæ in personam sunt, eæ
 quidem, quæ ex contractu nascuntur, serè omnes
 rei persecuendæ causa comparatæ uidentur: ue-
 luti quibus mutuam pecuniam, uel in stipulatū
 deductam petit actor, item cōmodati, depositi,
 mandati, pro socio, ex empto, uendito, locato,
 cōducto. Planè si depositi agat eo nomine, quò
 tumultus, incendiij, ruinæ, naufragij causa depo-
 situm sit: in duplum actionem prætor reddit: si
 modo cum ipso, apud quem depositū sit, aut cum
 hærede eius de dolo ipsius agitur. quo casu mixta
 est actio. Ex maleficiojs uero proditæ actiones,
 aliæ tantum pœnæ persecuendæ causa compa-
 ratæ sunt: aliæ tam pœnæ, quàm rei persecuendæ,
 & ob id mixtæ sunt. Pœnam tantum persequi-
 tur quis actione furti. siue enim manifesti agatur
 quadrupli, siue non manifesti dupli: de sola pœna
 agitur. nam ipsam rem propria actione persequi-
 tur quis, id est suam esse petens: siue fur ipse eam
 rem possideat, siue alius quilibet. Eo amplius ad-
 uersus

uerfus furem etiã condictio est rei. Vi autem bonorum raptorum actio, mista est: quia in quadruplo rei persecutio continetur: pœna autem tripli est. Sed & legis Aquiliæ actio de damno iniuriato, mista est: non solum si aduersus inficientem in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisq; agat: ueluti si quis hominem claudum aut luseu occiderit, qui in eo anno integer & magni precij fuerit. tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit, secundum iam traditam diuisionem. Item mista est actio contra eos, qui relicta sacrosanctis ecclesijs, uel alijs uenerabilibus locis legati uel fideicommissi nomine, dare distulerint: usq; adeo, ut etiam in iudicium uocarentur. tunc enim & ipsam rem uel pecuniã, quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna. & ideo in duplum eius fit condemnatio. Quædam actiones mistam causam obtinere uidentur, tam in rem, quàm in personã: qualis est familiæ eriscundæ actio, quæ competit coheredibus de diuidenda hereditate. Item communi diuidendo, quæ inter eos reddit, inter quos aliquid commune est, ut id diuidatur. Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus iudicijs permittitur iudici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adiudicare: & si unius pars prægruari uidebitur, eum inuicem certa pecunia alteri condemnare. Omnes autem actiones, uel in simplum

plum conceptæ sunt, uel in duplum, uel in triplū, uel in quadruplum, ulterius autem nulla actio extenditur. In simplū agitur: ueluti ex stipulatione, & mutui datione, ex empto, uendito, locato, conducto, mandato, & deniq; ex alijs quàm plurimis causis. In duplum agimus: ueluti furti nec manifesti, damni iniuriæ, ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis. Item serui corrupti: quæ competit in eum, cuius hortatu consilioq; seruus alienus fugerit, aut cōtumax aduersus dominū factus est, aut luxuriose uiuere cœperit, aut deniq; quolibet modo deterior factus sit. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo seruus abstulerit, æstimatio deducitur. Item ex legato, quod uenerabilibus locis relictum est, secundū ea, quæ supra diximus. Tripli uero agimus, cum quidam maiorem uera æstimatione quantitatem in libello cōventionis inserunt, ut ex hac causa uiatores, id est exsecutores litium, ampliorē summā sportularū nomine exigere. tunc enim id, quod propter eorum causam damnū passus fuerit reus, in triplum ab actore consequatur: ut in hoc triplo etiam simplū, in quo damnū passus est, connumeretur. Quod nostra constitutio introduxit, quæ in nostro Codice fulget, quā proculdubio certum est ex lege condicitiæ emanare. Quadrupli autem agitur, ueluti furti manifesti, item de eo, quod merus causa factum sit: deq; ea pecunia, quæ in hoc data sit, ut is cui da-

Q

tur

tur calumniæ causa, negocium alicui faceret, uel non faceret. Item ex lege condicticia nostra constitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens ijs exsecutoribus litium, qui contra nostræ constitutionis normam à reis quidquam exegerint. Sed furti quidem nec manifesti actio, & serui corrupti, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eò differunt, quòd hæ actiones omnimodo dupli sunt. at illæ, id est damni iniuriæ ex lege Aquilia, & interdum depositi: inficiatione duplicantur, in confitentem autem in simplex dantur. Sed illa, quæ de ijs competit, quæ relicta uenerabilibus locis sunt: non solum inficiatione duplicatur, sed etiam si distulerit relicti solutionem usquequo iussu magistratuum nostrorum conueniatur. In cõfitentem uero ante, quàm iussu magistratuum conueniatur, soluentem, simpli redditur. Item actio de eo quod metus causa factum sit, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eò differt: quod eius natura tacite continetur, ut qui iudicis iussu ipsam rem actori restituat, absoluitur. quod in cæteris casibus nõ est ita: sed omnimodo quisque in quadruplum cõdemnatur, quod est & in furti manifesti actione. Actionum autem quædam bonæ fidei sunt, quædam stricti iuris. Bonæ fidei sunt hæ: ex empto, uendito, locato, conducto, negociorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiaris erciscundæ, communi diuidendo, præscriptis uerbis,

verbis, quæ de æstimato proponitur, & ea, quæ
 ex permutatione competit, & hæreditatis peti-
 tio. Quamuis enim usq; adhuc incertum erat, in-
 ter bonæ fidei iudicia connumeranda hæredita-
 tis petitio esset, an non: nostra tamen constitu-
 tio aperte eam esse bonæ fidei disposuit. Fue-
 rat antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei iu-
 dicijs: sed cum pleniorē esse ex stipulatu actio-
 nem inuenientes, omne ius, quod res uxoria an-
 tea habebat, cum multis diuisionibus in actionē
 ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponit,
 trāstulerimus: merito rei uxoriæ actione sublata,
 ex stipulatu actio, quæ pro ea introducta est, natu-
 ram bonæ fidei iudiciij tantum in exactione dotis
 meruit, ut bonæ fidei sit. Sed & tacitā ei dedimus
 hypothecam. Præferri autem alijs creditoribus
 in hypothecis tunc censuimus, cum ipsa mulier
 de dote sua experiatur, cuius solius prouidentia
 hoc induximus. In bonæ fidei iudicijs libera
 potestas permitti uidetur iudici ex bono & æquo
 æstimādi, quantum actori restitui debeat. In quo
 & illud continetur, ut si quid inuicē præstare acto-
 rem oporteat: eo compensato, in reliquum is, cū
 quo actum est, debeat condemnari. Sed & in
 stricti iuris iudicijs ex rescripto diui Marci, opposi-
 ta doli mali exceptione, compensatio inducebat.
 Sed nostra constitutio easdem compensationes,
 quæ iure aperto nitunt, latius introduxit, ut actio-
 nes ipso iure minuant, siue in rem, siue in perso-
 nam

nā, siue alias quasq; excepta sola depositi actione, cui aliquid cōpensationis nomine opponi, sane iniquū esse credimus: ne sub prætenu cōpensationis, depositarum rerum quis exactione defraudetur. Præterea quasdam actiones arbitrarias, id est ex arbitrio iudicis pendentes appellamus: in quibus, nisi arbitrio iudicis is, cum quo agitur, actori satisfaciatur: ueluti rem restituatur, uel exhibeat, uel soluat, uel ex noxali causa seruum dedat: condemnari debeat. Sed istæ actiones, tam in rem, quàm in personam inueniuntur. In rem: ueluti Publiciana, Seruiana de rebus coloni, quasi Seruiana, quæ etiã hypothecaria uocatur. In personam: ueluti quibus de eo agitur, quod ui aut metus causa, aut dolo malo factum est. Item cū id, quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoq; actio, ex arbitrio iudicis pendet. In his enim actiōibus & cæteris similibus permittitur iudici ex bono & æquo secundum cuiusq; rei, de qua actum est, naturam aestimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat. Curare autē debet iudex, ut omnino quantum possibile ei sit, certæ pecuniæ uel rei sententiã ferat: etiam si de incerta quantitate apud eum actum est. Si quis agens, in intentione sua plus complexus fuerit, quàm ad eū pertineat: à causa cadebat, id est rem amittebat, nec facile in integrum restituebatur à prætoribus, nisi minor erat uiginti quinque annis. Huic enim, sicut in alijs causis causa cognita succurrebatur,

si lapsus iuuentute fuerat: ita & in hac caussa succurri solitum erat. Sanè si tam magna caussa iusti erroris interueniebat, ut etiam constantissimus quisq; labi posset: etiam maiori uiginti quinq; annis succurrebatur. ueluti si quis totum legatum petierit: post deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati ademptra sit, aut quibusdam alijs legata data sint, quæ efficiebant, ut plus petiisse uideretur petitor, quàm dodrantem, atq; ideo lege Falcidia legata minuebantur. Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, & caussa. Re: ueluti si quis pro decem aureis, qui ei debebant, uiginti petierit: aut si is, cuius ex parte res est, totam eam, uel maiorem partem suam esse intèderit. Tempore: ueluti si quis ante diem, uel ante conditione petierit. Qua em̄ ratione qui tardius soluit, q̄ soluere deberet, minus soluere intelligit: eadē ratione qui præmature petit, plus petere uidet. Loco plus petitur: ueluti cū quis id, qd̄ certo loco sibi dari stipulatus est, alio loco petit, sine cōmemoratione illius loci, in quo sibi dari stipulatus est. uerbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit, EPHESI DARE SPONDES: Romæ pure intendat sibi dari oportere. Ideo aut plus petere intelligitur: quia utilitatem, quam haberet promissor, si Ephesi solueret, adimit ei pura intentione. Propter quam caussam alio loco petenti arbitraria actio proponitur: in qua scilicet ratio habetur utilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si

illo loco solueret, quo se soluturū spopōdit. Quæ utilitas plerunq; in mercibus maxima inuenitur: ueluti uino, oleo, frumento: quæ per singulas regiones diuersa habent precia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus sub eisdem usuris scenerantur. Si quis tamen Ephesi petat, id est eo loco petat, quo ut sibi detur, stipulatus est: pura actione recte agit. Idc; etiam prætor monstrat, scilicet quia utilitas soluendi salua est promissori. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui causa plus petit. ut ecce si quis ita à te stipulet, HOMINEM STICHVM, AVT DECEM AYREOS DARE SPONDES: dein de alterum petat, ueluti hominem tantū, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipulationis promissoris est electio, utrum pecuniam, an hominem soluere malit. Qui igitur pecuniam tantum, uel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit electionem aduersario: & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, aduersarij uero sui deteriorem. Qua de causa talis in ea re prodita est actio, ut quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere: id est ut eodem modo peteret, quo stipulatus est. Præterea si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat: aut generaliter uinum stipulatus sit, & specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam

Tyriam petat: plus petere intelligitur: quia electionem aduersario tollit, cui stipulationis iure liberum fuit, aliud soluere: quam quod peteretur. Quinetiam licet uilissimum sit, quod quis petat: nihilominus plus petere intelligitur: quia saepe accidit, ut promissori facilius sit illud soluere, quod maioris precij est. Sed hæc quidem antea in usu fuerant: postea uero lex Zenoniana & nostra rem coartauit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum: quid statui oporteat, Zenonis diuæ memoriæ loquitur constitutio. Sin autem quantitate, uel alio modo plus fuerit petitum: in omne, si quod forte damnum ex hac causa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commissæ tripli condempnatione (sicut supra diximus) puniatur. Si minus in intentione sua complexus fuerit actor, quam ad eum pertineat: ueluti si cum ei decem aurei deberentur, quinq; sibi dari oportere intenderit: aut si cum totus fundus eius esset, partem dimidiam suam esse petierit: sine periculo agit. in reliquum enim nihilominus iudex aduersarium in eodem iudicio ei condemnat, ex constitutione diuæ memoriæ Zenonis. Si quis aliud pro alio intenderit: nihil eum periclitari placet, sed in eodem iudicio, cognita ueritate, errorem suum corrigere ei permittitur: ueluti si is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, quod ex stipulatu debetur. Sunt præ

Q. iij. terea

terea quædam actiones, quibus non semper solidum, quod nobis debetur, persequimur: sed modo solidum persequimur, modo minus. ut ecce, si in peculium filij seruitiæ agamus. Nam si non minus in peculio sit, quàm persequimur: in solidum dominus pateriæ condemnatur. si uero minus inueniatur: eatenus condemnat iudex, quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus.

Item si de dote in iudicio mulier agat: placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere possit, id est quatenus facultates eius patiuntur. Itaq; si dotis quantitati concurrant facultates eius: in solidum damnatur. si minus: in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem quoq; dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas in res dotales factas, marito quasi retentio concessa est: quia ipso iure necessarijs sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris cognoscere licet. Sed & si quis cum parente suo patroniæ agat: item si socius cum socio, iudicio societatis agat: non plus actor consequitur, quàm aduersarius eius facere potest. Idem est, si quis ex donatione sua conueniatur. Compensationes quoq; oppositæ plerunq; efficiunt, ut minus quisq; consequatur, quàm ei debeat. Nam ex bono & æquo habita ratione eius, quod inuicem actorem ex eadem causa præstare oportet: in reliquum eum, cum quo actum est, condemnat, sicut iam dictum

dictum est. Cum eo quoque, qui creditoribus suis bonis cessit, si postea aliquid adquisierit, quod idoneum emolumentum habeat: ex integro in id, quod facere potest, creditores experiuntur. inhumanum enim erat spoliatum fortunæ suæ, in solidum damnari.

QVOD CVM EO, QVI IN

aliena potestate est, negocium gestum esse dicitur. Tit. VII.

Quia tamen superius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorum familiarum seruatorumque agitur: opus est, ut de hac actione & de cæteris, quæ eorundem nomine in parentes dominosue dari solent, diligentius admoneamus. Et quia siue cum seruis negocium gestum sit, siue cum ijs, qui in potestate parentum sunt, eadem ferè iura seruantur: ne uerbofa fiat disputatio, dirigamus sermonem in personam serui dominique, idem intellegendi de liberis quoque & parentibus, quorum in potestate sunt. Nam si quid in his proprie seruetur, separatim ostendemus. Si igitur iussu domini cum seruo negocium gestum erit: in solidum prætor aduersus dominum actionem pollicetur: scilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini sequi uidetur. Eadem ratione prætor duas alias in solidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria, altera

Q v infito

institoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cum quis seruum suum magistrū nauī præposuerit, & quid cum eo eius rei gratia, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria uocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus nauis quæstus pertinet. Institoria tunc locum habet, cum quis tabernæ forte, aut cuiuslibet negociationi seruum suum præposuerit, & quid cum eo eius rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem institoria appellatur, quia qui negociationibus præponuntur, institores uocantur. Ista tamen duas actiones prætor reddit, & si liberum quis hominem, aut alienum seruum nauī aut tabernæ, aut cuiuslibet negociationi præposuerit: scilicet quia eadem æquitatis ratio etiā eo casu interueniat. Introduxit & aliam actionem prætor, quæ tributoria uocatur. Nam si seruus in peculiari merce sciente domino negocietur, & quid cum eo eius rei causa contractum erit: ita prætor ius dicit, ut quidquid in his mercibus erit, quodcūq; inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro rata portione distribuatur. & ideo tributoria uocatur, quia ipsi domino distributionem prætor permittit. Nam si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei tributum sit, quàm oportuerit: hanc ei actionem accommodat, quæ tributoria appellatur. Præterea introducta est actio de peculio, de qua eo, quod in rem domini uersum erit:

tit quattuor sine uoluntate domini negocium gestum erit: tamen siue quid in rem eius uersum fuerit, id totum præstare debeat: siue quid non sit in rem eius uersum, id eatenus præstare debeat, quatenus peculiū patitur. In rem autem domini uersum intelligitur, quidquid necessario in rem eius impenderit seruus: ueluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius soluerit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, uel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem puta aureis, quos seruus tuus à Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos soluerit, reliquos uero quinque quolibet modo consumpserit: pro quinque quidem in solidū damnari debes: pro cæteris uero quinque eatenus, quatenus in peculio sit, ex quo scilicet apparet, si toti decem aurei in rem tuam uersi fuerint: totos decem aureos Titium consequi posse. Licet enim una est actio, qua de peculio, decem eo, quod in rem domini uersum sit, agitur: tamē duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quē de ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem domini uersum sit: nec aliter ad peculiū æstimationem transit, quā aut nihil in rem domini uersum intelligatur, aut non totum.

Cum autem queritur, quantum in peculio sit: ante deducitur, quidquid seruus domino, eius, qui in potestate eius sit, debet: & quod superest, id solum peculium intelligitur. Ali-

quan

quando tamen id, quod ei debet seruus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: ueluti si is in ipsius peculio sit. quod eò pertinet, ut si quid uicario suo seruus debeat: id ex peculio eius non deducatur. Cæterum dubium nõ est, quin is quoq; qui iussu domini cõtraxerit, cuiq; institoria uel exercitoria actio competit: de peculio, deq; eo, quod in rem domini uersum est, agere possit. Sed erit stultissimus, si ommissa actione, qua facillime solidũ ex contractu cõsequi possit: se ad difficultatem perducatur probandi in rem domini uersum esse, uel habere seruum peculium, & tantum habere, ut solidum sibi solui possit. Is quoq; cui tributoria actio cõpetit, æque de peculio & de in rem uerso agere potest. Sed sanè huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem uerso. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua non est: id est, quod domino debetur, non deducitur, sed eiusdem iuris est dominus, cuius & cæteri creditores. At in actione de peculio ante deducitur, quod domino debetur: & in id, quod reliquũ est, creditori dominus condemnatur. Rursus de peculio ideo expedit agere, quòd in hac actione totius peculij ratio habet. at in tributoria, eius tantum, quo negociatur. Et potest quisq; tertia forte parte peculij, aut quarta, uel etiam minima negociari: maiorem autem partem in prædijs, uel mancipijs, aut fœnebris pecunia habere. Prout
ergo

ergo expedit, ita quisq; uel hanc actionem uel illam eligere debet. Certe qui potest probare in rem domini uersum esse: de in rem uerso agere debet. Quæ diximus de seruo & domino, eadē intelligimus & de filio & filia, & nepote & nepte, & patre auoñe, cuius in potestate sunt. Illud proprie seruatur in eorū persona, quod senatusconsultum Macedonianū prohibuit mutuas pecunias dare eis, qui in potestate parentis sunt: & ei, qui crediderit, denegat actio tam aduersus ipsum filium filiamūe, nepotem neptemūe (siue adhuc in potestate sint, siue morte parentis, uel emancipatione, suæ potestatis esse cœperint) quam aduersus patrē auumūe: siue eos habeat adhuc in potestate, siue emancipauerit. Quæ ideo senatus prospexit, quia sæpe onerati ære alieno creditarum pecuniarū, quas in luxuriā cōsumebant, uitæ parentū insidiabant. Illud in summa admonendum, id, qd' iussu patris dominiūe cōtractū fuerit, quodq; in rem eius uersum erit: directò quoq; posse à patre dñoñe cōdici, tanquā si principaliter cū ipso negociū gestū esset. Ei quoq;, qui exercitoria uel institoria actiōe teneñ, directò posse cōdici placet: quia huius quoq; iussu cōtractū intelligit.

DE NOXALIBVS ACTIO-
nibus. Tit. VIII.

EX maleficijs seruorum: ueluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint,

rint, aut iniuriam commiserint: noxales actiones proditæ sunt, quibus domino damnato permittitur, aut litis æstimatione sufferre, aut ipsum hominem noxæ dedere. Noxa autem est ipsum corpus, quod nocuit, id est seruus: noxia ipsum maleficiam, ueluti furtum, damnũ, rapina, iniuria. Summa autem ratione permissum est noxæ deditio fungere. Namq; erat iniquum, nequiciã eorum ultra ipsorum corpora dominis damnosam esse. Dominus noxali iudicio serui sui nomine conuentus, seruum actori noxæ dedendo liberatur: nec minus in perpetuũ eius serui dominiũ à domino transfertur. Sin autẽ damnũ ei, cui deditus est, seruus refarcierit quæsita pecunia: auxilio prætoris inuito domino manumittet. Sunt autem constitutæ noxales actiones, aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus: ueluti furti ex lege duodecim tabularũ, damni iniuriæ ex lege Aquilia. Edicto prætoris: ueluti iniuriarum, & ui bonorum raptorum. Omnis autem noxalis actio caput sequitur. Nam si seruus tuus noxam commiserit: quãndiu in tua potestate sit, tecum est actio. Si autem in alterius potestatem peruenerit: cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit: directò ipse tenetur, & extinguit noxæ deditio. Ex diuerso quoq; directã actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commiserit, & is seruus tuus esse cœperit (quod quibusdam casibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum

tū esse noxalis actio, quæ ante directa fuisset. Si seruus domino noxiam commiserit: actio nulla nascitur. Namq; inter dominū & eum, qui in potestate eius est, nulla obligatio nasci potest. Ideoq; & si in alienā potestaté seruus peruenerit, aut manumissus fuerit: neq; cum ipso, neq; cū eo, cuius nunc in potestate sit, agi potest. Vnde si alienus seruus noxiam tibi cōmiserit, & is postea in potestate tua esse cœperit: interdicitur actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. Ideoq; licet exierit de tua potestate, agere non potes: quæadmodum si dominus in seruum suum aliquid cōmiserit, nec si manumissus aut alienatus fuerit, seruus ullam actionē contra dominū habere potest. Sed ueteres quidem hoc in filijs familiarum masculis & fœminis admiserunt. noua autem hominū conuersatio huiusmodi asperitatem recte respuendam esse existimauit, & ab usu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur filiū suū, & maxime filiā, in noxam alij dare: ut penè per filij corpus pater magis, quàm filius periclitetur: cum in filiabus, etiam pudicitie fauor hoc bene excludat. Et ideo placuit, in seruos tantummodo noxales actiones esse proponendas: cum apud ueteres legum commentatores inuenerimus sæpius dictum, ipsos filios familiarum pro suis delictis posse conueniri.

SI QVA-

SI QUADRVPE PAUPERIEM
fecisse dicatur. Tit. IX.

A Nimalium nomine, quæ ratione carent, si qua lasciuia, aut * pauore, aut feritate pauperiem fecerint: noxalis actio lege duodecim tabularum prodita est. Quæ animalia si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex duodecim tabularum scripta est, utputa, SI EQVVS CALCITROSVS CALCE PERCVSSERIT, AVT BOS CORNV PETERE SOLITVS, CORNV PETIERIT. Hæc autem actio in ijs, quæ contra naturam mouentur, locum habet. Cæterû si genitalis sit feritas: cessat actio. Deniq; si ursus fugerit à domino, & sic nocuerit: nõ potest quondam dominus conueniri: quia desijt dominus esse, ubi fera euasit. Pauperies autem est damnum sine iniuria facientis datum. Nec enim potest animal iniuriam fecisse dici, quod sensu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinent actionem. Cæterû sciendum est, ædilitio edicto prohiberi nos canem, uerrem, aprum, ursum, leonem ibi habere, quâ uulgo iter sit. & si aduersus ea factum erit, & nocitû libero homini esse dicatur: quod bonû & æquû iudici uideat, tãti dominus cõdemnet. cæterarû uero rerû, quãti damnû datû sit, dupli. Præter has autẽ ædilitias actiones, & de pauperie locû habebit. Nunç; enim actiones, præsertim poenales, de eadem re cõcurrentes, alia aliam cõsumit.

DE IIS

DE IIS, PER QVOS AGE.

re possumus. Tit. X.

NVnc admonendi sumus agere posse quem libet hominem, aut suo nomine, aut alieno. Alieno, ueluti procuratorio, tutorio, curatorio: cū olim in usu fuisset, alterius nomine agere nō posse, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hostilia permissum erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut rei publicæ causâ abessent, qui uē in eorum cuius tutela essent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quōd alieno nomine, neq; agere, neq; excipere actionem licebat: cœperūt homines per procuratores litigare. Nam & morbus, & ætas, & necessaria peregrinatio, itēq; aliæ multæ causæ sæpe hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam ipsi exsequi possint. Procurator neq; certis uerbis, neq; præsentē semper aduersario, imō plerunq; eo ignorante constituitur. Cuicumq; enim permiseris rem tuam agere, aut defendere: is tuus procurator intelligitur. Tutores & curatores quemadmodum constituant, primo libro expositum est.

DE SATISDATIONI.

bus. Tit. XI.

Satisfactionum modus alius antiquitati placuit, aliū

R it, aliū

it, alium nouitas per uſum amplexa eſt. Olim eſſi
 ſi in rem agebatur, ſatſdare poſſeſſor compelle-
 batur: ut ſi uictus eſſet, nec rem ipſam reſtitueret,
 nec litis æſtimationem: poteſtas eſſet petitori, aut
 cum eo agendi, aut cum fideiuſſoribus eius. quæ
 ſatſdatio appellatur **IUDICATVM SOLVI**. Vnde
 autem ſic appelletur, facile eſt intelligere. Namq̃
 ſtipulabatur quis, ut ſolueretur ſibi, quod fuiſſet
 iudicatum. Multo magis is, qui in rem actione cõ-
 ueniebatur, ſatſdare cogebatur, ſi alieno nomi-
 ne iudicium accipiebat. Ipſe autẽ, qui in rem age-
 bat, ſi ſuo nomine petebat, ſatſdare non cogeba-
 tur. Procurator uero ſi in rem agebat: ſatſdare iu-
 bebatur, rem ratã dominum habiturum. Pericu-
 lum enim erat, ne iterum dominus de eadem re
 experiretur. Tutores uero & curatores eodẽ mo-
 do, quo & procuratores ſatſdare debere, uerba
 edicti faciebant: ſed aliquando his agentibus ſatſ-
 datio remittebatur. Hæc ita erant, ſi in rem ageba-
 tur. Si uero in perſonam: ab actoris quidẽ par-
 te eadem obtinebãt, quæ diximus in actione, qua
 in rem agitur. ab eius uero parte, cũ quo agitur,
 ſi quidem alieno nomine aliquis interueniret: om-
 nimodo ſatſdaret, quia nemo deſenſor in alie-
 na re ſine ſatſdatione idoneus eſſe crediſ. Quod
 ſi proprio nomine aliquis iudicium accipiebat in
 perſonã: **IUDICATVM SOLVI** ſatſdare nõ cogeba-
 tur. Sed hodie hæc aliter obſeruantur. Siue em̃
 quis in rem actione cõuenitur, ſiue perſonali ſuo
 nomi

nomine: nullam satisfactionem pro litis æstimati-
 one dare compellitur: sed pro sua tantum perso-
 na, quod in iudicio permaneat usq; ad terminum
 litis, uel committitur suæ promissioni cum iure-
 iurando (quam iuratoriam cautionem uocant)
 uel nudam promissionem, uel satisfactionem pro
 qualitate personæ suæ dare compellitur. Sin au-
 tem per procuratorem lis uel inferitur, uel suscipi-
 tur: in actoris quidem persona, si non mandatum
 actis insinuatum est, uel præsens dominus litis in
 iudicio procuratoris sui personam confirmaue-
 rit: ratam rem dominum habiturum satisfac-
 tionem procurator dare compellitur: eodem obser-
 uando, & si tutor, uel curator, uel aliæ tales perso-
 næ, quæ alienarum rerum gubernatione recepe-
 rant, litem quibusdam per alium inferunt. Si ue-
 ro aliquis conuenitur: si quidem præsens procura-
 torem dare paratus est: potest uel ipse in iudiciũ
 uenire, & sui procuratoris personam per IVDICA-
 TVM SOLVI satisfactionem solenni stipulatione
 firmare: uel extra iudicium satisfactionem expo-
 nere, per quam ipse sui procuratoris fideiussor exi-
 stat pro omnibus IUDICATVM SOLVI satisfac-
 tionis clausulis. ubi & de hypotheca suarum rerũ
 conuenire cõpellitur: siue in iudicio promiserit, si-
 ue extra iudicium cauerit: ut tam ipse, quàm hæ-
 redes eius obligentur: alia insuper cautela, uel sa-
 tisfactione propter personam ipsius exponenda,
 quòd tempore sententiæ recitandæ in iudicium

R ij ueni

ueniet: uel si non uenerit, omnia dabit fideiussor, quæ in condēnatione continentur, nisi fuerit pro uocatū. Si uero reus præsto ex quacumq; causa non fuerit, & alius uelit defensionem eius subire: nulla differentia inter actioes in rem uel personales introducenda, potest hoc facere: ita tamen, ut satisfationē **IVDICATVM** OLVI pro litis æstimatione præstet. Nemo enim se undū ueterem regulam (ut iam dictū est) alienæ rei sine satisfatione defensor idoneus intelligitur. Quæ omnia apertius & perfectius à quotidiano iudiciorū usu in ipsis rerum documentis apparent. Quam formā non solum in hac regia urbe, sed etiam in omnibus nostris prouincijs (& si propter imperitiā forte aliter celebratur) obtinere censemus: cū necesse sit omnes prouincias, caput omnium nostrarū ciuitatum, id est hanc regiam urbem, eiusq; obseruantiam sequi.

DE PERPETVIS ET TEMPO

ralibus actionibus, & quæ ad hæredes, & in hæredes transeunt. Tit. XII.

HOc loco admonendi sumus, eas quidē actioes, quæ ex lege, senatus uel consulto, siue ex sacris constitutionibus proficiuntur: perpetuò solere antiquitus competere, donec sacræ constitutiones, tam in rem, quam in personam actionibus

nibus certos fines dederunt. eas uero, quæ ex propria prætoris iurisdictione pēdent: plerunq; intra annum uiuere. nam & ipsius prætoris intra annū erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuū extenduntur, id est usq; ad finem ex constitutionibus introductum: quales sunt eæ, quas bonorum possessori, cæterisq; qui hæredis loco sunt, accōmodat. Furti quoq; manifesti actio, quamuis ex ipsius prætoris iurisdictione proficiscatur: tamen perpetuò datur. absurdum enim esse existimauit anno eam terminari. Non autem omnes actiones, quæ in aliquem aut ipso iure competunt, aut à prætore dantur: & in hæredem æque competūt, aut dari solent. Est enim certissima iuris regula, ex maleficijs pœnales actiones in hæredem rei nō competere: ueluti furti, ui bonorum raptorū, iniuriarum, dami iniuriæ. Sed hæredibus huiusmodi actiones competunt, nec denegantur: excepta iniuriarum actione, & si qua alia similis inueniatur. Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra hæredem non competit: ueluti cum testator dolose uersatus sit, & ad hæredem eius nihil ex eo dolo peruenit. Pœnales autem actiones, quas supra diximus, si ab ipsis principalibus personis fuerint contestatæ: & hæredibus dantur, & contra hæredes transeunt. Superest, ut admoneamus, quod si ante rem iudicatam is, cum quo actū est, satisfaciat actori: officio iudicis conuenit eum absolueri, licet in ea caussa fuisset iudicij accipiendi

pore, ut damnari deberet. & hoc est, quod antea uulgo dicebatur, omnia iudicia absolutoria esse.

DE EXCEPTIONIBVS.

Tit. XIII.

Sequitur, ut de exceptionibus dispiciamus. Cōparatæ autem sunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpe enim accidit, ut licet ipsa persecutio, qua actor experitur, iusta sit: tamen iniqua sit aduersus eum, cum quo agitur. Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapsus, stipulanti Titio promissisti, quod nō debueras promittere: palam est, iure ciuili te obligatum esse, & actio, qua intenditur, dare te oportere, efficax est: sed iniquum est te condemnari. ideoq; datur tibi exceptio, quod metus causa, aut doli mali, aut in factum composita ad impugnandam actionem. Idem iuris est, si quis quasi credendi causa pecuniam à te stipulatus fuerit, neq; numerauerit. Nam eam pecuniam à te petere posse eum, certum est. dare enim te oportet, cum ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est, eo nomine te condemnari: placet exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere, cuius tempora nos (secundum quod iam superioribus libris scriptum est) constitutione nostra coartauimus. Præterea debitor, si pactus fuerit cum creditore, ne à se pecunia peteretur: ni
hilo

nihilominus obligatus manet: quia pacto conuen-
to obligationes non omnino dissoluantur. qua
de causa efficax est aduersus eum actio, quam
actor intendit, si apparet eum dare oportere. sed
quia iniquum est, contra pactum eum con-
demnari: defenditur per exceptionem pacti con-
uenti. Aequè si debitor creditore deferente iu-
rauerit, nihil se dare oportere: adhuc obligatus
permanet. sed quia iniquum est de periurio que-
ri: defenditur per exceptionem iurisiurandi. In ijs
quoque actionibus, quibus in rem agitur, æque ne-
cessariæ sunt exceptiones. ueluti si petitor defe-
rente possessor iurauerit eam rem suam esse, & ni-
hilominus petitor eandem rem uindictet. licet
enim uerum sit, quod intendit, id est rem eius es-
se: iniquum tamen est possessorem condemnari.

Item si in iudicio tecum actum fuerit, siue in
rem, siue in personam: nihilominus obligatio du-
rat & ideo ipso iure de eadem re postea aduersus
re agi potest, sed debes per exceptionem rei iudi-
caturæ adiuari. Hæc exempli causa retulisse
sufficiat. Alioqui quàm ex multis uarijsque cau-
sis exceptiones necessariæ sint: ex latioribus Di-
gestorum seu Pandectarum libris intelligi potest.
Quarum quædam ex legibus, uel ex ijs, quæ le-
gis uicem obtinent, uel ex ipsius prætoris iurisdic-
tione substantiam capiunt. Appellantur au-
tem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ,
aliæ temporales & dilatoriæ. Perpetuæ &

peremptoriae sunt, quae semper agentibus obstant, & semper rem, de qua agitur, perimunt: qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa factum est, & pacti conuenti, cum ita conuenerit, ne omnino pecunia peteretur. Temporales atq; dilatoriae sunt, quae ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis est pacti conuenti, cum ita conuenerit, ne intra certum tempus ageretur, ueluti intra quinquennium. nam finito eo tempore, non impeditur actor rem exsequi. Ergo ij, quibus intra certum tempus agere uolentibus obijcitur exceptio, aut pacti conuenti, aut alia similis: differre debent actionem, & post tempus agere. Ideo enim & dilatoriae istae exceptiones appellantur. Alioqui si intra tempus egerint, obiecta q; sit exceptio: neq; eo iudicio quidquam consequebantur, propter exceptionem, neq; post tempus olim agere poterant: cum temere rem in iudicium deducebant, & consumebant, qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita stricte hoc procedere uolumus: sed eum, qui ante tempus pactionis uel obligationis litem inferre ausus sit: Zenonianae constitutioni subiacere censemus, quam sacratissimus legislator de ijs, qui tempore plus petierint, protulit: ut & inducias, quas ipse actor sponte indulserit, uel quas natura actionis continet, si contempserit: in duplum habeant ij, qui talem iniuriam passi sunt: & post eas finitas non aliter litem suscipiant

ant, nisi omnes expensas litis antea acceperint: ut actores tali pœna perterriti, tempora litium doceantur obseruare. Præterea etiam ex persona sunt dilatoriæ exceptiones, quales sunt procuratoriæ, ueluti si per militem aut mulierem agere quis uelit. Nam militibus nec pro patre, uel matre, uel uxore, nec ex sacro rescripto procuratorio nomine experiri conceditur. suis uero negocijs superesse sine offensa militaris disciplinæ possunt. Eas uero exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam, uel dantis, uel ipsius procuratoris opponerentur: cum in iudicijs frequentari nullo modo perspeximus, cõquiescere sancimus: ne dum de his altercat, ipsius negocij disceptatio proteletur.

DE REPLICATIONIBUS. XIII.

INterdum euenit, ut exceptio, quæ prima facie iusta uideatur, tamen inique noceat. quod cum accidit: alia allegatione opus est, adiuuandi actoris gratia: quæ replicatio uocatur, quia per eam replicatur atq; resoluitur ius exceptionis. ueluti cum pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat, deinde postea in contrarium pacti sunt, id est ut creditori petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor, ut ita demum condemnetur, si non conuenerit,

R v ne

ne eam pecuniam creditor petat: nocet ei exce-
 ptio. conuenit enim ita. nanq; nihilominus hoc
 uerum manet, licet postea in contrarium pacti
 sunt. sed quia iniquum est creditorem exclu-
 di: replicatio ei dabitur ex posteriore pacto con-
 uento. Rursus interdum euenit, ut replicatio,
 quæ prima facie iusta est, inique noceat. quod
 cum accidit: alia allegatione opus est, adiuuan-
 di rei gratia, quæ duplicatio uocatur. Et si rur-
 sus ea prima facie iusta uideatur, sed propter
 aliquam causam auctori inique noceat: rursus
 alia allegatione opus est, qua auctor adiuuetur,
 quæ dicitur triplicatio. Quarum omnium exce-
 ptionum usum interdum ulterius, quàm dixi-
 mus, uarietas negotiorum introducit: quas om-
 nes apertius ex Digestorum latiore uolumi-
 ne facile est cognoscere. Exceptiones autem,
 quibus debitor defenditur, plerunq; accommodari
 solent, etiã fideiussoribus eius, & recte: quia quod
 ab ijs petitur, id ab ipso debitore peti uidet: quia
 mandati iudicio redditurus est eis, quod ij pro eo
 soluerint. Qua ratione, & si de non petenda pecu-
 nia pactus quis cum reo fuerit: placuit perin-
 de succurrendum esse per exceptionem pacti con-
 uenti illis quoq; qui pro eo obligati sunt, ac si eti-
 am cum ipsis pactus esset, ne ab eis ea pecunia pe-
 teretur. Sanè quædam exceptiones nõ solent his
 accommodari. Ecce enim debitor, si bonis suis
 cesserit, & cum eo creditor experietur: defendit
 per

per exceptionem, si bonis cefferit. Sed hæc exceptio fideiussoribus non datur: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime prospicit, ut cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab ijs, quos pro eo obligauit, suum consequi.

DE INTERDICTIS.

Tit. XV.

Sequitur, ut dispiciamus de interdicitis seu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atque conceptiones uerborum, quibus prætor aut iubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat. quod tunc maxime fiebat, cum de possessione, aut quasi possessione inter aliquos contendebatur. Summa autem diuisio interdictorum hæc est. quod aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria sunt, quibus prætor uetat aliquid fieri, ueluti uim sine uicio possidenti, uel mortuum inferenti, quo ei ius erat inferendi: uel in sacro loco ædificari, uel in flumine publico ripam eius aliquid fieri, quo peius nauigetur. Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid iubet: ueluti bonorum possessori possessionem eorum, quæ quis pro hærede, aut pro possessore possidet ex ea hæreditate: aut cum iubet ei, qui ui de possessione fundi deiectus sit, restitui possessionem. Exhibitoria sunt, per quæ iubet exhiberi: ueluti eum, cuius

cuius de libertate agitur: aut libertum, cui patronus operas indicere uelit: aut parenti liberos, qui in potestate eius sunt. Sunt tamen, qui putent, proprie interdicta ea uocari, quæ prohibitoria sunt, quia interdicere sit denunciare & prohibere: restitutoria autem & exhibitoria, proprie decreta uocari. Sed tamē obtinuit omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur. Sequens diuisio interdictorū hæc est, quòd quædam adipiscendæ possessionis causa comparata sunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ. Adipiscendæ possessionis causa interdictum accomodat bonorū possessori, quod appellatur, **QUORVM BONORVM**, eiusq; uis & potestas hæc est: ut quod ex ijs bonis quisq; quorum possessio alicui data est, pro hærede aut pro possessore possideat: id ei, cui bonorū possessio data est, restituere debeat. Pro hærede autem possidere uideatur, qui putat se hæredem esse. Pro possessore is possidet, qui nullo iure rem hæreditariã, uel etiam totam hæreditatem, sciens ad se non pertinere, possidet. Ideo autē adipiscendæ possessionis uocatur interdictum: quia ei tantum utile est, qui nunc primum conatur adipisci rei possessionem. Itaq; si quis adeptus possessionem, amiserit eam: hoc interdictū ei inutile est. Interdictum quoq; quod appellatur Saluanum, adipiscendæ possessionis causa comparatū est: eoq; utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus

dibus fundi pignori futuras pepigisset. Retinendæ possessionis causa comparata sunt interdicta, VTI POSSIDETIS, & VTRVBI: cū ab utraq; parte de proprietate alicuius rei controuersia sit: & ante quærat, uter ex litigatoribus possidere, & uter petere debeat. Namq; nisi ante exploratū fuerit, utrius eorum possessio sit: non potest petitoria actio institui: quia & ciuilis & naturalis ratio facit, ut alius possideat, & alius à possidente petat. Et quia longe cōmodius est & potius possidere, quàm petere: ideo plerunq; & ferè semper ingens existit contentio de ipsa possessione. Cōmodum autem possidendi in eo est, quòd etiam si eius res non sit, qui possidet: si modo actor non potuerit suam esse probare: remanet in suo loco possessio, propter quā causam cum obscura sunt utriusq; iura: contra petitem iudicari solet. Sed interdicto quidem VTI POSSIDETIS, de fundi uel ædium possessione contenditur: VTRVBI uero interdicto, de rerum mobilium possessione. Quorum uis ac potestas plurimā inter se differentiā apud ueteres habebat. Nam VTI POSSIDETIS interdicto is uincebat, qui interdicti tempore possidebat: si modo nec ui, nec clām, nec precariò nactus fuerat ab aduersario possessionem: etiam si alium ui expulerat, aut clām arripuerat alienā possessionē, aut precariò rogauerat aliquem, ut sibi possidere liceret. VTRVBI uero interdicto is uincebat, qui maiore parte eius anni, nec ui, nec clām,
nec

nec precario ab aduersario possidebat. Hodie tamen aliter obseruatur. Nam utriusq; interdicti potestas (quantum ad possessionem pertinet) exæquata est: uti ille uincat, & in re soli, & in re mobili, qui possessionē nec ui, nec clām, nec precario ab aduersario litis contestatae tempore detinet. Possidere autem uidetur quisq; non solum si ipse possideat, sed & si eius nomine aliquis in possessione sit, licet is eius iuri subiectus nō sit, qualis est colonus & inquilinus. Per eos quoq; apud quos deposuerit quis, aut quibus commodaauerit, ipse possidere uidetur. Et hoc est, quod dicitur, retinere possessionē posse aliquem per quēlibet, qui eius nomine sit in possessione. Quin etiam animo quoq; solo retineri possessionē placet: id est ut quamuis neq; ipse sit in possessione, neq; eius nomine alius: tamen si non relinquentē possessionis animo, sed postea reuersurus inde discesserit, retinere possessionē uideatur. Adipisci uero possessionem per quos aliquis potest, secūdo libro exposuimus. Nec ulla dubitatio est, quin animo solo adipisci possessionē nemo possit. Recuperandæ possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi uel ædium ui deiectus fuerit. Nam ei proponitur interdictū VNDE VI, per quod is, qui deiecit, cogitur ei restituere possessionem: licet is ab eo, qui ui deiecit, ui uel clām uel precario possideat. Sed ex constitutionibus sacris (ut supra diximus) si quis rem
per

per uim occupauerit, si quidem in bonis eius est: dominio eius priuat. si aliena: post eius restitutionem, etiam æstimationem rei dare uim passo cõpellitur. Qui autem aliquem de possessione per uim deiecerit: tenetur lege Julia de ui priuata, aut de ui publica. sed de ui priuata, si sine armis uim fecerit. sin autem cum armis eum de possessione ui expulerit: de ui publica tenetur. Armorũ autem appellatione non solum scuta, & gladios, & galeas, sed & fustes, & lapides significari intelligimus. Tertia diuisio interdicatorum hæc est, quòd aut simplicia sunt, aut duplicia. Simplicia sunt, ueluti in quibus alter actor, alter reus est: qualia sunt omnia restitutoria aut exhibitoria. Nam actor is est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui. reus autem is est, à quo desideratur, ut restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdicatorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, ueluti cum prætor prohibet in loco sacro, uel in flumine publico ripaue eius aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat: reus est, qui aliquid facere conatur. Duplicia sũt, ueluti VTI POSSIDETIS interdictũ, & VTRV. BI. ideo autẽ duplicia uocantur, quia par utriusq; litigatoris in his conditio est, nec quisquam præcipue reus uel actor intelligit: sed unusquisq; tam rei, quàm actoris partes sustinet. De ordine & uetere exitu interdicatorum superuacuum est hodie dicere. Nam quoties extra ordinem ius dicitur

tur (qualia sunt hodie omnia * iudicia) nõ est necesse reddi interdictum : sed perinde iudicatur siue interdictis, ac si utilis actio ex caussa interdicti reddita fuisset.

DE POENA TEMERE LI-
tigantium. Tit. XVI.

NVnc admonendi sumus, magnam curam egisse eos, qui iura sustinebāt, ne facile homines ad litigandum procederent: quod & nobis studio est. Idc̄ eo maxime fieri potest, quod temeritas tam agentium, quàm eorum, cum quibus agitur, modo pecuniaria pœna, modo iurisiurandi religione, modo infamiæ metu coërcetur. Ecce enim iusiurandũ omnibus, qui conueniuntur, ex cõstitutione nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus utitur, nisi prius iurauerit, quod putans se bona instantia uti, ad contradicendum peruenit. At aduersus inficiantes, ex quibusdam caussis dupli uel tripli actio constituitur: ueluti si damni iniuriæ, aut legatorum locis uenerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio pluris, quàm simpli est actio: ueluti furti manifesti quadrupli, nec manifesti dupli. Nam ex his & alijs quibusdam caussis (siue quis neget, siue fateat̄) pluris, quàm simpli est actio. Item actoris quoq; calumnia coërcetur. Nam etiam actor pro calumnia iurare cogi

cogitur ex nostra constitutione. Vtriusq; etiam partis aduocati iusiurandum subeunt, quod alia nostra constitutione compræhensum est.

Hæc autem omnia pro ueteris calumniæ actione introducta sunt, quæ in desuetudinem abiit: quia in partem decimam litis actores multabat, quod nusquam factum esse inuenimus. sed pro his introductum est & præfatum iusiurandum, & ut improbus litigator, & damnum & impensas litis inferre aduersario suo cogatur. Ex quibusdam iudicijs damnati, ignominiosi fiunt: ueluti furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo, item tutelæ, mandati, depositi, directis, non contrarijs actionibus. Item pro socio, quæ ab utraq; parte directa est: & ob id quilibet ex socijs eo iudicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem, aut ui bonorum raptorum, aut iniuriarum, aut de dolo, non solum damnati notantur ignominia, sed & pacti, & recte. plurimum enim interest, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit. Omnium autem actionum institutionendarum principium, ab ea parte edicti proficiscitur, qua prætor edicit de in ius uocando. Vtiq; enim in primis aduersarius in ius uocandus est: id est ad eum uocandus, qui ius dicturus sit. Qua parte prætor parentibus & patronis, item parentibus liberisq; patronorum & patronarum hunc præstat honorem: ut non aliter liceat liberis liber

S tisq;

tiscꝫ eos in ius uocare, quàm si id ab ipso præto-
re postulauerint, & impetrauerint. Et si quis ali-
ter uocauerit: in eum pœnam solidorum quin-
quaginta constituit.

DE OFFICIO IUDICIS.

Tit. XVII.

SVperest, ut de officio iudicis dispiciamus. Et
quidem in primis illud obseruare debet iu-
dex, ne aliter iudicet, quàm legibus, aut constitu-
tionibus, aut moribus proditum est. Ideoꝫ si
noxali iudicio aditus est: obseruare debet, ut si
condemnandus uidetur dominus, ita debeat con-
demnare, PVBLIVM MAEVIVM LVICIO TITIO
IN DECEM AVREOS CONDEMNO, AVT NO-
XAM DEDERE. Et si in rem actum sit coràm
iudice: siue contra petito rem iudicauerit, absolue-
re debet possessorem: siue contra possessorem,
iubere ei debet, ut rem ipsam restituat cum fructi-
bus. Sed si possessor neget in præsentem se restituere
posse, & sine frustratione uidebitur tempus re-
stituendi caussa petere: indulgendum est ei: ut ta-
men de litis æstimatione caueat cum fideiussore,
si intra tempus, quod ei datum est, non resti-
tuerit. Et si hæreditas petita sit: eadem circa fru-
ctus interueniunt, quæ diximus interuenire de
singularum rerum petitione. Illorum autem fru-
ctuum,

ctuum, quos culpa sua possessor non perceperit: sine illorum, quos perceperit: in utraq; actione eadem ratio penè habetur, si prædo fuerit. Si uero bonæ fidei possessor fuerit: nõ habetur ratio neq; cõsumptorũ, neq; non perceptorum. Post incohatam autem petitionem, etiam illorum fructuum ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, uel percepti consumpti sunt. Si ad exhibendum actum fuerit: non sufficit, si exhibeat rem is, cum quo actũ est: sed opus est, ut etiam rei causam debeat exhibere, id est ut eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset. Ideoq; si inter moras exhibendi usucapta sit res à possessore: nihilominus condemnabitur. Præterea fructuum medijs temporis, id est eius, quod post acceptum ad exhibendum iudicium, ante rem iudicatam intercesserit: rationem habere debet iudex. Quod si neget reus, cum quo ad exhibendum actum est, in præsentem se exhibere posse, & tempus exhibendi causa perat, idq; sine frustratione postulare uideatur: dari ei debet, ut tamen caueat se restitutum. quod si neq; statim iussu iudicis rem exhibeat, neq; postea exhibiturum se caueat: condemnandus sit in id, quod actoris intererat, si ab initio res exhibita esset. Si familiæ erciscundæ iudicio actum sit: singulas res singulis hæredibus adiudicare debet. & si in al-

S ij   terius

terius persona prægrauare uideatur adiudicatio: debet hunc inuicem cohæredi certa pecunia (sicut iam dictum est) condemnare. Eo quoque nomine cohæredi quisque suo condemnaudus est, quod solus fructus hæreditarij fundi perceperit, aut rem hæreditariam corruperit, aut consumpserit. Quæ quidem similiter inter plures quoque, quàm duos cohæredes, subsequuntur. Eadem interueniunt, & si communi diuidendo de pluribus rebus actum sit. Quod si de una re, ueluti de fundo: si quidem iste fundus commode regionibus diuisionem recipiat: partes eius singulis adiudicare debet. & si unius pars prægrauare uidebitur: is inuicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quod si commode diuidi non possit: ueluti si homo forte, aut mulus erit, de quo actum sit: tunc totus uni adiudicandus est, & is inuicem alteri certa pecunia condemnandus est.

Si finium regundorum actum fuerit: dispicere debet iudex, an necessaria sit adiudicatio. quæ sanè uno casu necessaria est, si euidentioribus finibus distingui agros commodius sit, quàm olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicari. quo casu conueniens est, ut is alteri certa pecunia debeat cõdemnari. Eo quoque nomine condẽnandus est quisque hoc iudicio, quod forte circa fines aliquid maliciose commisit (uerbi gratia

tia) quia lapides finales furatus est, uel arbores finales excidit. Contumaciæ quoq; nomine quisq; eo iudicio cõdemnatur: ueluti si quis iubente iudice metiri agros passus non fuerit. Quod autem istis iudicijs alicui adiudicatũ fuerit: id statim eius fit, cui adiudicatum est.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

Tit. XVIII.

Publica iudicia neq; per actiones ordinantur, neq; omnino quidquam simile habent cum cæteris iudicijs, de quibus locuti sumus: magnaq; diuersitas eorum est, & in instituendo, & in exercendo. Publica autem dicta sunt, quod cuius ex populo exsecutio eorum plerunq; datur. Publicorum iudiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ ultimo supplicio afficiunt homines, uel etiam aquæ & ignis interdictione, uel deportatione, uel metallo. Cætera, si quam infamiam irrogant cum damno pecuniario: hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia. Publica autem iudicia hæc sunt. lex Iulia maiestatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem uel rem publicam aliquid moliti sunt, suum uigorem extendit. Cuius pœna animæ amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur. Item lex Iulia de

S iij adul

adulterijs coërcendis, quæ non solum temeratores alienarum nuptiarũ gladio punit: sed & eos, qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Iulia etiam stupri flagitium punitur, cum quis sine ui uel uirginem, uel uiduam honeste uiuentem stuprauerit. Poenam autẽ eadem lex irrogat stupratoribus, si honesti sunt: publicationem partis dimidiæ bonorum. si humiles: corporis coërcitionem cum relegatione. Item lex Cornelia de sicarijs, quæ homicidas ultore ferro persequitur, uel eos, qui hominis occidendi causa cum telo ambulant. Telum autem (ut Caius noster ex interpretatiõe legum duodecim tabularum scriptum reliquit) uulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. sed & omne significat, quod manu cuiusq; iacitur. sequitur ergo, ut lignum, & lapis, & ferrum hoc nomine contineatur: dictum ab eo, quod in longinquũ mittitur, à græca uoce τηλοῦ figuratũ. Et sic hanc significationẽ inuenire possumus & in græco nomine. nam quod nos telũ appellamus, illi βέλως appellant. Admonent nos epigrãmata in Xerolopho urbis faustissimæ scripta, *

Sicarij autem appellantur à fica, quod significat ferreum cultrum. Eadem lege & uenefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam uenenis, quàm susurris magicis homines occiderint, uel
mala

mala medicamenta publice uendiderint. Alia
 deinde lex asperrimum crimen noua pœna per-
 sequitur, quæ Pompeia de parricidijs uocatur:
 qua cauetur, ut si quis parentis, aut filij, aut omni-
 no adfinitatis eius, quæ nuncupatione parentum
 continetur, fata præparauerit (siue clâm, siue pa-
 lam id ausus fuerit) necnon is, cuius dolo malo id
 factum est, uel conscius criminis existit, licet ex-
 traneus sit, pœna parricidij puniatur: & neq; gla-
 dio, neq; ignibus, neq; ulli alij solenni pœnæ subij-
 ciatur, sed insutus culleo cum cane, & gallo galli-
 naceo, & uipera, & simia, & inter eas ferales angu-
 stias compræhensus (secundum quod regionis
 qualitas rulerit) uel in uicinũ mare, uel in amnem
 proijciatur: ut omnium elementorum usu uiuus
 carere incipiat, & ei cælum superstiri, & terra mor-
 tuo auferatur. Si quis autem alias cognatione
 uel adfinitate personas coniunctas necauerit: pœ-
 nam legis Corneliæ de sicarijs sustinebit. Item
 lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria
 uocatur, pœnam irrogat ei, qui testamentum, uel
 aliud instrumentum falsum scripserit, signauerit,
 recitauerit, subiecerit, uel signum adulterinum
 fecerit, sculpsit, expresserit sciens, dolo malo
 Eiusq; legis pœna in seruos, ultimum suppliciũ
 est (quod etiam in lege de sicarijs & ueneficis ser-
 uatur) in liberos uero deportatio. Item lex Iu-
 lia de ui publica seu priuata, aduersus eos exori-
 tur

tur, qui uim uel armatam, uel sine armis commiserint. Sed si quidem armata uis arguatur: deportatio ei ex lege Iulia de ui publica irrogatur. si uero sine armis: in tertiam partem bonorum suorum publicatio imponitur. Sin autem per uim raptus uirginis, uel uiduæ, uel sanctimonialis, uel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ij, qui opem huic flagitio dederunt, capite puniuntur, secundum nostræ constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius possibile est scire. Item lex Iulia peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, uel rem sacram, uel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi iudices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint: capitali animaduersione puniuntur: & non solum hi, sed etiam qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, uel qui subtractas ab his scientes susceperint. Alij uero, qui in hanc legem inciderint: pœnæ deportationis subiugentur. Est & inter publica iudicia lex Flauia de plagiarijs, quæ interdum capitis pœnam ex sacris constitutionibus irrogat, interdum leuiorem. Sunt præterea publica iudicia, lex Iulia de ambitu, lex Iulia repletendarum, & lex Iulia de annona, & lex Iulia de residuis, quæ de certis capitulis loquuntur: & animæ quidem amissionem non irrogant, alijs autem pœnis eos subiiciunt, qui præcepta earum neglexerint. Sed de publicis iudicijs hæc exposui

TIT. XVIII.

231

posuimus, ut uobis possibile sit summo digito, &
quasi per indicem ea tetigisse. alioqui diligentior
eorum scientia uobis ex latioribus Digestorum
seu Pandectarum libris deo propitio
aduentura est.

INSTITVTIONVM SEV ELEMEN-
torum D. Iustiniani sacratissimi Prin-
cipis libri quatuor finiunt.

NOREMBERGAE APVD IO.
Petreium, Anno M. D. XXIX.

155197.8

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

155197.8

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

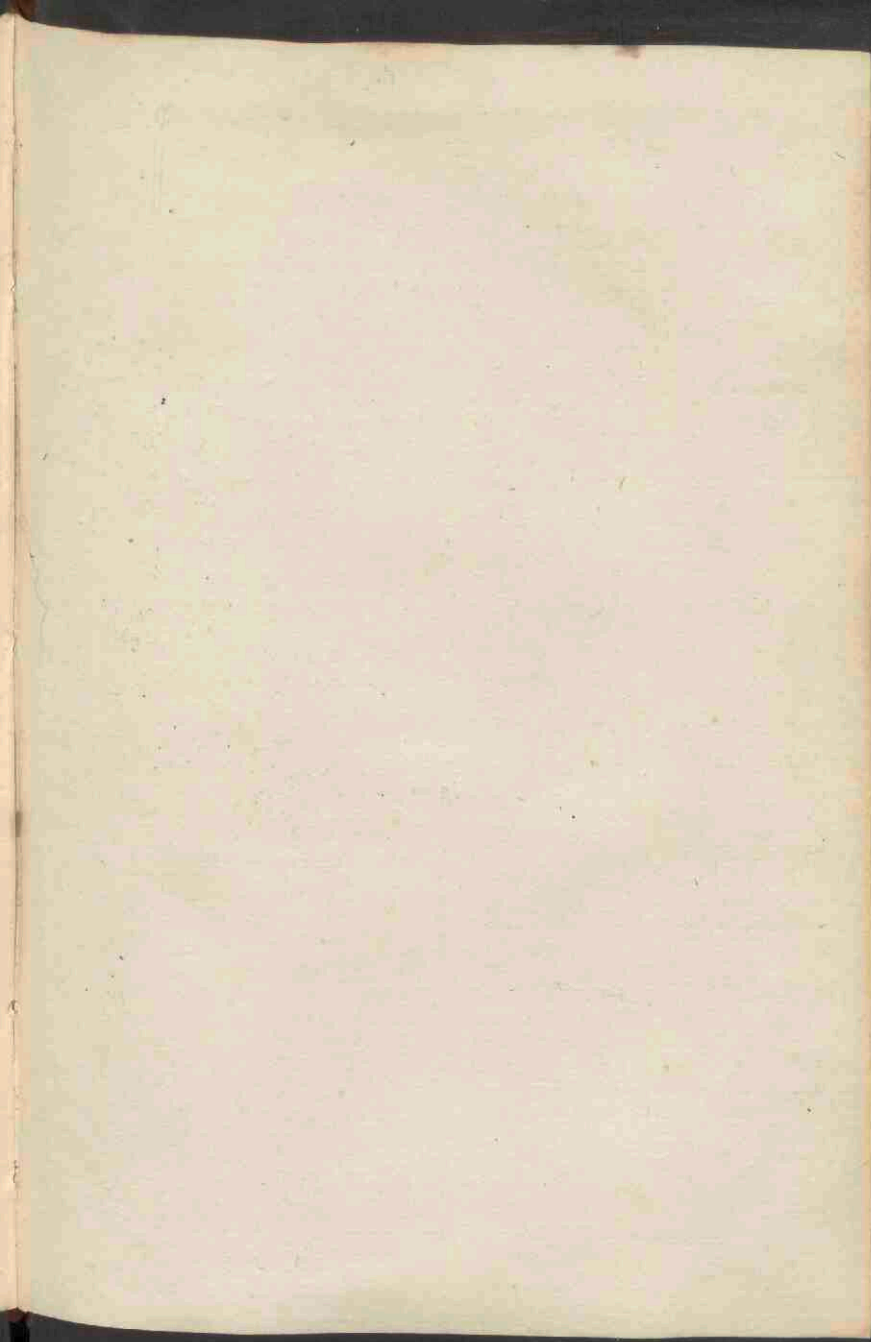
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

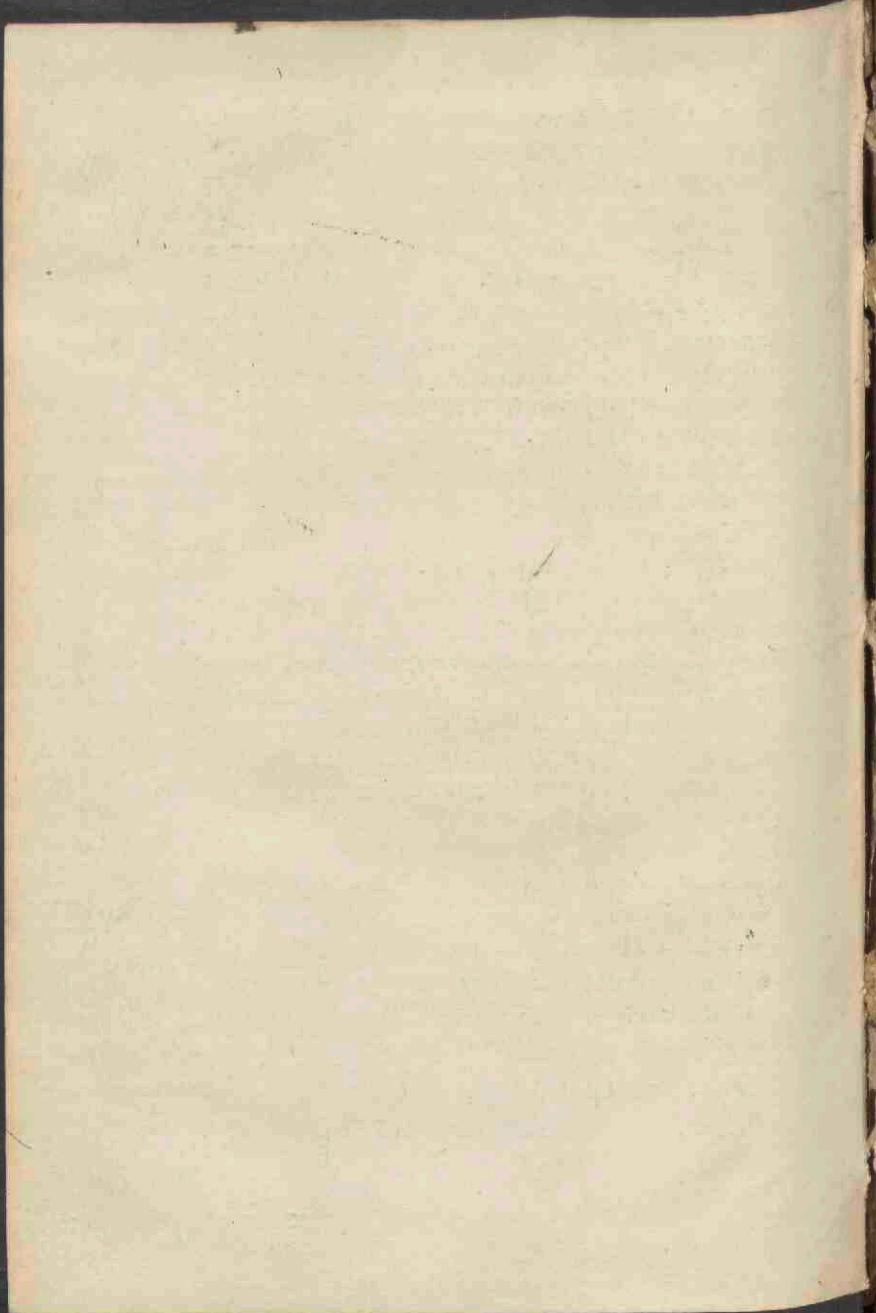
THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

4096

